

T A R T A L O M

▶	3	NÁDASDY ÁDÁM	
		Túl napfényes, A teherautó, Szülői értekezlet	versek
▶	6	BORSODI L. LÁSZLÓ	
		Záróra, Közelítés, Kísérlet	versek
▶	8	BÁNKI ÉVA	
		Itthon, Orfeusz intelmei Eurüdikéhez, Nénikék, Déméter Zalaegerszegen	versek
▶	11	BANNER ZOLTÁN	
		Trianon 100, 101, 102, 103...	vers
▶	12	HARTAY CSABA	
		Nem értek semmilyen tantárgyat, Vasárnap éji szoba, Éjjel még lehűl	versek
▶	15	DARVASI LÁSZLÓ	
		Tóth elvtárs	regényrészlet
▶	20	ZENTAI ADÉL	
		Viharlámpa, Életlenek	versek
▶	22	SZÁLINGER BALÁZS	
		A rózsablak	vers
▶	24	P. NAGY ISTVÁN	
		ágrólszakadtak, Szokott-e ősz lenni Paraguayban?	versek
▶	29	BENE ZOLTÁN	
		Pest-Buda	regényrészlet
▶	34	DÁVID PÉTER	
		Nem nevel, Párhuzamosokon, Emlék	versek
▶	37	LACKFI JÁNOS	
		Emlékezős, A mosogatás vetületei	versek
▶	40	MÁRTON LÁSZLÓ	
		Apa a túlvilágon	novella
▶	54	LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ	
		Éjszaka a vonaton, Vacsora Zákeusnál	versek
▶	56	DEBRECENI BALÁZS	
		Börtönversek / Karantények: A Hunyó, A végtelen börtön, Szerelmesversek, Hógojő	versek
▶	59	BÍRÓ JÓZSEF	
		Ceromancia, 4 – 4 – 4 – 4, Árnyak / és	versek
▶	62	CSILLAG TAMÁS	
		Menetraj, Oda vezet el, Helyettem is	versek

PAPÍRHAJÓ

▶ 65	KISS OTTÓ	
	A legjobb nyári nap, A csodagyógyszer, A madársíp	mesék
▶ 72	ECSÉDI ORSOLYA	
	Hószag, Olvadás, Természeti erő, Ellenszer, Te és én, Naphold	versek
▶ 75	ZÓLYA ANDREA CSILLA	
	Családunk az egyéb állatfajták (is) – Vibók Ildi: Állati dumák – avagy hogyan kommunikálnak az állatok?	kritika

MŰHELY

▶ 79	ELEK TIBOR	
	Az illúziótlan gondolkodás marosvásárhelyi műhelye – Székely János halálának 30. évfordulójához és Gálfalvi György 80. születésnapjához közeledve	esszé
▶ 87	DEMETER ZSUZSA	
	„A valóság olyan, mint a Kaukázus” (Bálint Tibor 90)	tanulmány
▶ 92	BORCSA JÁNOS	
	Szavakkal, akiktől egyre távolodunk – Borsodi L. László újabb prózaverskötetéről	kritika

*

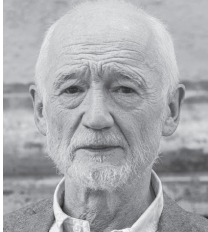
▶ 97	CSERBA JÚLIA	
	„Egy világhírű magyar, akit csak hazájában nem ismernek...” Gyomai Imre (1894–1962)	tanulmány
▶ 105	GYARMATI GABRIELLA	
	Munkácsy blue chip: Perlrott Csaba Vilmosról szubjektíven / Perlrott Csaba Vilmosról objektíven	interjú

SZÍNHÁZ

▶ 113	MÁRTON LÁSZLÓ	
	Nibelungok – Második rész: Kriemhild bosszúja (2. felvonás)	dráma

FIGYELŐ

▶ 123	PÁL-LUKÁCS ZSÓFIA	
	A jelentésadás belső feltételei – Háy János: Mamikám	kritika
▶ 127	VIOLA BEÁTA	
	Hozzászokott a szeme a sötétnek – Csabai László: Inspektor Szindbád	kritika
▶ 130	NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF	
	Egy békétlen kisváros a boldog békeidőkben – Hász Róbert: Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja; Fábián Marcell és a táncoló halál	kritika
▶ 133	AIGNER IVAN	
	Amikor a Dharma karma is – Szűcs Péter: Dharma – Egy család regényes története a Tiszától a Gangeszig	kritika

Túl napfényes

Még most is rokon a poszámba kapom,
hogy túl napfényes volt minden napom.
Lehet. Csak sajnos a napfényt utáltam,
inkább hűvös felak tövébe álltam,
a fény helyett jobb lett volna homály,
majdani sötét vagy haldoklók táj,
ne lássam, hogy éppen ki közeledik,
semleges vállak ütközése sehike,
nehogy átadjanak egy névjegyet,
nehogy megtudjam: melyikük szeret.
A felhomály kökött volna előre,
nem a napfény, ahol mindenki bőre
izzik és rőt leve és paszurozó.
Az én védelmem: sötétük való,
elrejt. Üldöt. Szígeket. Kínkeszt.
Nem baj. Minek nyugtogni? Minek est?

Nádasy Ádám

TÚL NAPFÉNYES

Még most is sokszor a pofámba kapom,
hogy túl napfényes volt minden napom.
Lehet. Csak sajnós a napfényt utáltam,
inkább hűvös falak tövébe álltam,
a fény helyett jobb lett volna homály,
majdnem sötét vagy holdsütötte táj,
ne lássam, hogy éppen ki közeledik,
semleges vállal ütközzek nekik,
nehogy átadjanak egy névjegyet,
nehogy megtudjam: melyikük szeret.
A félhomály lökött volna előre,
nem a napfény, ahol mindenki bőre
izzik és rőt lesz és parancsoló.
Az én védelmem: sötétkék roló,
elrejt. Üdít. Szigetel. Kirekeszt.
Nem baj. Minek nyüzsögni? Minek ezt?

A TEHERAUTÓ

Szigorúan a gravitáció
működésének volt betudható,
hogy melléje szorultam, amikor
a teherautó akkorát kanyarodott,
hogy jóformán ledőlt a rakomány.
Vagyis a gravitációval elegyes
forgatónyomaték játéka volt,
hogy mézédés testére oly közélről
tapadhattam, olyan szép szorosan,
ahogy magam sosem mertem remélni
hosszú, távoli vágyódás után,
amiről nem tudott, és csak dülöngélt
legjobb kiszolgálóm és cinkosom,
a teherautó.

SZÜLŐI ÉRTEKEZLET

A szülői értekezlet fontoskodással
telt, a két óvónő lelkesen és szakszerűen
magyarázott a síkidomok következő
hónapban esedékes bevezetéséről.

Igen, valóban, a síkidomok.

Nehezen fértünk el. Harminc se voltam,
más vágyakkal, még Dosztojevszkijt
se olvastam eleget, és persze, fontosak
a gyermeki fejlődés szempontjából
a síkidomok. Párat rajzoltam is
titokban ott, a szülői értekezlet
aprócska asztalán a jegyzetfüzetembe,
lássák, hogy komolyan veszem az életet.
De azért túlzás, ahogy rám telepszik.

*Perlrott Csaba Vilmos: Ülő akt (1943; tus, papír; 245×190 mm; jelezve
jobbra lent: Perlrott Csaba 943; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári
szám: 74.45.1.)*

Záróra

Hívtak, nem hívtak, már nem emlékszem,
egy idő után mások asztalához telepedtem.
Hiába marasztottál, fogtam a poharam,
felálltam, indulóban motyogtam valamit.
De nem vettem észre, hogy kabátomat
és húszévnnyi érintésemet nálad hagytam,
s hogy mit vittem magammal, nem tudhatom.
Közben este lett, kint hódarát fújta a szél,
bent teremről teremre kialudtak a fények,
hirtelen lehúzták a zenészek, pakolni kezdtek.
Mire visszafordultam, már nem voltál sehol,
bárpultosnak, ruhatárosnak nyoma veszett.
Hagytam maradék boromat, a kabátomat,
a főpincér az óráját nézte, káromkodott.

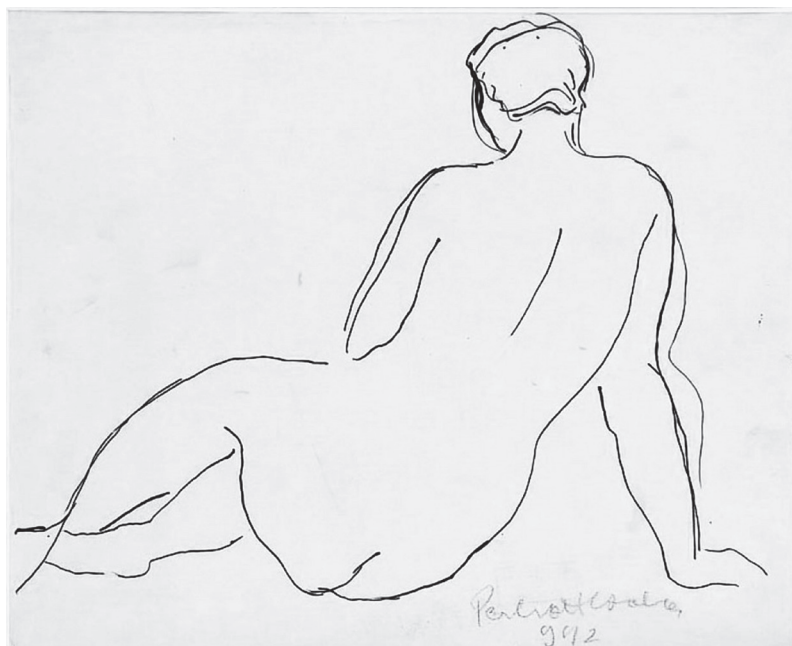
Közelítés (zsoltárparafrázis 142.)

Leül velem szemben. Néz. Nem nézek vissza rá.
Moccanni sem merek, ahogy előbb a lábamat,
a kezemet, majd a testem vonalait, a légzésemet,
végül az arcomat száraz szemével fényképezi.
Érzi, félek tőle, tetszik neki, hogy játszhat velem,
mintha tudná, hogy túl nagy énrajtam a hatalma.
Tekintete nem kegyelmez, a retinájába ég minden
rezdülésem, várja, mikor tévesztem el, hogy rá-
pillantsak, várja, hogy éhezni kezdjek, fájni,
hogy gyerekhangon sírjak, könnyörögjek,
kockáztassam emlékeimet, maradék reményemet.
A távolban valakik integetnek, rángatóznak a fák.
Valahonnan közeledő léptek surrogását hallani.

Kísérlet

(zsoltárparafrázis 73.)

Ne akard, hogy bármit is mondjak róla,
ez csak az enyém, olyan, akár a prímszám.
Ne kérd, hogy részt vegyél benne, ne érezd át,
és ne hasonlítsd a magadéhoz, a máséhoz,
a szívrohamban meghalt ismerősöméhez,
se a csontra-bőrrre aszott szomszédoméhoz,
untat az ágyban párnák közt projekt.
Ne sorolj neveket, hogy kikért túrjem el,
ne gyózz meg, hogy miért lenne értelme,
ne áltass a kísérletek esélyeivel,
ne kísérts azzal, ami volt, és ami jövend.
Hogy erről én rendelkezhetem: elég nekem.
A többi, bizony mondom, mind a tiéd,
bizony mondom: por és hamu.

*Perlrott Csaba Vilmos: Hátakt (1942; tus, papír; 225×280 mm; jelezve jobbra lent:
Perlrott Csaba 942; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 74.44.1.)*

Itthon

Nem löktek le a mozgólépcsőn.
Ma sem. Pedig megtehették volna.
Magányos nő, sok csomag, jó mulatság,
férfimunka. Az áruházban is udvariasan szóltak:
mutassa be, kérem, a máshol vásárolt árukat.
És én bemutattam. Boldogan és udvariasan.
Hisz akár meg is korbácsolhattak volna.
Pofon, terpeszállás, gulág, anyámkínja.
Mivel ilyen rendesek velem, nem álmodok
nagy dolgokat. Hogy tigrisek sétálgatnak a körúton,
hogy csütörtökön megszűnik a gravitáció,
és a hidak fölött végre röpködni fogok.
Hogy kapok végre egy szolgálati paripát a rektortól
– mit BKK-bérlet! –, és majd lóhátról vizsgáztatok.
Holnap estére vissza is térünk Aix-en-Provence-ból.

De szerencsére rend van nálunk. Csend és fegyelem.
Kicsinek is örülünk. Hogy van hova lehajtani.
És van paplan is, nehéz vagy pehelykönnyű,
ápol / eltakar / megfullaszt idény és igény szerint.
Hogy a léha álmokat ne egyedül szégyelljük.
Hogy ne egyedül. Legalább ne egyedül.

Orfeusz intelmei Eurüdikéhez

Tudod, hogy tudom. Tudod, hogy tudom.
2728 év pont olyan hosszú, mint 2719 vagy 2740.
Ez is elég idő, hogy magadat feltaláld.
Hogy a porból palotát építs, hogy szépen
megtanuld millió árnyalatát a sötétségnek.
Hogy az ujjbegyeddal is megkülönböztess

a tompa-feketét vagy a diadalmas éjsötétet
 az ürességtől, ami azért fekete, mert emberi szem
 nem nézett bele. Hát sok dolgod van, kedves!
 Én aztán megértem. A letakart arcú,
 tétován toporgó holtak közt
 fel sem ismernék.

Ezért ne mondd, hogy ketten vagyunk,
 csak mi ketten. Hogy mi egymásnak. Hogy mindörökre.
 Hogy nincs Hermész. Se alvilági folyó, se felejtés.
 Hogy nincs zene. Hogy az Orcus csak egy ostoba,
 könnyen felejthető társasjáték. Hogy mikor elváltunk
 – két dühösen vicsorgó koponya –, akkor lettünk eggyé.

Hass, tanulj, alkoss! Fogadj szót nekem!
 Érezz az ujjbegyeddel! Énekelj, táncolj! Mosolyogj!
 Míg én a napfényben, összetört szívvel
 teljesítem a küldetésemet:
 rád gondolkodok, kedvesem.

Nénikék

Én leszek a szaporán beszélő, kövér néni a túsarkúban?
 Vagy az a loboncos banya, aki szigorúan előreszegezett ujjal
 megmenti az esőerdőket? Vagy professzor Ez vagy Az?
 Netán fehér virágállványhoz hasonló, elegáns nagymama?
 Vagy akár ötvenes, izgága nő, aki nem ébred fel az altatásból?
 De akár csiga vagy paradicsommadár is lehetek. A nők
 – bár jól áll nekik a hatalom – mind láthatatlanok ötven felett.

Déméter Zalaegerszegen

*Tessék helyet foglalni.
 És elmondani. Rendesen. Tőviről hegyire.
 Ki volt az elkövető. Hely, idő, körülmények.
 Rendszámot is, ha lehetséges.*

Egy megnevezhetetlen isten ragadta magával.
Megnevezhetetlen, de millió néven hívják az emberek.
Én csak Hádésznek nevezem.

*Akkor egy fiú volt, ha jól értem.
Talán csak tesznek egy kört.
Jól elbeszélgetnek. Ne tessék sírni.
Mi itt erre nem érünk rá.
Ó, csak egy lány. Hogy is hívják? Kóré?
Tessék betűzni! Ká, Ó, Er, É?
Hm... Hát a kedves anyukát?*

*Tessék lecsillapodni. A női idegek,
ugye? Manapság a lányok. Higgye el,
épségben. Mentem egy kört, anyu,
hehe. Meglátod, a végén jól keresek.
Most mit tetszik csinálni...?!
Meg ne feketedjen, meg ne öregedjen,
a fenébe! Még azt mondják, hogy mi itt,
összevissza bántalmazzuk a nőket...*

Két égő fáklya legyen a kezemben!
Egy fiatal lányt nem láttatok erre?

Hogy milyen lányt? Hosszú hajú, vékony, nyafka,
szeleburdi, magát filmsztárnak képzei.

Tessék megnyugodni.
Ma minden lány ilyen.

Ő az enyém. Kóré.
Az egyetlen.

Kimosom a színt a virágokból. A magokból
pelyva lesz: elveszem belőlük az életet.
Megfojtom a halakat a tengerben.
A patások nyakába kötelet vetek.
Összekötözöm az esőfelhőket, a szeleket
összevissza rugdosom, és belevetem
a legmélyebb gödörbe. Aztán tanácskozzatok...
tanácskozzatok csak jó sokat...
hogy mi történt a földdel.
A mi földünkkel.

Trianon 100, 101, 102, 103...

fáradt ujjaimmal
letörölöm a század arcát
apám ráncain elindulhatnék
az előcseri kövesúton a Tetőre
a körpanorámát beépítették
itt állok megvakultan
a mesterséges intelligencia fényében
most kellene bemutatnom
a nagy mutatványt
mondjuk egy hajszálon egyensúlyozni
anélkül hogy meggömbülne
feltárcsázni Szent Antalt
küldje vissza az Őt tisztelőket
a szenteket: itt tegyenek csodát
ne a mennyekben
kürtőkalapos urak jönnek a csereerdőből
beismerik, hogy tévedtek
de nekik ez a dolguk
használjunk angol tisztítószert
és francia kölnvizet
hiszen mindjárt vége az egész jelenetnek
mindenki nyugodtan visszatérhet
Prousthoz az elvesztett időbe
értékeit megtalálja
a mesterséges felhőkben
apám ráncaiba eltemetem
az éneklő szüretelőket

2020. június

Nem értek semmilyen tantárgyat

Fázom. Szeghalmi vasárnap éjek jutnak eszembe.
 Begyalogolni az állomástól a kollégiumba.
 Fénytelenből a még nagyobb sötétségbe.
 A vonatunk is itt állt meg, ennél messzebb ő sem.
 Egy hosszú, idegen utca képe szűkül.
 Senki sem érkezik, indul rajtunk kívül.
 Hová estünk, hol az otthonunk.
 Milyen tágas, huzatos ez a néhány év.
 Mennyire nem értem a fizikát, kémiát.
 Biztosan van vegyjele ennek a reszketésnek.
 Ha ma szállnék le arról a vonatról, ugyanúgy.
 Ugyanoda vinne a bizonytalanság és a rettegés.
 Milyen hosszú egy hét, hány vagon kapcsolnak
 ehhez az örökös vasárnaphoz.
 Milyen sötét az áramtalanított kollégium.
 És milyen hideg hasúak azok az árva bojlerek.
 Akik csak a negyedikeseknek adtak vizet.
 Elhagyott vagonok, kiköltözés, üres hálótermek.
 Én már nem értek semmilyen tantárgyat.
 A tanáraink is megöregedtek, a táblákat elengedte
 az a néhány gyenge szög a falban.
 De a neonok, azok a fájdalmas fények.
 Örökre megérkezett vonatokban, osztálytermekben.
 Égnek tovább és nincs véleményük.
 Ezek a vasárnap esték ilyenek.
 Biztos van valahol egy ugyanilyen vonat.
 Valaki ugyanígy fázik. Csak senki ne legyen
 öngyilkos ebben a kollégiumban.
 Nevelőtanárok, neveljete minket jobb emberré.
 Nevelőtanárok, ti is elhagytatok bennünket.
 Kipotyog az a néhány gyenge szög a falból.
 És leesik a Lilaruhás nő képe a parkettára
 az üres tizenkilences hálóban.

Vasárnap éji szoba

Valahogy csak a saját életed marad végül.
 Fürdés, tükörben ráncok észrevétele, még nem olyan vészes.
 A hőszűrő csak addig duruzsol, nehogy melegeg legyen.
 Az újabb héttől félsz. Jó lenne maradni a vasárnapban.
 De legalább nem a HÉT szignálja szól.
 Kikészítet a reggeli ruhát.
 Igen, ebbe te fogsz belebújni néhány órán belül.
 A hetek, mint panelek, benyitasz egy újabb üres terembe.
 Valahogy csak te magad maradsz végül.
 El kell aludnod, igyekszel nem arra gondolni,
 amitől nem tudsz elaludni.
 Hogy másnak másabb, mégis ugyanezek.
 Hogy mindig vasárnapba ütközünk.
 Magas, vörös fal, aminek túloldalán kiégett gyeplő.
 Megigazítod a párnádat, a lepedőt.
 Legyen minden feszes, csak te lazulj el.
 Csak te maradsz végül, és a vasárnap éji szoba.
 Újabb hétbe ejtett panelkocka.
 Mit fogsz ebédelni, mi lesz veled szerdán.
 Milyen egy szerda. Semmilyen.
 Lenémítod a telefont, még megnézed, üzent-e valaki.
 Senki. Mindenki vasárnap este helyezkedik saját vackába.
 Nem mostál fogat. Kikelsz az ágyból.
 Milyen elaprózódott ez a hétvégi magány.
 Hogy nincs tovább péntek, szombat.
 Úgy érzed, csak te indulsz újabb, hetedhét háborúba.

Éjjel még lehűl

Hajnaltól óráátállítás.
 Fényesedjen bennünk új nyár.
 Háború füstmérgeit semmisítse.
 Éjjel még lehűl.
 Nappal ezüstfenyőink csúcsán túl.

Hol vannak azok az átlépett hatvanak.
Hogy miért hatvan.
Mert a felén túl, de messze a száz.
Eltelt negyedév.
És mennyit rettegtünk.

Hajnalban óraátállítás.
Hideget őrző nyaralók ablakai nyílnak.
Átjárja az emeleteket húszfokos március.
Bukóra hagyjuk. Elveszítjük.
Megkapjuk. Megőrizzük.
Azért hatvan, mert új erő kell a százhoz.
Mutatók merednek új időpontokra.
Idegen macska jött közel a parton.
Akkor is félt, amikor enni adtam neki.
Túl sokat rettegett.

Hajnalban óraátállítás.
Tenyeremmel érintettem a nyaraló falát.
Él, de kihűlt.
Óráink is megszokták.
Lépteink is, maradásunk is.
Ezüstfenyőink csúcsán túl koronáz a fény.
Hol vannak azok a végtelen várakozások.
Amikor örülni kellene, csak szótlanul.
Amikor szólni kellene,
átalussza bennünk a csend.

Boldogok az idők.
Akik az emlékeinkben halnak meg.
Az órában gazdagok, a ráérők, a maradók.
Mert a felén már túl, de még messze a száz.
Hová lesznek a visszaállított élmények.
Boldogok a lángoló fényképek, festmények.
Amik a mi eszmélésünkben válnak pernyévé.
Hajnalban óraátállítás.
Átállunk a tavaszhoz.
És megnyerjük a feltámadást.

Tóth elvtárs

Tóth elvtárs özvegye már vagy fél órája topogott a sírok között, amikor belátta, nincs értelme tovább keresgélnie. Nincs meg a férje sírja. Elvitték, ellopták, valami lett vele. A temető gondnoka elővette a nagy, fedeles füzetét, és mutatta, ott kell lenni a sírkőnek, be van jelölve, be van iktatva, Bartáék és a bimbózó korában elhalt Kovács Julika sírja között. De ha azonban nincs ott, akkor az szabálytalan vagy lehetetlen. Tóth István özvegye azt mondta, valószínűleg mind a két jelző helytálló, lehetetlen is és szabálytalan is, a sír nincsen ott, jöjjön vele Béres úr, majd meglátja, hogy nem látja. Hány éve jár ide? Nagyon sok, mondta Barta úr. Volt átalakítás, fölszámolás? Ott, azon a részlegen nem volt. Akkor menjenek. Így is történt, Béres úr sem találta a sírt. Nahát, mondta, és hozzátette, ő már sok sírt gondozott és felügyelt az életében, de ilyen nem fordult elő vele. Ez képtelenség. Tóth Borbálának, aki fölvette a férje nevét, eszébe jutott, hogy ez már a harmadik jelző.

Most mit csináljanak.

Hívják a mentőt?

Inkább a tűzoltókat.

Nem, az nem jó, mit kezd egy tűzoltó egy eltűnt sírral, valaki a múltkor a száraz csokrok közé pöckölt egy csikket, az kemény eset volt. Két fakereszt is lángra kapott. Be kelle tiltani a temetőben a dohányzást. Be, de nem lehet ellenőrizni. A sír nincs meg. Nincs meg. Akkor a rendőrséget hívják! Na, majd pont azokat, a rendőrséget! Van annyi dolguk, épp egy rendesen meghalt, fölboncolt, halálát igazolványokkal tanúsított, elhamvasztott, földbe helyezett ember után kezdjen nyomozást indítani. Nem, nem a halott után nyomoznak, hanem a sírja után. Az nem ugyanaz? Nem ugyanaz. Csakhogy ám Tóth elvtárs volt az utolsó párttitkár a városban! Az már mindegy, ő is csak egy halott a sok száz között.

Így beszélgetett a két ember, ahogy visszafelé tartottak a gondnok házához. Ugatta őket a kutya, mint az idegeneket. Kussolsz, a kurva anyádat. Jöttek el mellettük, dicsértesék. Maguknak is. Mindörökké.

Bartát telefonon hívták, lemaradt.

– Igen, Bécikém, hogyne, Bécikém.

Az asszony lépdelt tovább, nem akart hinni a szemének. Tóth ott ült a kerítés melletti lócán, a lábánál a kannák sorakoztak, az egyik fölborult. Olyan volt, akár egy csendélet.

– Miért nem lett maga inkább magyartanár? – kérdezte az utolsó előtti párttitkár Tóthot egyszer, a november hetedikéi ünnepség után, amikor már mind a ketten ittak.

– Bécike, a kurva anyádat, hagyjad már azt a döglött macskát!

Tóth bevallotta az utolsó előtti párttitkárnak, akit Nagybécinek hívtak, hogy soha nem tudott igazán helyesen írni, a kommunistát is rendre komonistának írja, neki valahogy így jön a nyelvére, azaz a tolla hegyére, a kommunista természetellenes, a komonista meg természetes. Mond valamit, mélézött az utolsó előtti párttitkár, és bólintott, majd néhány nap múlva meghalt embóliában. Így lett Tóth a párttitkár, minden elvtárs látta, hogy az utolsó napokban meghitten beszélgettek, és a kommunizmus további ügyes-bajos dolgait

az utolsó előtti párttitkár Tóth elvtársra hagyományozta, akiből nem lett magyartanár, bár lehetett volna. Mert az egyáltalán nem igaz, hogy minden magyartanár tud helyesen írni. Tóth elvtárs alacsony, ritkás hajú, fehér bőrű, szelíd ember volt, nem ártott a légynek se, és tele volt nem szűnő, voltaképpen megingathatatlan reménnyel. Egy efféle városban a papra tekintenek így az emberek. Majd meglátja, bátyám, néném, ha győzünk, micsoda világ lesz. Fölemelt fej, fénylő homlok. Ha végleg győz a komonizmus! Az apádnak a faszát, Tóth elvtárs, lesöpörték a padlást, a földet bevitték a közösbbe, mondod itten a baromságot. De ilyen vélemény ritkán hangzott el, elég kivételesnek számított, az emberek érdemben nemigen kritizálták a rendszert, és néha volt banán is a boltban.

Minden rendben lesz, minden ki lesz javítva, minden tévedés helyre lesz hozva. A központ támogat, a felsőbb vezetés támogat, a párt irányt mutat.

Tóth elvtárs a rendszerváltás hajnalán – éppen bejelentette megalakulását a helyi kisgazda párt – kérte meg titkárnője, született Sarusi Borbála kezét, aki egy éve röppent ki a közigazgatási főiskoláról, és lám, máris milyen fontos beosztásba került. Tóth elvtárs kérdésére, miszerint lesz-e a felesége, elpirult. Az az igazság, nem nagyon volt előzménye a dolognak. Tóth elvtárs nem udvarolt, nem tett kétértelmű, legalábbis elgondolkodtató megjegyzéseket. Borbála kiment a vécére, amit be is jelentett, rettenetesen pisilnem kell a kérdéstől, Tóth elvtárs, és amikor visszatért, igent mondott. Rázta a kezét. Tóth elvtárs arcára is odaröppent egy hideg, hűs csöpp. Igen, mondta Borbála. Soha nem zavarta a nagy korkülönbség. A következő napon azonban mást is mondott. Félrehívta Tóth elvtársat a pöfékelő kávéfőző mellé, és különösebb kertelés nélkül bevallotta, hogy retteg a férfitesttől. Ezen a Tóth elvtárs elgondolkodott. Az elmélyült gondolkodást otthon is folytatta, miközben a tenyerébe véve nézegette a neki szervét. Igazán nem tűnt félelmetesnek. Egyszer volt baranyai illetőségű lánnyal, a tatai KISZ táborban, Berta harapott, és két pofont is adott neki, mire Tóth megkérdezte, miért teszi, a lány pedig dohányos hangon azt válaszolta, azt hitte Tóth nézéséből, hogy így szereti. Nem volt nagy élmény. Az ötödik pofon után Tóth fölvette az ingét, és gombolkozni kezdett. Tóth elvtárs egy-két éven belül meghalt, volt áttét is. Egy reggel nem ébredt föl, és a felesége arra gondolt, nem volt képes elviselni a változásokat. Lezárta a szemeket, nem szellőztetett.

Az özvegy már ott állt a lócán üldögélő Tóth elvtárs előtt, és csak annyit tudott mondani, Laci. Tóth elvtárs se mondott sokkal többet, Boriska.

Na, jól van, dünnyögte a temetőgondnok, aki addigra odaért, ő már itt felesleges, majd beleszólt a telefonba: megbeszéltük, Béci.

Tóth elvtárs fölállította az eldőlt kannát. Kézen fogva mentek haza. Amíg meg nem halt Tóth elvtárs, így jártak mindenhová, pedig inkább a karba fűzés volt a divat. Öt évvel a rendszerváltás után, tízzel. Sétáltak kézen fogva, nézd már, hogy adja a kivagyit ez a mocskos kominista Tóth, akasztott meg lövetett, és van képe így sétafikálni. Honnan a picsából került ez ide?! Nem a föld alatt eszik a férgek?!

Tóth elvtárs mosolyogva köszönetet, és néhány idősebb tagtárstól megkérdezte, hogy szolgál az egészsége. Élnek még munkásörök? Már nem, Laci. Az az igazság, hogy nem mindenki vette jó néven az érdeklődést, de Tóth elvtárs nem kívánt zavarba jönni, akiktől lehetett, bocsánatot is kért. Néhány dolgot elvettünk. De ki fogjuk javítani. Újragondoljuk.

Bízzon bennünk, elvtársnő.

Higgyen nekünk, elvtárs, és ne a nyugati ármánynak.

A propaganda!

Most, ahogy újra együtt lépdelték, szemügyre vette a negyedszázada nem látott várost. A fejlődés és a gazdagodás nyilvánvaló volt. A szocialista építési stílus mindig is preferálta

az egyszerűséget és a praktikumot. Nem hivalkodni, hanem célratörőnek lenni. A város centrumát régi, úrhatnám polgárházak uralták még az ő idejében is, ezeket a házhelyeket most nagy kockatömbök töltötték be, nyilvánvaló volt a változás. A hatalmas kockák előtt bevásárlókocsik sorakoztak. A parkolóknak sok autó várakozott, leginkább modern márkák. Alig jártak az utcán. Akik közlekedtek, kerékpárral, motoros kerékpárral vagy gurulós székkal tették, ez is a nyilvánvaló fejlődés jele volt. A Lenin-szobor eltűnt, valószínűleg renoválják. A nyugati autóknak magyar rendszáma volt, ezt jól megnézte Tóth elvtárs, és jó jelnek tekintette, gazdag és ápoltságát látott, boldog emberekkel, és még kerékpárút is futott a meglepően forgalmas főút mellett. Kínai elvtársak működtették a minőségi ruhaboltokat. Te jó ég, mennyi minden van egy ilyen üzletben, még műfogsor is, de tényleg, Tóth elvtárs nevetett, ahogy kiléptek egy ilyen üzletközpontból. Vett szép művirágot, arra gondolt, jó lesz a sírjára, még a téli fényben is szerteszórja a színeit.

Ekkor botlottak egymásba Bécivel.

Béci az utolsó előtti párttitkár kisebb fia volt, csintalan kisgyerek, kötött macska farkára konzervet is, az nagy mulatság. Most nagy, tagbaszakadt ember, és elég jó módúnak látszott. Milyen vastag az aranykarkötője.

– Bazmeg, Tóth úr, én meg azt hittem, téged eltemettek.

– Elvtárs – jegyezte meg Tóth elvtárs, és intett a feleségének, nem kell közbeavatkoznia, képes kezelni a helyzetet.

Béci hatalmasat nevetett, rengett a tokája, és egyáltalán nem volt ellenszenves. A derű, a nyugalom, a magabiztosság mindig szimpátiát kelt. Egy derűs ember nem akarja bántani a másikat.

– Tóth elvtárs, neked mindig olyan jó kis humorod volt. Mint aki nyusztot ígér, de csodatököket tol ki. Tudta a faszom, viccelsz-e, amikor viccelsz. Olyan tudósabb fajtaféle vagy, nem? Virágbolt érdekel-e? Nyitok egyet a temetőnél is, de át kéne venni az egész zöldhálózatot. Nem rád gondoltam, de ez isteni sugallat, hogy összefutottunk. Nézzetek már meg jobban. Nem vagy penészes, ugye? Megbízható voltál mindig, szerettek az emberek. Semmi különös dolgot nem kell tenni. Imádkozás után kijön az özvegyasszony, megy haza, te meg bemész a sírhoz, leveszed a virágot, azt még egyszer el lehet adni.

Ezt az eljárást Tóth elvtárs nemigen értette, valahogy hasonlított a tőkefelhalmozáshoz, de önkéntelenül is a háta mögé rejtette a kínai virágcsokrot. Megbeszélték, hogy holnap a Kisvirágban találkoznak, a Kisvirág negyven éve is Kisvirág volt, és most, hogy, hogy nem, Béci volt a tulajdonos. Tóth szája sarkában hamiskás mosolygás játszott. Léptek tovább, és Tóth nem vette észre, hogy a felesége arca elkomorul. De aztán összeszedte magát, és mosolyogva lépdelt a férje karolásában.

– Te most hol dolgozol, Bori?

– A pártban.

– Aha. És mi vagy?

– Adminisztrátor.

Ahogy a hazaérkeztek, Tóth körbeforgott, elnevette magát.

– Itthon semmi se változott.

– Sokat gondoltam rád.

– Mint a mesében! – lelkesedett Tóth.

– Rossz volt nélküled, Laci. Nagyon rossz. Rászoktam a török sorozatokra.

Vacsora közben meghallgatták a híreket. A Kossuth Rádió, Esti krónika. Tóth régi rádiója szólt, a kis Sanyo, amit még a Keravillból hozatott a másodtitkárával, a Kis Ernővel. Él-e még a Kis Ernő? Él, képviselő és bizottsági tag. Kerekesszékes egy sztrók miatt. Guta-

ütés? Most már inkább sztrókot mondunk. Tóth bólogatott. Majdnem elsírta magát. Borbála elővett egy üveg szamorodnit, együtt itták meg, ötször koccintottak. Tóth nézegette a kicsi, fehér Kreml tornyocskát, óra is volt rajta. A halála előtt egy nappal megállt az óra.

- Aztán egyszer újra elindult – tűnődött asszony.
- Csak úgy?
- Elemet se tettem bele. Ment néhány évig, most újra áll.

Tóth végigsimított az ujjhegyével a tornyocskán, tiszta volt. A környéke is, a kisasztal a régi hamutálcával, a vázával, sehol egy porszem.

- Még mindig rettegsz a férfitesttől? – kérdezte, de nem fordult meg.
- Volt egy udvarlóm, a Somogyi Józsi, tudod, a csirkegyár kereskedelmi összekötője.

Egyszer beengedtem a házba. Ő meg két perc múlva lekapcsolta a konyhában a villanyt. Akkor kiszaladtam az udvarra, és fölszólítottam, hogy távozzon. Fölvettem a vasvillát.

- Honnan volt neked vasvillád?
- Akkor vettem, amikor... amikor meghaltál.
- Volt egy szolgálati pisztolyom – jegyezte meg Tóth elvtárs.
- Nem jutott eszembe.
- Megvan még?
- Nem tudom. Talán valahol megvan.
- Nem baj – bólintott Tóth, aki magyartanár is lehetett volna. Végre megfordult.

Sokáig áztatta magát a kádban, régen fürdött. Megvolt még néhány régi ruhája, ingek, nadrágok, a fürdőköpenye. Az ágyban odabújt a felesége mellé. Borbála hatvanéves volt és szűz. Most másodjára sikerült, ráadásul mind a kettőjüknek. Tóth érzett egy kis büszkeséget. Mindennek a kulcsa a kitartás, az ember végtére is nem vaktöltény. Nem játékpuskába teremtettk. Kiment az udvarra dohányozni. Egy fiók mélyén talált egy régi Symphoniát, magával vitt egy üveget, vodka lehetett benne. Az asszony utánament, vitte a két konyhaszéket, a két kis poharat. Ültek, mint két szép szobor, fürösztötte őket a holdfény. Mély és tiszta volt az ég, beragyogta a rengeteg csillag. Mintha egy óriás csillár gyúlt volna fölējük. Tóth régen látta az égboltot. Felettünk is tenger van. Hajók úsznak a magosban, gyönyörű vitorlások, a sötétben sikló madarak halak, a felhők vitorlák, a fák bólogatása sóhaj a világ láthatatlan áramlásában. Ha itt maradhat, majd újra elolvassa a Kommunista Kiáltványt vagy A tőkét. A társadalom megváltoztatja az emberi jellemet. Az emberi jellem idővel, hosszú és türelmes munkával megváltoztatja a társadalmat. Ha a társadalom és az emberi jellem együtt változik, ez a leghelyesebb, akkor a nép, a munkásosztály és a termelőeszközök harmóniába kerülnek, és mindenki, az összes ember a szükségletei szerint él, és a szükségletei szerint is részesül a javakból. Az ember megtanulhatja, mennyi kell neki. A megtermelt javakból mennyire van szüksége. Meg is tanulta. Ez ezen a rövid, hazafelé tartó úton is látszott, megtapasztalta.

- Az a két néger hogy került a városba?
- Holnap kijön a vízszerező – jegyezte meg Borbála.
- Jól van, jöjjön csak. Kádár elvtárs él még?
- Ellopták a fejét – mondta az asszony. – A sírjából ásták ki.
- Én ezen egyáltalán nem csodálkozom – jegyezte meg Tóth elvtárs. Suhant a szél felettük, mint óriási fátyol, áthunyorogtak szövetén a csillagok. Ó, az idő. A csillag az idő szeme, és az időnek annyi szeme van, ahány csillag ragyog az égen. Az idő látja, mi történt velük. Látja, hogy győztünk. A diadal szép és nagyszerű, nem, nem mámorosodhatunk meg tőle. Nem hullt hiába annyi könny és verejték. Megérintette a felesége kezét. Az ölébe vette. Szorították egymást, most már soha nem fogják elengedni.

Reggel Tóthné kiment a temetőbe. Útközben nem vett virágot, volt nála egy kínai műcsokor. Köszönt Barta úrnak, aki a temetőkapu előtt cigarettázott, várt valakit. Az asszony a sírkőhöz drótozta a virágcsokrot. Nem imádkozott, Tóth elvtárs ateista volt. Kifelé menet éppen megérkezett a teherautó. Pakolták le a faanyagot, már az ácsok is várakoztak. A férfiak dolgoztak, az asszony a közelben állt, félrebíllent fejjel figyelte őket.

A picsába, Karcsi, rám baszod az egészet. Nem kellene messze cipelnünk a hulládat. Emeljed már, bazmeg. Jön a Béci, és szétkúrja a segged!

Béci autója varázsszóra meg is érkezett. A férfi kiszállt a BNW-ből. Nem vagytok kész, faszszopók?

Borbála akkor a mattfekete temetői retiküljét kikattintotta, és elővette a pisztolyt. Szép, fényes jószág volt, csillogott a mini Makarov. Kibiztosította, ahogy Tóth elvtárs tanította neki régen, nagyon régen, és egyenesen a férfiakra tartotta.

– Tessék azonnal sorba állni. Maga is, Barta úr.

A férfiak nem mozdultak, igazuk is volt, ki tud ilyenkor akárcsak pislantani is.

Az asszony ekkor a földre lőtt, a dörrenés messze visszhangzott, a közelből galambok röppentek föl, vonyítani kezdett Barta kutyája.

– Te jó isten – szólt halkán az egyik férfi, és már sorba is álltak.

– Családunk van, kérem.

– Borika drága, ne csinálja ezt!

– Térdeljenek le, átkozottak. Mindenki! Földre! – hadonászott a pisztollyal az asszony. Béci elővett egy zsebkendőt, leterítette, arra térdelt. Hat mocskos szájú férfi. Az egyik városi képviselő. Az egyik apja volt az utolsó előtti párttitkár, most meg aranyláncban majomkodik.

Közelebb lépett, de bármelyiket lelőhette volna.

– Így beszélnek otthon is? Ez lett a stílus?!

Senki sem válaszolt, úgy értelmezték, hogy nem is kell.

– Kérdeztem valamit!

– Nem – mondta erre valamelyik.

– De még hazudnak is, mintha olvasnák. Gyűlevész népség. Így beszélnek, így mondják, se becsület, se tisztelet. Ezt hallja a gyerek otthon. Mocskos szájúak! Tudjátok, ki vagyok én?

A férfiak hallgattak, Béci homlokán lassan csorgott az izzadság.

– Tóth elvtárs felesége, Boriska néni.

– Pontosan. Az én férjem magyartanár is lehetett volna! Igaz, Béci?

– Igaz.

– Az apád is mondta.

– Igen, az apám is ezt mondta.

– Ha még egyszer ocsmány szót hallok, lelövöm az illetőt. Mint a kutyát. Megértették? Nem értem! Hangosabban!

– Megértettük – morogták a férfiak.

Az asszony végre eltette a fegyvert, és indult hazafelé, néha visszanézett. A férfiak szóltanul pakoltak, bazmeg, ez nem igaz. Meg ne szólalj, visszajön. Barta és Béci azon tanakodtak, hogy hívják-e a rendőrséget. Mégiscsak fegyver van nála, bazmeg. Béci a temető felé nézett.

– Ráadásul drótozza a művirágot, bazmeg.

Viharlámpa

Fekete autóval, éjjel jövök,
üres hely ásít a parkolóban,
ablakodban lágy keszkenő a fény,
ágyad kikötni képtelen csónak,
arcunkon titkos térképhálózat,
szalad szét az elmúlt évek ránca,
kivert kutya, zölden ugat a hold,
valaki szólít, mondjak nemet a táncra.

Nyikorog a tévében a zene,
fényes, kísérteties dűrban,
gombnyomásra minden elsötétül,
a távolban apró éji fények gyúlnak,
kezed örök iránytű csípőmön,
torkomban rumszalag, szinte éget,
karcsú a pohár nyele, miközben
valaki könnye bennem egyre kövérebb.

Tiszavirág hegység születőben,
roppant kéreglemezek gyürkőznek,
feltör, tündököl, s zuhan az anyag,
a fiatal tűzből hamar gőz lesz,
útból lélegzethez jut a világ,
csillapul az izzó földközép is,
szitakötőszárny paplanba hullok,
valaki csontja eltörik bennem mégis.

Ünnepelt vándormutatványosok,
mindketten tudjuk kezdettől fogva,
mert egyszer vége van, a karnevál
azért oly káprázatos s otromba,
protokollölelés, elindulok,
visszanézni felesleges lenne,
kezemen hű szárnysegéd, kofferem,
valaki szíve mégis megszakad bennem.

Kövér, pohos monarcha az élet,
élvezi, hogy mindent megadóztat,
hiába hisszük, megtehetünk bármit,
s hogy egy nap nem rúgja be ajtónkat,
tehetetlen, őrült szélkakasok
egy házon, melynek alapja süllyed,
mint az esőt világító lámpa,
valaki könnyörög bennem, meneküljek.

Életlenek

Semmiből tűnik fel a harkály,
önarcképet lyuggat szívedre,
az élet szorongás-keringő,
lehetek a partnered benne?

Káprázat vagy kámpicsorodás,
puszta szerencse, hogy épp melyik,
zsibongó kaszinó az élet,
de a jackpotból mire telik?

A vasat addig nem feszítem
szét, míg a te kezed van rajta,
penge a perc, s az óra fűrészfog,
túlélhető-e a nyúlcsapda?

Gyötrő együtt, s pokoli külön,
békében elillan az élet?
fekete király, adhatsz mattot,
visszavágót mégsem kérek.

Mert az életbe menekültünk,
rejtély, ki elől, s innen hová,
pár telet úgyis átvészélünk,
majd fehér szemmel megyünk tovább.

A rózsablak

Gótikus templom tűzfalához
 Utólag épített ízléstelen
 Torony //
 // Elejére büntudat-alapon
 Kihozott, eredeti rózsablak
 Vagyok.

Örülök is meghagyott életemnek
 Még így is, hogy elveszítettek
 Engem:
 Jól látható helyről már csak visszaverem
 A fényt, visszafokoztak,
 És ez kellemetlen.

Legcsodálatosabb gyülekezet
 A legcsodálatosabb, szent színekre
 Festve állt ott
 Régen alattam, amikor áttört a fény
 Rajtam, mert nyugaton a nap
 Alászállott.

A legcsodálatosabb éneket
 Közvetítettem ki a templomtérből
 Ólom-
 Üvegen, ajándék hangsávot is
 Loptam bele
 Észrevétlen.

Jó volt szeretni századokon át,
 S ha a török rabolta a határt,
 Megállt
 A vár előtt, bevenni sose tudta.
 Micsoda hatszáz év volt,
 Micsoda munka!

Bármit isteni színbe vontam,
Erőt adtam, akartam, énekeltem,
Hittem, hitettem, hirdettem
Fennen – ki hitte, hogy jutalmam az lesz,
Hogy elég lesz kifele szépnek
Lennem?

Tehetséges vagyok, de nincs
Is nálam fölöslegesebb,
Aki kíváncsi rám, és a régít
Akarja látni, idejön,
Felmászik, és megnézheti
A színeket, miket egy vak torony

Belső falára vetek.

Perlrott Csaba Vilmos: Siratás (1921; litográfia, papír; 440×650 mm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 72.71.1.)

ágrólszakadtak

nyár van
kánikula
idegenből haza-
látogató rokonommal
lépegetek
a temető kavicsos
ösvényén
gesztenyefák
hűvösében
talpunk alatt csikorog
a sóder

csönd van
temetői csönd
csak a bogarak neszeznek
szél söpri a szirmokat

gondozott sírok
mindenütt
koszorúk
tornyosulnak
virágok a márvány-
kelyhekben
még illatozók
már hervadók

meg-megállunk
némelyik sírnál
betűzgetjük
a neveket
sírfeliratokat

te
megmutatom neked
Anyó sírját
fogom meg a távoli
rokonom könyökét és

már húzom is magam
után
ott kell lennie
az üres parcellák
mögött
az orgonabokrok
alatt

első sor
második
harmadik
számolom
na itt van
mutatok
bizonytalanul
egy kőkereszt
irányába

de a kereszten
nem az a név áll
a mellette lévön sem
és egyiken sem

egyszerűen nem találom
nem találom
sehol sem találom
Anyó sírját

még egy ideig keresgélek
majd megszégyenülten
feladom

két ágrólszakadt
gondolom

elindulunk a kijárat
felé
ő elől
én mögötte

visz a lábunk
cipeljük a szótlanságunk

Szokott-e ősz lenni Paraguayban?

Brasnyó István emlékének

A kritikusnak van egy
újra és újra
vissza-
térő álma:
reggel van,
fekszik az ágyában,
fejét párnáján oldalvást
fordítva nézi
a szeplőtelen nyári ég-
boltot ablaka
négyszögében,
nyújtózkodik,
az órájára pillant: már fél
nyolc, de a kritikus
– aki civilben egy gimnáziumban
okítja az irodalmat –
még lustálkodik
egy kicsit,
elvégre
nyár van,
nincs
iskola,
nincs
érettségi,
idő van.
Ágya mellett a padlón
könyvek hevernek szerte-
szét,
egymás
hegyén-
hátán,
hetek óta,
olvasottan,
vagy félig
olvasottan,
némelyiknek a lapjai közül
papírfecnik lógnak,
a kritikus ugyanis
így szokta meg-

jelölni, hogy
meddig jutott el
az olvasásban,
majd itt folytatja, ha
úgy tartja kedve, ha
a véletlen úgy hozza,
hogy éppen ezt
a könyvet emeli ki
találomra
a kupacból.
Most úgy tartja,
hát találomra kiemel
egyet:
Szokott-e ősz lenni Paraguayban?
Bele-
lapoz, fel-
üti ott,
ahol valamikor abba-
hagyta,
tényleg,
tűnődik,
szokott-e ősz lenni?,
szokott-e ősz lenni
Paraguayban?
Nem tudom,
vallja be
ön-
magának,
nem tudom,
nem ismerem Paraguay ég-
hajlatát, év-
szakrendjét, az év-
szakok váltakozásának
ritmusát,
ráadásul a regényben
szó sem esik
Paraguayról,
csak valaki beszél,
valaki folyton beszél,
egyes szám első személy,
be nem áll a szája,
csak mondja a magáét,
hosszú-hosszú mondatok
kígyóznak,
szóbokrok és mondat-
folyondárok,
hol itt,

hol ott
bukkan fel, más-más
alakban, más-más
időkben,
mint tejszínű ködből tűnnek
elő a múltból
a dolgok, kirajzolódnak
a táj kör-
vonalai, a tájé,
amelynek egy-egy
hirtelen megvilágított
részlete ismerősnek
tűnik, mintha már
látta volna
valahol,
meglehet, álom-
beli táj, meglehet,
ő álmodja azt a tájat,
falevelek hullonganak
a magasból,
puha neszezéssel érnek
földet,
a széles koronájú fák
ágai-ágacskái, maradék
lombfoszlányai közt fények
villóznak,
s valahol alant a folyó is oly
szelíden-némán folydogál,
hogy szinte már nincs is,
mintha nem is volna,
szinte túlvilági,
nem is folyó,
a tejszínű ködben csak egy
halvány fénycsík,
a redőny fogsora villog,
evilági hűvös szélről lebben
a függöny,
ablak leng,
hideg szivárog,
behajol egy fa
az ablakon,
súg valamit,
és Paraguayba
észrevétlenül
beszökik
az ősz.

Pest-Buda

részlet az Igazak című, készülő regényből

1818. január 16-a péntekre esett. Igaz Gergely pirkadatkor már a Duna partján állt, és egy álmos tekintetű, hatalmas tenyerével vörhenyes oldalszakállát simogató férfival alku-dozott, akihez Wekler fogadás irányította, mondván, a legtapasztaltabb vízi ember Győrtől Péterváradig. Csípős, hideg szél fújt, a pára rádermedt Igaz Gergely gondosan nyírt bajuszára. Hosszas egyezkedés után a csónakos végül ráállt, hogy átviszi a folyón, és vissza is hozza. Mindezért igen borsos árat kért, és az összes szentekre megesküdt, hogy még így is ostobán nagylelkű az ajánlata, mivel a vállalkozás fölér egy öngyilkossági kísérlettel, ha nem egyenesen egy valódi öngyilkossággal.

– Márpedig az nem bocsánatos bűn! – szótagolta a nyomaték kedvéért a végső, cáfolhatatlan érvet.

Igaz Gergely szívta ugyan a fogát, káromkodott is egyet-kettőt magában, végezetül aztán csak belecsapott a felé nyújtott kérges lapáttenyerbe. A folyó lassan hömpölygött a lábánál, s úgy tűnt, mintha kásás lenne. Bekecmeregtek a csónakba, a vízi ember ellökte a parttól, és komótosan siklani kezdtek. Néha döccentek egyet, mintha nem is vízen, hanem göröngyös úton járnának.

– Néhány óra múlva befagy – dünnyögte a csónakos, és kiköpött.

Igaz Gergely összekucorodott a ladik orrában, beburkolózott báránybőr bekecsébe, a kucsmáját mélyen a szemébe húzta. A folyam közepe táján még egy imát is elmormolt. Talán ezért, talán a csónakos ügyességének és tapasztalatának köszönhetően, szerencsésen megérkeztek a túlsó partra. Amint meghallotta, hogy a fövényen sűrűdik a csónak feneke, Igaz Gergely, a hidegtől elgémberedett tagjaira ügyet sem vetve, fürgén ugrott a száraz-földre.

– Igyekszem vissza – vakkantott oda a csónakosnak, és késedelem nélkül a Ritter só-tiszt által megadott címre sietett.

Büchner úr egy barokk épületben lakott a Fő utcán, nem messze a Szent Flórián templomtól. Igaz Gergely könnyedén megtalálta a lakóházat, amelynek utcafronti részét nagyrészt egy rőfös üzlet foglalta el. Nem kellett sokáig kopogtatnia, hogy bebocsássák. Büchner úr hórihorgas, szikár férfiú volt, a halántéka őszi, a feje búbjáról viszont elkopott a haj, miáltal úgy festett, akár egy tonzúrás barát. A téli zimankó ellenére is erősen izzadt, vastag, bozontos szemöldöke sem tudta útját állni a patakzó verejtéknek, ami a szemébe csorgott, ezért mérgesen pislogott, és hevesen törölgette egy zsebkendővel a szemgödörét, a homlokát, húsos orcáit. Felváltva németül és tört magyarsággal szitkozódott, s miután rendbe tette az ábrázatát, szigorú tekintettel mérte végig a vendégét. Szemmel láthatóan nem tetszett neki, amit lát. Gyorsan átfutotta a levelet,

amelyet Ritter sőtiszt küldött, közben hűmmögött néhányat, majd a fogai közt szűrve a szavakat, kijelentette:

– Eristein Bösewicht.

Ám annak ellenére, hogy Rittert egy gazembernek titulálta, az egyik segédjét, aki álmos képpel, a fülét vakargatva botorkált elő éppen, hogy kinyissa a boltot, elszalasztotta valahová, s mikor a legény néhány perc múlva visszatért, egy kicsike, rézpántokkal erősített faládikót tartott a kezében. Büchner úr mérgesen elragadta tőle, és a zavartan toporgó, testsúlyát egyik lábáról a másikra helyező Igaz Gergelynek nyújtotta.

– Nimm es! – mondta. – Figyed, figyed csak für Ritter. Eristeinschmutziger Schurke... Scheiße!

– Kulcs nincs hozzá? – kérdezte Igaz Gergely.

– Kulcs? Nein, kulcs nicht, nicht! Figyed így, figyed, figyed!

Igaz Gergelynek nem kellett többször mondani, elvette a felé nyújtott ládikát, a bekecse alá dugta, és már indult is, hogy napok múltán majd átadja Ritter sőtisztnek, annak a (Büchner úr szerint) mocskos gazembernek, aki harminc jó forintot számlál le cserébe a markába. Éppen, hogy pár szóval búcsút mondott, mielőtt rohanni kezdett a folyóhoz. Szeretett volna mielőbb visszajutni Pestre. Bár furdalta a kíváncsiság, hogy mi állhatott a levélben, tisztában volt azzal, úgysem kötné az orrára ez a mogorva sváb, aki biztosan rá is kivetítette a pálinkakedvelő Ritter sőtiszt iránt érzett mély ellenszenvét.

A boglyas oldalszakállú vízenjáró ott várta, ahol elváltak egymástól. A hideg szél ellenére a ladikjára támaszkodva pipázott békésen, unott ábrázattal, elvadult barkóját simogatva-húzogatva, meg sem próbált melegebb helyre húzódni. Egy röffentésszerű hanggal nyugtázta, hogy utasa megérkezett, s azon nyomban bekászálódott járművébe, megmarcolta az evezőt.

– Ne vesztessük az időt, egyre hidegebb van, hamarosan be fog fagyni – közölte színtelen hangon, aztán ráharapott a pipájára, és az evezőlapátot a szürke, sűrű, piszkos aludttejre emlékeztető vízbe mártotta.

Igaz Gergelyt sem kellett noszogatni, gyorsan elfoglalta korábbi helyét a csónak orrában, és igyekezett minél kisebbre összehúzni magát, hogy a szélnek a lehető legkevesebb támadási felületet nyújtssa. Ő is úgy érezte, fokozatosan hűl az idő, holott éppen ellenkezőleg, ahogy mind magasabbra hágott a Nap, melegednie kellett volna. Később ezt az izgalommal és a folyó fölött nyargalászó, csontig ható szelekkel magyarázta.

Egy örökkévalóságnak tűnt, mire elérték a pesti oldalt. Mikor végre-valahára partot értek, Igaz Gergely könnyű szívvel számolta le a fizetséget a csónakosnak, s majd szétfesztette a hála, amiért még él, és nem a Dunán sodródik lefelé, míg teteme bele nem fagy az egyre duzzadó jégpáncélba, hogy tavasszal aztán a halak lakmározzanak kiolvadó húsából.

A fogadóba érve első dolga volt a batyuja legmélyére rejteni a Büchner-féle ládikát. Alaposan belecsomagolta egy gatyába és egy ingbe, amelyeket kifejezetten ebből a célból hozott magával, hogy ha netán idegen kezek kutatnának a poggyászában, szennyesnek nézzék a csomagot, és ne turkáljanak benne. Délelőtt tíz órára járt az idő, s éppen azt fontolgatta magában, hogy délben útnak indul, és Soroksáron éjszakázik, amikor kopogtak az ajtaján. Amint kikiáltott, hogy szabad, Wekler úr dugta be az orrát.

– Ety pillanatra zavarnám csupancsak kendet – lépett be a helyiségbe.

– Hallgatom.

– Itt járt reggel a kuzinom, aki csizmákat készít.

– Csizmadia – vetette közbe Igaz Gergely.

– Az, az – helyeselt Wekler úr. – Egy tucatnyi csizmát küldene Kecskemétre. Meg vannak rendelve mind! Azt kérdezi, elvinné-e kend azokat a csizmákat. Megfizeti, natürlich, nem marad adósa.

– Persze – egyezett bele készségesen Igaz Gergely –, elviszem örömmel, ha meg tudunk egyezni...

– Meg tudnak, meg tudnak, legyen nyugalommal! Natürlich, meg tudnak! Mondtam a rokonomnak, hogy kend tisztességes, megbízni lehet kendben!

Való igaz, hogy Igaz Gergely több alkalommal is fuvarozott már olyan pesti kereskedőknek és mesterembereknek, akikkel Wekler fogadóson keresztül ismerkedett meg, és soha nem okozott csalódást senkinek; az árut pontosan és hiánytalanul leszállította, a fizetséget becsülettel megszolgált.

– Ez esetben már hozhatja is a portékát! – jelentette ki.

A szavai hallatán azonban Wekler úr arca nem derült föl –ellenkezőleg: elborult.

– Holnap tudja hozni – siránkozott. – Nur holnap, csupancsak holnap. Nincs ki még a tucat...

Igaz Gergely elgondolkodott. Ma úgysem jutnék túl Soroksáron, állapította meg magában tárgyilagosan, legalábbis nem lenne okos dolog továbbhajtani, mert vagy a lovakat hajszolnám túl, vagy sötétben kellene megtennem az utolsó szakaszt Örkényig, vagy mind a kettő...

– Napfelkeltére itt lesznek-e azok a csizmák?

– Itt, itt, natürlich! – bizonygatta Wekler úr. – Minden itt lesz! Alleswirdhiersein! Biztosíthatom kendet, itt lesznek!

– Akkor hát legyen! – nyújtotta a kezét parolára Igaz Gergely, s a fogadós örömmel és hálálkodva szorongatta meg.

– Tudja kend – magyarázta –, egy szekeres ígérte, hogy elviszi, de tegnap erkämpfte, na, ja, izé, verekedett össze az Isten barma egy másikkal, megszúrták egymást große késeikkel. Natürlich, dummkopfs.

Azok hát, bolondok, somolygott magában Igaz Gergely, természetesen bolondok.

– A mai ebédre a vendégem kend – kacsintott rá kifelé menet Wekler, bár a mondat végére láthatóan megbánta a nagylelkűségét.

Igaz Gergely, ahogy magára maradt, hanyatt dőlt a szobácska nagy részét elfoglaló priccsen. Egy ideig a mennyezeten futó repedéseket figyelte, aztán lecsukta a szemét. A szoba sarkában ütött-kopott vaskályha pattogott. Be kellett ismernie magának, hogy bizony igen erősen félt a folyón, és nemcsak a hideg miatt reszketett. Jólesett a kiállt izgalmak után a meleg szobában egy kicsit megpihenni, behunyt szemmel Annát idézni maga elé. Milyen csodálatos lenne, ha a hangot sebes röptű madárra lehetne bízni, ahogyan üzenetet a postagalambra, így hidalva át a sokmértöldnyi messzeséget, megüzenni haza saját hangján, hogy egyelőre sikerrel járt, ép és egészséges, készül már a visszaútra...! És milyen nagyszerű lenne, ha a sebes röptű madár Anna hangját hozná cserébe, egyetlen szavát, vagy legalább egy szófoszlányt, egy sóhajtöredéket...

A déli harangszó verte föl álmából. Amikor rájött, hogy elszunnyadt, megmosolyogta magát. Az idejét sem tudta, mikor aludt utoljára nappal, ágyon. A bakon vagy otthon, a konyhában, megszokott székén ücsörögve-pipázva el-elszenderedett ugyan, de az egészen más.

– Ejnye, ejnye – csóválta a fejét. – Hova jutok, hova jutok... – korholta magát, noha akkor még fogalma sem volt arról, másnap hajnalig hová...

Fölcihelődött, megigazította az öltözékét, és az ebédje után nézett.

Wekler úr nem feledte, amit ígért, egy nagy tányér disznópörköltet tett elébe galuskával, kenyérrel, és újra biztosította arról, erre a lakomára (ezt a szót használta) a ház vendége, ám amit ezután eszik-iszik, azért sajnos fizetnie kell, különben koldusbotra jut a fogadás családja. Igaz Gergely mindent megértett, és jóízűen nyelte az ételt, bort is rendelt mellé, hogy jobban csússzon a paprikás. Alighogy befejezte az evést, s az utolsó falat kenyérrel éppen tisztára törölte a bádogtányért, amikor a vele szemben álló székre lezöttyent a tegnap este megismert, homályos okokból Nagykőrösre szakadt, ám ismeretlen célból Pesten időző földije.

– Adjon Isten – köszönt rá.

– Fogadj Isten – viszonzta Igaz Gergely, a száját és a bajuszát törölgetve.

– Végére járt a dolgainak?

– Nem panaszkodom.

– Mikor megy haza?

– Holnap hajnalban indulok.

– Akkor ma még megihatunk együtt egy kis bort, nem igaz? Két szegedi ember, két Tisza-parti a Duna partján mit is tehetne mást?

Igaz Gergely ugyan egy fikarcnyit sem vágyott arra, hogy Erdei Sándorral borozgasson, kivált, hogy nem tudhatta, újdonsült ismerőse azonos-e az ugyanolyan nevű, otthon közismert rablóval vagy sem, mégsem utasíthatta el anélkül, hogy megsértené, s mivel illetudó ember volt, hát biccentett egy kurtát.

– Mi mást is, valóban – motyogta megadóan.

Három kancsó borig számolta, mennyit isznak. A negyedik kancsó viszont felőle már akár az ötödik vagy a hatodik is lehetett. Arra még emlékezett másnap, hogy Erdei a Duna budai oldalán emelkedő Gellérthegyen pár évvel azelőtt épült, kétkupolás csillagvizsgálóról mesél, meg arról, milyen pompás a kilátás onnan, hogy belátni egész Pestet és fél Budát, és hogy nem véletlenül emlegetik egyre többször Pest-Budaként ezt a testvérvárost, ahol annyi a lehetősége egy okos embernek, amennyi a csillag az égen, s ha nem lenne olyan mérhetetlenül láb- és hónaljzagú az egész ország, amilyen, még pazarabb lehetne, de nemcsak Pest-Buda ám, de akár mindkettejük szeretett szülővárosa meg az összes többi is, mert ez az ország gazdag, méghozzá rendkívüli módon gazdag, ezt négy esztendővel korábban egy angol úriember, akivel a Magyar királyhoz címzett fogadóban találkozott és mulatott át több éjszakát, bizonyos Bright Richárd is megerősítette a füle hallatára, többször is, és bizony-bizony igen nagy baj, hogy Bécs mindent elvisz, amit meg itt hagy, azt elmulatják a nemesek, elkótyavetyélik a birtokosok, elkártyázzák a bárók, a jobbágyság között olyanok, akár az állatok, úgy élnek, ahogy mások halni szoktak, holott másutt már azt se tudják, mi az, hogy jobbágyság, a polgárok viszont többnyire svábok, a császárhoz húznak, a fene a dolgukat, és nem lesz ez így jó, de feledni lehet mindent a jó bor és a női ölek által, és Igaz Gergelynek ettől a ponttól kezdve már csak halványan rémlett, ahogy fölkerekedtek, hogy még jobb borokat kóstoljanak. Az, hogy ezt meg is tették, már csak valamiféle álomszerű, ködös látomásként maradt meg benne, amint az is, ahogy Erdei hosszan ecseteli, hogy a férfiujjak szorításában puhán szétomló csecsek között álmodozva tovatűnnek a gondok, ínycsiklandón rezgő farok, selymes tapintású combok feledtetik a keserűséget, a bút, a bajt, évezredek óta...

– Nagy barátja vagyok én a pinának, édes komám – ölelte át újdonsült cimboráját túlradó szeretettel Erdei Sándor, hogy majd beléfojtotta a szuszt, de hogy ezt követően

miről beszélt még, és hol ömlött belőle a szó, abból Igaz Gergely semmire sem emlékezett utóbb, midőn hasogató fejjel és csóré üleppel ébredt egy bűdös, sötét odúban, és mellette, egy lucskos, rozoga hencseren mezítelen nő hevert, félrecsúszott parókával, körte alakú fenekén szabályos, almaformájú anyajeggyel. Igaz Gergely elborzadva rángatta magára a gatyáját, ingét, ám mielőtt kislisszanhatott volna az ótvaros lyukból, fölriadt a hálótársa is, sárgás fogait rávillantva torzan mosolygott, és rekedt hangon így szólt:

– Ha legközelebb erre jársz, mindig engem keress, a Rottyantó Bözskét, ne menj más-hoz! Elhiheted, ennyi pénzért nem toszik úgy senki, ahogy én – azzal visszahanyatlott aludni.

Hogy mennyi pénzért gyakott a Bözske, arról Igaz Gergelynek fogalma sem volt, nem tudta volna megmondani, mit fizetett a kurvának és mit a fogadósoknak, kocsmárosoknak, ha agyoncsapják, akkor se. Lógó orral, háborgó gyomorral és lüktető halántékkal inalt el a düledező házból, ahol a Rottyantó Bözske az ipart űzte, s amely, mint kiderült, nem esett messze a Két Pisztolytól. A nap lassan kúszott fölfelé a keleti ég alján, s amikor Igaz Gergely a fogadójába ért, egyenesen a szobájába szaladt, ahol nyilvánvalóan járt valaki, mióta elhagyta, de a Büchner-féle ládikát sértetlenül ott találta, ahová rejtette. Ettől hangyányit megkönnyebbült.

– Az a disznó, akivel együtt mulatott az este, itt akart hálni – hallotta a háta mögül. Sarkon fordulva az egyik lányt pillantotta meg, egyiket azok közül, akiket a szobákat rendbe rakni tart Wekler úr. – Itt akart hálni, meg keresett is tán valamit, de a Jankó úgy kihajította, hogy a lába nem érte a földet. Majd adhatna kend neki ezért valamit. A Jankónak, tudja.

– Adok, hogyne, köszönöm... – makogta Igaz Gergely.

– De akár adhatja nekem is – folytatta a lány észbe kapva –, mer’ a Jankó a vőlegényem, jobb helyen van nálam a pénze, mint nála magánál, mer’ még el találná inni.

Igaz Gergely néhány krajcárt nyújtott át a menyecskének, csak szabaduljon tőle mielőbb.

– Köszönöm a Jankónak – nyöszörögte, de közben már kapkodva csomagolt is, amennyire remegő kézzel bírt. A lány lebiggyesztette az ajkát, megvetően mérte végig, és köszönés nélkül távozott. Igaz Gergely érezte, hogy az arca lángol, akár a száraz bozót, amelybe villám csapott. Szívesen megmosakodott volna, ha nem lett volna benne mindennél erősebb a menekülés ösztöne, amely maga alá gyűrt minden egyebet, s arra kényszerítette, hogy sebesen fölpackoljon a szekérére, szemlesütve fogadja Wekler úr még éppen időben érkező kuzinjának ajánlatát, ne alkudozzon, egyből egyezzen bele a fuvardíjba, a csizmákat szaporán helyezze el a szekérderékban, s már fogja is be a lovait, számolja is le a fogadós-nak a pénzt, amivel a kosztért-kvártélyért tartozik, és alig egy órával azt követően, hogy dicstelenül ébredt egy pucér test mellett, már a Soroksári úton kerülgesse a kátyúkat. Bár heves szívdobogása csillapodni még akkor sem tudott, mégis megkönnyebbülést érzett, ahogy lassan a háta mögött hagyta Pestet, benne a gyanús Erdei Sándorral meg a Rottyantó Bözskével. Mindenekelőtt pedig a szégyennel és a megaláztatással.

Nem nevel

azt hittem a vers majd felnevel
megállít rossz és jó előtt
építész – gondoltam – az lehet
ahogy katedrálisom csak egyre nőtt

hát nem templom minden ember?
villámhárítóval a mennyet kaparja
vacsorázik el is mosogat Istennel
tányércsörgése hozsannás hallelúja

hogyan én is így és hogy a vers majd épít rajtam
rakja bennem a tapasztalat falait
nyit bélelt kaput és a rózsablakban
imádkozni hív hozzám majd valakit

de csak foghegyről üzent hogy érkezik
csak még a papírok meg számlák miegyéb
csak még javítja előbb mások vétkeit
sok a meló – gondolhatom – milyen nehéz

hogyan a hivatal is csak bénázik
meg átfutási idő hogy már ő is unja
amit reggel csinált estére szétázik
el sem tudom képzelni hogy mennyi munka

aztán ha jött is a vers mintha mindegy
elkezdett ablakot valami mozaikot
a száradó betonra keresztes vizet hintett
aztán a végén félkészén mindent otthagyt

nem nevel nem épít nem figyel
nem tanít nem állít nem szeret
nem ölel és máshová nem visz el
nem fejezi be az elkezdetteket

azóta várok itt a versre
mi lenne ha mégis visszajárna
mert szavunk is eláll az elkezdettre
a folytatáshiányos alkotásra

mert fáj hogy bennünk nincsen vége
egésszé tenni törtet nem tudunk
pedig ha elkészülne valahogyan végre
megmutathatná mire is vártunk

egy ócska melós diplomát se tudott venni
segédmunkásnak is kevés
hát hogy lehet gyanakvásunkat eltemetni
hogy ez nem csak egy hatalmas tévedés

Párhuzamosokon

visznek vonatok – torz zakatolás
fékeznek idegen állomásokon
néha köd van néha eső pereg
nem jöttem – nem vagyok – csak távozom

erdőfoltokról leszakadt elvesző tisztások
őzek riadnak – ködkísértetek
futnak tőlem mintha önmagamtól
a hajnal csak hajnal nem mutat keletet

üres vagon tető az ég helyett
szakadnak róla megszokásaim
ködbe fűrt síneken menekülök így
nem állok meg az állomásain

vársz majd rám egy megnyugvó reggelben
hajadba akadnak a szél fűrtjei
vársz majd csorba mosolygó lépcsőn
egy olyan hétköznapi mintha ünnepi

Emlék

most kör
most elszakad
most telehold
lent őrzik víz alatt

most simítja
most feltépi
célozna
elvéti

odakint sörétek
odabent sötétben
– lenne csak máshol –
kötélen táncol

onnan galaxis
innen van vége
félbehagyva mégis
maradni belépve

most talán még lehet
most hideg idegen
most szélben nagykabát
most folt az ingemen

egy fénykép hátulja
elmond – elhallgatja
kilóg a sokból
kövület csontból

EMLÉKEZŐS

Nem feledni a rézsút fényeket,
Igazunk helyett védni lényeket,
Nem feledni, hogy ovis katonák
Hogy masíroznak a színpadon át,
Nem feledni a paprikafüzért,
Nem feledni, mikor zár a közért,
Sem hogy a közért már régen bezárt,
Szupermarketnek hívják a bazárt.
Nem feledni a menetrendeket,
S hogy ne hozz borsot, van még rengeteg,
Nem feledni a sok feleslegest,
Jól megfűjni kanálban a levest,
Nem feledni ködöt, amely befal,
Eltűnik minden, bokor, fű, fa, fal,
Nem feledni, hogyan sír kisbaba,
Meg hogy milyen a malter friss szaga,
Nem feledni fontos dátumokat,
Húzóra ivott vodkát, rumokat,
Nem feledni könnyen feledhető,
Nem feledni beszívni levegőt,
Nem feledni a görög betűket,
Nem átkozni a mocskos tetűket,
Nem feledni elrejtett kincseket,
Sem azokat, kik ma már nincsenek,
A vad kánikulát, a fényesőt,
Bár nem vagyunk most már leégve, sőt,
Nem feledni lyukas kipufogót,
Hová tettük a kombinált fogót,
Nem feledni osztálytársunk nevét,
Nem hánytorgatni, ellenünk ha vét,
Nem feledni venni szagos radírt,
Átbeszélni kollégákkal a dealt,
Nem feledni régi memoritert,
Nem írni ki az agyadra: betelt,
Nem feledni, hogy lezárjuk a gázt,
Megjátszani mandzsettából az ászt,

Nem feledni nyári bográcsozást,
 Hogy egy csörtétől felrobbant a pást,
 Nem feledni, amiért érdemes,
 Bár startpisztoly dördült, s ez végleges.

A MOSOGATÁS VETÜLETEI

A csap áttetsző vérét hullatja,
 mint csatában elesett hős,
 elveszti nedvességtartalma jó részét,
 kezemet és az edényeket elönti
 a víz, a víz, a víz,
 ugyan mit kezdjek a szűnni nem akaró
 áradással, kontrollvesztett,
 képlékeny térkitöltéssel, mondd?

A mosószer gyöngyöző nevetése
 betölt mindent,
 buborékokkal ékes láncolatként
 gurgulázik ezerfelé, nem fér a bőrébe,
 mely nincs is neki, ilyen egy féktelen legény
 vagy leány, már ha a nemnek
 lenne jelentősége az ő esetében.

Ha csak a kezem mozgását
 modellezzük vektorokkal,
 akkor körkörös nyilak,
 oda-vissza sikló egyenesek,
 fel-le matatok a tepsi átlói mentén,
 nyiszatolások, csiszatolások
 absztrakt ábrái, görbületei, cakkjai.

Ha csak a csontjaimat nézem
 röntgenfelvételen munka közben,
 tejfehéren fénylő legyezőkként
 kavarnak az ujjaim,

egybefonódnak, összegabalyodnak,
kecses balett, különösen rejtélyes
hókuszpókusz, ha az edények
formáit nem mutatja az átvilágítás.

Hangpanelként vízcsobogás szőnyegszerű
szövetén prüsszkölő szivacs
tompá ritmikája, poharak öble buggyan,
csilingelnek evőeszközök,
cserépcsörömpölés, tányérgong,
pohárharang, bonduló fémedények,
cintányér-fedők cirkuszi hangeffektjei,
vajon ki áll a porondon?

Ha ebből a sokféle lenyomatból
kellene rekonstruálni
ma déli menünket,
igencsak bajban lenne
a mégoly felkészült régész.

Perlrott Csaba Vilmos: Sárospataki téli táj (1952; olaj, karton; 580×840 mm; jelezve jobbra lent: Perlrott Csaba; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 52.3001.1.)

Apa a túlvilágon

Az alábbiakban egy Barbara Grinzinger nevű, magyar származású osztrák nőről esik szó.

Bécsben ismerkedtem meg vele, 1990 tavaszán.

Azóta már meghalt.

Huszonnégy éves volt, amikor 1956 végén, friss orvosi diplomával a zsebében, kime- nekült Ausztriába. Így tehát megismerkedésünkkor ötvenhét-ötvennyolc éves lehetett, és még mindig csinos volt. Egy rendezvény szünetében szólított meg. Hibátlanul, de erős ak- centussal beszélt magyarul. Bemutatkozott, és azt mondta, hogy egy Budán élő rokonától, Titkos Iréntől hallotta a nevemet.

Azt is mondta, hogy ülünk le beszélgetni, ha ráérek. Mondjuk, másnap délben. Rám akarja bízni az életét.

Ez meglepően hangzott, de azokban a hónapokban egy sor olyasmit tapasztaltam, amit azelőtt el sem képzelhettem volna.

Szombathelyen beszédbe elegyedtem egy idősebb osztrák férfival, akiről kiderült, hogy a bécsi Szent Ruprecht-templom dékánja, és felajánlotta: ha már úgyis tudok németül, tartsak prédikációt a Szent Ruprecht-templomban, majd ő kijelöli nekem a bibliai szöveg- helyet. Nem baj, ha nem hiszek Istenben. Prédikáljak a hitetlenségről!

Mosonmagyaróvár és Hegyeshalom között egy tizenhét-tizennyolc éves erdélyi ma- gyar lány elmondta, mielőtt érvényes útlevelel híján az osztrák határőrök részint lelökdös- ték, részint leráncigálták a vonatról, hogyan kezdődött Kolozsvárott a karácsony előtti napokban a lövöldözés, hogyan zuhantak arccal a kövezetre az osztálytársai, és milyen volt Marosvásárhely főtere alig egy hónappal azelőtt, 1990 március vége felé, amikor térdig ért az üvegszilánk, és összetorlódtak a lángoló autóbuszok.

Passauban egy bárpultnál egy velem nagyjából egyidős nő megkérdezte: ha Magyar- országról jöttem, akkor, ugye, meg tudom neki magyarázni, mi az, hogy keresztesnyilas? Tudniillik eddig még sohasem jutott eszébe, hogy megkérdezze. Így mondta: keresztes- nyilas. Merthogy az ő apukája keresztesnyilas volt, azért kellett a háború végén Bajor- országba menekülnie, de ő sohasem tudta meg az apukájától, hogy kik voltak azok a ke- resztesnyilasok. És miféle rosszat csináltak, amiért menekülniük kellett?

Barbara Grinzinger pedig rám akarja bízni az életét. Hát jó. Máris elárulom az olvasó- nak, hogy Grinzinger csak az asszonyneve volt, a férjét hívták Franz Josef Grinzingernek. Az elhunyt férjnek ingatlanügynöksége volt, és érdeklődött a modern festészet iránt. Az 1960-as évektől gyűjtötte Georg Richter képeit, de voltak grafikai Alfred Kubin század- forduló utáni, korai korszakából is. Egy raktárrá alakított megánlakásban pedig, legalábbis ezt rebesgették az ismerősök, Gillis Mostaert németalföldi festő *Fosztogató katonák beha- vazott külvárosban* című remekművét őrizte, de utóbb az özvegy sem a reneszánsz kori festménynek, sem a raktárnak nem bukkant nyomára.

Újdonsült ismerősömről azt hittem, neki is Titkos volt a leánykori neve, hiszen a Titkos nagypapa volt a Titkos Irénnel közös felmenő, Barbarának az apja, Irénnek az apai nagypapa. De nem. Barbara, mielőtt férjhez ment volna, az anyja nevét viselte. Pipacsnak hívták. Kislánként az állami elemi népiskolában, ha a nevét kérdezték, azt felelte: „Pipacs Borbála.” Anyja neve? „Pipacs Mária.” Apja neve? „Nem tudom.”

Aztán már tudta. Titkos Béla közjegyző. Nős, családos, tekintélyes férfi. Törvényes felesége három törvényes gyereket szült neki. Megüzente Pipacs Máriának, hogy hajlandó havonta egy bizonyos összeggel hozzájárulni Borika neveléséhez, de nem akarja látni a gyereket, és nem kíván törődni vele.

Aztán lett egy élettársa az édesanyjának. Szelíd, csendes ember volt. Könyvelő volt egy villanyóra-összeszerelő üzemben. Attilának hívták, bár ő maga sem tudta, mi jogosítja fel rá, hogy a világhódító hun király nevét viselje.

Egy ilyen embert lehetőség szerint ne hívjanak Attilának. Nem való az neki.

Borika mégis így becézte: „Ati”. Aztán már így: „Api”. Csakugyan, Api és Marika már a házasságot tervezgették. Sajnos, későn gondoltak erre, mert váratlanul érvénybe lépett egy új törvény, amely Apinak és a hozzá hasonlóknak megtiltotta, hogy feleségül vegyék Máriát és a hozzá hasonlókat. Mi több, a törvény az együttélést is megtiltotta. Ők pedig még egy darabig együtt éltek.

Egészen addig, amíg Apit fel nem jelentette valaki.

Mindössze annyi történt, hogy egy este Api nem érkezett haza. Kiderült, hogy a villanyóra-összeszerelő üzemből sem jelent meg. Borika soha többé nem látta. Amikor kérdezte, mi lett vele, Pipacs Mária nem felelt, hanem csak sírt. Aztán már nem sírt, Borika pedig nem kérdezett.

Háború volt, le kellett menni az óvóhelyre. És már jóval korábban be kellett szerezni a származást igazoló okiratokat. Pipacs Mária összeszedte minden bátorságát, és elment a közjegyzői irodába, hogy segítséget kérjen. Kidobták. Elment Titkosék lakására is. Még inkább kidobták. Pedig nem ártott volna, ha Titkos úr írásba adja, hogy Borika az ő vér szerinti gyereke.

Borika, amikor még nem szóltak a szirénák, sokáig arról ábrándozott, hogy egyszer majd szembejön az apja az utcán. Az igazi apa, aki nem Titkos úr. Nem is Api, aki nincs többé, és akire Borika már csak egészen halványan emlékezett.

Az igazi apa, az van. Az lesz.

Azonnal felismerik és átölelik egymást. Az igazi apa elmondja, hogy évekig utazott, járt Ausztráliában és a Déli-sarkvidéken is, ezért nem találkozhatott Borikával.

Pedig minden percben órá gondolt.

Börtönben is volt néhány évig, persze csak félreértésből, ártatlanul – jelentette ki a képletbeli igazi apa –, mert Új-Mexikóban összetévesztették egy híres gengszterrel.

Ezt követően vízidisznó-tenyészetet alapított Brit-Guyanában. A vízidisznó mázsányi súlyú állat, de semmi köze a disznóhoz, inkább a hód és a nutria rokona. Úgy néz ki, mint egy óriási tengerimalac, amely szívesen lubickol a pocsolójában. Csak aztán a vízidisznók sajnos széttörték a telep deszkapalánkját, és eltűntek az őserdőben, és az igazi apa bottal üthette a nyomukat.

Aztán aranyásó volt Kaliforniában, ahol annyi aranyrögöt talált, hogy abból ők ketten – Borika és az igazi apa – holtuk napjáig fényűző gazdagságban élhetnének, ha az a hajó, amellyel az igazi apa hazafelé indult Amerikából, vízi aknára nem futott volna, és az arannyal együtt el nem süllyedt volna.

Borika alig tudta visszafojtani a sírást, amikor az elképzelt igazi apa szenvedéseire gondolt. Az utcán fürkészte a szembejövő férfiak arcát: melyikük lehet az igazi apa? Korához képest magasra nőtt. Ezzel is magyarázható, hogy némely férfiak így szóltak hozzá: „Mit akarsz tőlem, te kislány? Kicsi vagy te még ahhoz!”

Arra gondolt: valahogy ő is így jöhetett létre. Titkos úr megkérdezte az anyját, hogy mit akar tőle.

Tovább is van, de azt majd máskor mondom el.

.....

Ott tartottunk, hogy Borika, a későbbi Barbara Grinzinger, kislánként arról ábrándozott, hogy egyszer majd megtalálja az igazi apját, akiről semmit sem tud. Még csak azt sem tudja, hogy néz ki. Azt az egyet tudja róla, hogy ő az igazi.

Közben az anya, Pipacs Mária gyakorlati jellegű gondokkal volt elfoglalva. Be kellett szereznie a származást igazoló okiratokat, és napról napra, hétről hétre össze kellett kaparnia a betevő falatra és a petróleumra fordítható napi 80 fillért, jó esetben 1 pengő 20-at. Harisnyát stoppolt, nadrágot foltozott jutányos áron. Jobbmódú házbeli asszonyok néha neki ajándékozták viseltes cipőjüket, és megjegyezték: „De ebből nem csinálunk rendszert!”

Gyakran idegeskedett, álmatlanul töltötte az éjszakákat a pincében a lányával együtt, mert egy idő után mindennapossá váltak a légitámadások.

Az okiratok kérdése végül megoldódott. Pipacs Mária hitelt érdemlően bizonyítani tudta mind a saját árjavérúságát, mind pedig azt a tényt, hogy a lánya apai részről is árja felmenőkkel rendelkezik, csak éppen törvénytelen születésű.

Mondogatták is Borikának az állami elemi népiskolában: „Te nem vagy zsidó, te zabigyerek vagy!”

Ezt is mondogatták: „Mi a különbség a vízvezeték és a zabigyerek között? A vízvezetéknek van csapja, a zabigyereknek nincs apja.”

Nevezték Zabinak, Zabikának is. Először azt hitte, hogy ez egy becenév, és tévedésből mondják. Eltévesztik a nevét. Aztán azt hitte, hogy azt hiszik róla, hogy ő egy zabföldön született. Pedig hát ő Pesten született, ahol nincsenek zabföldek.

Aztán megértette, hogy ez bizony csúfnév, megbélyegzés.

Egyszer, amikor egy kisfiú, egy bizonyos Palika így szólította, ő arcul ütötte Palikát. Aztán rájött, hogy Palikának és a világ összes Palikájának igaza van. Ő csakugyan zabigyerek. Törvénytelen születésű gyerek. Fattyú.

Később egy latinos műveltségű tanára elmagyarázta, hogy a rómaiaknál több szó is jelölte ezt a fogalmat, és mindegyik más-más jogállással járt. Például a „spurius” olyan személy volt, akinek ismeretlen férfi az apja, és pénzért kapható nő az anyja. A „nothus” pedig olyan, akinek tudjuk az apját, és tisztességes nőnek tartjuk az anyját. Csak hát nem kötöttek házasságot. Előfordul az ilyesmi. Közben úgy nézett Pipacs Borbálára, mintha ő is azt kérdezné tőle: „Mit akarsz tőlem, te kislány?” A kislány nem akart semmit, viszont a latinos műveltségű tanár akart valamit, amiről Barbara Grinzinger nem beszélt bővebben, én pedig nem faggattam.

Borika egész éjszaka sírt az óvóhelyen. A házbeli többi lakó észre sem vette, el voltak foglalva a saját rettegésükkel. Robbanások hallatszottak, hullott a vakolat. Ő pedig lassacskán megértette: nem helyénvaló sírni. Össze kell szorítani a fogakat.

Közben véget ért a háború. Azt mondták: „felszabadulás”. Azt is mondták, hogy a felszabadító szovjet katonák sok nőt megerőszakolnak. Erőszakkal széthúzzák a nő két lábát, és erőszakkal beledugják a nőbe a faszukat. Ezek után a nők egy része teherbe esik. Borika maga is hallott ilyen esetekről. Úgy értesült, hogy ilyen esetben nem kötelező megszülni a gyereket. A terhes nő orvoshoz mehet, aki elveszi az erőszakból fogant, nem kívánt magzatot. Egyszer egy pórul járt nő elmesélte Borikának, hogyan történik az elvétel. Mondta Borikának: ugyanúgy fáj neki elmesélni, mint amikor megtörtént, de ő azt akarja, hogy fájjon.

Borika az anyját kérdezgette: „Miért szültél meg? Miért nem kapartattál ki, ha már teherbe estél?” Az édesanya nem válaszolt, csak sírt. Ennyit volt képes kipréselni magából: „Gyereket akartam. Hogy mégis legyen valakim.” Borika visszaszólt: „Ha azt akartad, megkaptad. Sokra mentél vele!”

Elvégezte a gimnáziumot, jó eredménnyel érettségizett. Érdeklődött a biológia és a kémia iránt. Ezt jellemzésében külön kiemelte az osztályfőnöke. Csodával határos módon felvették az orvosi egyetemre.

*

Elsőéves egyetemi hallgató volt, amikor édesanyja azt olvasta az újságban, hogy annyi sok minden után a közjegyzői irodákat is államosítják. „Rossz világ jön Titkos Bélára!” – mondta Pipacs Mária, nem minden káröröm nélkül.

A férfi élete már az előző években sem alakult szerencsésen. 1945 őszén igazolóbizottság elé állították, ahol feltárták jobboldali múltját, és korabeli szóhasználat szerint „feddével igazolták”. Ez azt jelentette, hogy B (azaz „bizalmas”) listára került, és már csak hivatalsegédként dolgozhatott az irodában. A megtorlás következő hulláma során ezt a munkakört is elvették tőle, és nagy szerencséjének tarthatta, hogy fatelepen dolgozhatott éjjeliőrként.

Volt egy farkaskutyája, Századosnak hívták. Régebben az állománynál szolgált, onnét szerelt le. Az állománynál nem tűzifát, hanem összezárt embereket őrzött. Most is csak kisebb részben a fahasábokat, nagyobb részben az éjjeliőrt figyelte.

Éjjeliőr volt a megnevezése, de nappal is ott kellett lennie a helyszínen.

Itt, a fatelepen bukkant rá Pipacs Borbála orvostanhallgató Titkos Béla deklasszált éjjeliőrre. Párbeszédük sivár és tartalmatlan, de éppen ezért sokatmondó volt. Titkos először azt hitte, hogy a diáklány bosszút akar állni. Már megszokta, hogy mindenki mindenért bosszút áll. Ő is szívesen bosszút állt volna egyéneken és csoportokon, ha tehetne volna. De nem tehet.

Hogy neki, Titkosnak semmilyen vér szerinti gyerekéről nincs tudomása. Se lányról, se fiúról. Tessék innen elmenni! Hogy ő soha, semmiféle Pipacs Máriával nem találkozott. Még csak nem is hallotta ezt a nevet. Tessék innen elmenni! Magának semmi köze hozzá, hogy valaha is megnősültem-e, és hogy a házasságból hány gyerekem született. Maga ne akarjon tudni azokról a gyerekekről. Ők sem akarnak tudni magáról. Még csak a nevét sem akarják hallani!

Aztán azt hitte, hogy a diáklány pénzt akar tőle.

Nincs pénzem, nem adok. Tessék innen elmenni! Adtam épp elégszer a maga anyjának. Csupa kidobott pénz volt. A valódi gyerekeim szája elől vontam el az ételt. Maga meg az anyja miatt! Most meg itt töltöm az időt mindhiába, semmiért. Van nekem elég bajom a maga anyja nélkül is, meg maga nélkül is.

Ezt követően mondott valami gorombaságot, amit Barbara Grinzinger nem kívánt szó szerint idézni.

A diáklány megállapította, hogy az idősödő férfi testileg-lelkileg leromlott. Régebben, akármilyen szívtelen és önző volt, aligha beszélt volna ilyen közönségesen.

Az éjjeliőr egyrészt azt hitte, hogy a kis kurva a hiánycikknek számító dorogi brikettből akar annyit lopni, amennyi a táskájába fér, másrészt pedig azt, hogy be akar furakodni a családjába, amely a mostani nehéz körülmények között is őrzi a keresztény nemzeti középosztály önérzetét. És ha a magyar embernek semmije sincs, akkor is a gerince még mindig megvan.

Százados előjött, mint aki véget akar vetni a fölösleges párbeszédnek. Vicsorgott, hargosan csaholt.

Borbála többé nem akarta látni Titkos Bélát, aki még sokáig élt, de ennek történetünk szempontjából nincs jelentősége. Legfeljebb annyi, hogy egy hét múlva Borikát egy barát-nő múlt időben kérdezte az apjáról. „Neked ki volt az apád?” Borbála így válaszolt: „Valaha tudtam, de már elfelejtettem.”

Ugyanez a barátnő, egyszersmind évfolyamtársnő anatómia szigorlatkor, miközben idegesen cigarettáztak a folyosón, váratlanul elmondta, hogy ők négyen vannak testvérek. Van egy bátyjuk, aki két évvel idősebb, a többiek pedig hármasikrek. Borikának felragyogott a szeme. Nagyot szívott a cigarettából, kifújta a füstöt, és lelkesen kiáltotta: „Ugye, milyen szép négy gyerek?”

Arról ábrándozott, hogy neki is van három testvére. Nem a Titkos Béla törvényes gyerekei, ők már nem érdekelték. Hanem, hogy ő és a két húga meg az öccse, akik hármasikrek. Hallotta vagy olvasta, hogy a régi germánoknál a hármasikreket vízbe fojtották, mert azt hitték, hogy három különböző férfitől foganta őket az anyjuk, aki ezek szerint nem tisztességes asszony. Annál jobb, gondolta. Három testvér, három különböző férfitől. Akkor nemcsak őt macerálná az anyja.

Valójában egyetlen testvére sem volt. Kettesben élt az anyjával, és az édesanya megkeserítette az életét. Egyszer az utcán az esti sötétben egy részeg férfi kiabálta: „Kurva anyád!” Ő pedig találva érezte magát. Egész úton hazáig suttogva ismételte: „Kurva anyám... kurva anyám...”

*

Ha beült egy kávéra a Záróvizsga presszóba az Üllői úton, az édesanya szemrehányó arccal fogadta otthon: „Hol maradtál ilyen sokáig?”

Ha felvirradt az első verőfényes tavaszi nap, az édesanya a napsütésben szállongó por-szemeket figyelte, majd végighúzta középső ujját a komód hátsó szegélyén, és a piszkot felmutatva megkérdezte: „Hát ez meg micsoda?”

Amikor Borika megnézte a Balaton moziban az *Egy nyáron át táncolt* című svéd filmet, amely sok év után az első nyugati film volt magyar vetítévsznon, kisírt szemmel érkezett haza, annyira megrendítette a falusi cseléd lány boldogtalan szerelme. Kezdte volna mesélni a cselekményt, hogy Göran, az elsőéves egyetemi hallgató vidéki nagybátyjához utazik nyaralni, de Pipacs Mária megvetően a szavába vágott: „Persze, mert neked mindig csak a szórakozáson jár az eszed!”

Amikor aztán Borika másodszor is megnézte Arne Mattson 1951-es filmkölteményét, ezúttal a Vörös Csillag moziban, mert – ne köntörfalazzunk! – tetszett neki a Görant alakító

Folke Sundquist, és a Vörös Csillagban jóval szélesebb volt a mozivászon, mint a Balatonban, az édesanya legyintett, és megállapította: „Két kézzel szórod ki az ablakon a pénzt!”

Kiderült ugyanis, hogy a Lenin körúton, a Vörös Csillagban nem 80 fillér a jegyár, mint az Üllői úton, a Balatonban, ami szintén pénzkidobás volt, hanem 1 forint 20. Ezek után már nem sokat számított, hogy Ulla Jacobsson (ő Kerstin, a cseléd lány) zavarba jön, amikor Folke Sundkvist felkéri táncolni. Ő még sohasem táncolt, mert neki nem a szórakozáson jár az esze, neki éjjel-nappal dolgoznia kell. A faluban amúgy sincs táncmulatság, mert a szigorú lelkipásztor nem engedélyezi. Pipacs Mária erre is csak azt mondta: „Két kézzel szórod ki az ablakon a pénzt!”

Pedig Borika spórolt. Éjszakai ügyeletet vállalt, hogy pénzt keressen. A kávéról is lemondott, azt a pénzt is megtakarította. Ügyeletben, vagy amikor éjszaka tanult a vizsgákra, kávé helyett koffeinkristályt szopogatott, hogy el ne aludjon. A kristályos koffeint a laborból vételezte, úgyhogy nem került egy fillérébe sem, viszont később veseproblémái lettek miatta.

Az így megtakarított pénzből szeretett volna venni egy lemezjátszót. Felbukkant ugyanis a szaküzletben egy Supraphon lemezjátszó, ami az új idők egyik jelének is tekinthető volt, akárcsak a svéd film a béketábor filmszínházaiban. Valaki rögtön lecsapott rá, de az eladó azt ígérte: a vállalat egy hónapon belül be fog szerezni másikat. Volt is néhány hét múlva lemezjátszó a szaküzletben, de Borika megtakarított pénze már nem volt meg, mert az anyja elkobozta.

Azt mondta: ő is feláldozta magát, hogy a lányát fölnevelje, Borika is áldozza fel azt a rongyos 220 forintot.

Azt is mondta: „Amíg az én háztartásomban élsz, én mondom meg, mire költjük a pénzedet!”

*

Sajnos, nemcsak ezt mondta meg, hanem azt is, hogy Borika mikor fogadhat vendéget. Akkor fogadhatott látogatót – férfiakról, fiatalemberekről beszélek –, amikor ő is otthon volt. Többször megesett, hogy feltűnően távozni készült, fejére kalapot illesztett, kezét esernyő és retikül után nyújtotta, a sarokban gubbasztó Jánoshoz vagy Tamáshoz pedig így szólt: „Most el kell mennem. Legyen szíves, kísérjen el!”

Máskor megkérdezte Vilitől vagy Feritől, mikor borotválkozott utoljára. Tibortól pedig aziránt érdeklődött: igaz-e, hogy az apját kuláklístára tették? Mert ő azt hallotta megbízható hírforrásból, hogy Tibor édesapja ágrólszakadt mezőgazdasági cseléd volt Somodorpusztán. Ha ez igaz, akkor mit keres a kedves papa a kuláklistán? Ha viszont harmincholdas jómódú gazda volt (ezt is hallotta), akkor érthető a kuláklísta, de akkor hogyhogy ő, Tibor, a született osztályellenség mégis egyetemre járhat?

Egy idő múlva Borika lemondott róla, hogy látogatókat fogadjon. Inkább ő járt el hazulról. Egyszer, amikor hajnalban jött haza, Pipacs Mária negyedórán át folyamatosan pofozta. Az ütlegek oka nemcsak az éjszakai kimaradás volt, hanem az is, amit Borika mondott az aggodalomból eredő anyai szemrehányásokra: „Hagyjál békén. Fáradt vagyok, aludni szeretnék. Egész éjszaka basztunk.”

Negyedóra, azaz 15 perc annyi, mint 900 másodperc. Ha 4 másodpercet számítunk egy pofonra, akkor Borika ez idő alatt 225 erőteljes pofont kaphatott. Nem csoda, hogy ezt követően az édesanya ínhüvelygyulladásra panaszkodott, és borogatta a csuklóját.

Pedig már az első pofon előtt megállt volna a levegőben az ütésre emelt kéz, ha Borika azt is elárulja neki, mit mondott neki a Zoli nevű fiatalember a szeretkezés egyik szünetében. Még hétfőn kora reggel, a Szabad Nép-félóra papiros ízű lelkesítő szólamai közepette is ez járt az eszében, de még aznap késő délután, a heti politikai tájékoztató szünni nem akaró, lelkes tapssal kísért hitvallásai közben sem tudta kiverni a fejéből.

Nyelvével és ajkaival ő is az akkoriban szokásos két személynevet ismételtette ütemesen, de az eszmélete arra lett volna kíváncsi: hogyan tudott olyasmit kitalálni az a jólelkű, de buta és műveletlen fiatal férfi, mint amivel őt az éjszaka során elkápráztatta?

Ez az ember ugyanis, miközben egymás karjaiban, egymás verejtékének forró gőzében feküdtek a paplan alatt, a társbérleti szoba padlójára fektetett matracon, váratlanul kijelentette: „Jártam a túlvilágon, a mennyországban.” Úgy beszélt, mintha mély álmában szólalt volna meg. „Láttam egy csomó angyalt, és ott volt köztük az apád is.”

Borika félig elborzadva, félig bosszankodva kérte alkalmi partnerét, ne vicceljen. Az embernek az apja nem tréfa. „Nem tudom, ki volt az apád” – folytatta álombeli hangján a fiatal férfi –, „csak annyit tudok, hogy ő volt az, és hogy a mennyországban van. Félig-meddig már ő is angyallá változott, de még ott a nyakán a régi, emberi feje a régi arcával együtt. Úgyhogy te magad is ráismernél, ha eljutnál a mennyországba. Beszélni is tudnál vele, mert egyelőre még érti az emberi beszédet. Én is magyarul beszéltem vele, vagy esetleg oroszul. Ami csak azért furcsa, mert egyrészt nem tudok oroszul, másrészt nem értem, miért kellene oroszul beszélni a mennyországban.”

Egy vasárnap délelőtt, amikor szépen sütött a nap, és az édesanya bosszús arccal végighúzta az ujját a komód szegélyén, Borika kénytelen volt bevallani, hogy elmaradt a havi vérzése. Pipacs Mária csak annyit kérdezett: „Ki volt az?” Kiderült, hogy Zoltánnak hívják az illetőt. Még csak nem is orvostanhallgató, hanem pincér, a Népszínház utca sarkán álló Casino kávéházban található meg. (Azt is hogyhogy még nem zárták be?)

Mire Pipacs Mária: „Legalább az abortuszt fizesse ki!”

Amikor ez történt, már vagy egy éve nem Ratkó Anna volt az egészségügyi miniszter, de a róla elnevezett korszak még javában tartott, és még évekig születtek a „Ratkó-gyerekek”. Rég elmúltak azok a háború utáni, szabad szellemű évek, amikor egy nő eldönthette, ki akarja-e hordani nem kívánt módon megfogant magzatát vagy sem. Nem léteztek fogamzásgátló szerek, és tilos volt a magzatelhajtás. Az a nőgyógyász vagy szülésznő, aki ezt mégis megtette, csakis titokban tehette, és súlyos börtönbüntetést kockáztatott. Magától értetődik, hogy aki ilyen veszélynek kitette magát – mindig akadt ilyen szakember –, az megfizettette a kockázat árát. Tíz lemezjátszó is kitelt volna egy illegális művi vetelésből.

Sok nő különféle házi eszközökkel próbált megszabadulni a nem kívánt embriótól. Az ilyen próbálkozásokról és következményeiről jobb, ha nem mesélek. Barbara Grininger sem akart mesélni róla. Csak annyit mondott: „Hagyjuk inkább.” Elég annyi, hogy Borika gyereke, akit Zoltán, a túlvilágról visszatérő pincér nemzett, végül is nem született meg.

Egy későbbi orvosi vizsgálat kiderítette, hogy Borikának a történetek után nem is születhet gyereke többé.

Pedig alakulhatott volna másképp is. Borika közölte az anyjával, hogy Zoltán esetleg elveszi feleségül.

„Képes volnál hozzámenni? Egy pincérhez?!”

Még nem biztos, hogy feleségül veszi, de ha megmondja Zoltánnak, hogy ő, Borika gyereket vár tőle...

„Szó sem lehet róla!”

Borikának már ott lebegett a nyelve hegyén, hogy Zoltán olyan ember, aki egyszer már a mennyországban is járt. De aztán visszanyelte ezt a kijelentést. Inkább arra hivatkozott, hogy Zoltánnak van lakása. Igaz, csak társbérlet, vagyis egy leválasztott szoba, ahonnan a közös konyhán keresztül lehet kijutni a közös vécére, de ott egy darabig elférnének hármasan is, a gyerekkel. Nem lennének Pipacs Mária terhére, a világért sem. Zoltán a kávéházban jól keres, a borravalókkal együtt nagyon is jól...

„Egy olyan ember, aki borravalóért tartja a markát! Pfuj. És az egyetemi tanulmányaiddal mi lesz?”

Borika, mint a hasonló helyzetbe kerülő fiatal lányokkal gyakran előfordul, kezdett elbizonytalanodni. Mondta, hogy kér egy év halasztást az egyetemen. Aztán a gyerek bölcsődébe jár, ő pedig megszerzi a diplomát. De már érződött, hogy egyre kevésbé ragaszkodik a saját alapítású család ábrándjához. Neki az anyja a családja, és ebbe a kötelékbe más személyek nem férnek bele. Ez így van, és így is kell, hogy maradjon.

„És ha nem vesz feleségül? És ha elvesz, de aztán elhagy? Nézz csak rám! Én is egyedül neveltelek, és ráment az életem! Nem akarom, hogy a tiéd is rámenjen!”

Ez és a többi érv megtette a hatását. Az édesanya igazat beszélt. Abban is igaza volt, hogy másmilyen férj illene Borikához, meg hogy korai volna még szülnie. Mégis becsapta a lányát. Amikor erre Borika rájött, pedig hamar rájött, már késő volt.

Aztán szakterületet választott. Már nem emlékszem, mi volt ez a szakterület, pedig elmesélte. Úgy rémlik, belgyógyász lett. Megszerezte a diplomát, még hozzá „summa cum laude” minősítéssel. Munkahelye is volt egy darabig, valamelyik pesti kórház.

*

Aztán elkövetkezett 1956 késő ősze. Forradalom volt, leverték. Ellenállás volt, szétlőték. Borika felkapaszkodott egy teherautóra, és több tízezer sorstársával együtt elhagyta Magyarországot. Előzőleg elbúcsúzott az édesanyjától. A búcsújelenetet kétféleképpen mesélte el. Először 1990 tavaszán, a bécsi Wollzeile, azaz Gyapjú-sor egyik végén álló Figlmüllerben, ahol a svájcisapka nagyságú rántott borjúszelet a legfőbb nevezetesség, aztán három évvel később a Wollzeile túlsó végén álló Plachuttában, ahol a főtt táfelspicc tejszínes tormahabbal mindent visz.

Az első változat szerint Borika itthon akart maradni, és az édesanya beszélte rá, hogy menjen el innét, amíg lehet. Azt mondta Pipacs Mária, hogy Ausztriában vagy Nyugat-Németországban Borika szédítő karriert csinálhat, és megkaphatja az itthoni orvosi fizetés ötszörösét vagy akár tízszeresét is. Erre Borika, legalábbis az első változat szerint, azt felelte, hogy őt nem érdekli sem a karrier, sem a jövedelem, ő nem hagyja magára az anyját, neki az anyján kívül nincsen senkije.

Erre Pipacs Mária állítólag azt felelte, hogy nemcsak erről van szó, hanem arról is, hogy itt forradalom volt, és ahol forradalom volt, ott megtorlások is lesznek.

Borikának már csak ezért is menekülnie kell. Sőt, főleg ezért.

Borika erre azt az ellenvetést tette, hogy neki nincs mitől félnie, ő nem vett részt sem a forradalomban, sem a harcokban. Az édesanya letorkolta: hiába nem vettél részt benne, ha rád fogják. A Péterfy Sándor utcai kórházban dolgoztál, sebesülteket kötöztél. Ennyi bőven elég ahhoz, hogy felakasszanak. Vagy ha mégsem elég, jönnek tanúk, akik géppisztolyt láttak a kezében. Be tudod bizonyítani, hogy nem fogtál fegyvert? Menekülj, amíg lehet. Amíg nyitva áll a határ!

A második változat szerint az édesanya sírva könyörgött Borikának, maradjon itthon, ne hagyja őt magára. Erre Borika állítólag azt felelte, hogy márpedig neki menekülnie kell. Neki ebből az országból elege van, az anyjából pedig még inkább elege van. Magyarország: halálos ítélet, Pipacs Mária: életfogytiglani szigorított börtön.

Az anya kétségbeesve kiabálta: „Nem hagyatsz itt egyedül!” A lánya kinevette: „De még mennyire, hogy itt hagylak!” Az anya: „Ha elmész, nem lesz az égvilágon senkim!” A lánya: „Eddig sem volt!”

*

Így történt, hogy 1956 végén a majdani Barbara Grinzinger kijutott Ausztriába. Mehetett volna messzebb is, de ő csak a hazájától és az anyjától akart elszakadni, és ahhoz Innsbruck is elég volt, ahová a többi magyar menekültekkel került. Ott sem maradt sokáig. Nem volt jó érzés naphosszat kicsavart nyakkal, felfelé tekintve bámulni a tiroli Északi-Hegylánc meredek sziklafalaira. Hamarosan visszafelé vitte a busz, Bécsben találta magát.

Jól tudott németül, tolmácsolt, de nem sok kedve volt hozzá. Aztán elismerték az orvosi diplomáját, és az Allgemeines Krankenhaus egyik belosztályán kapott munkát. Az első két évben együtt élt egy magyar sráccal, aki festőnek mondta magát, de nem tudta eladni a képeit. Később már nem is festett, csak ivott, vagy az ágyban feküdt, és a mennyezetet bámulta.

Barbara, mire megszokta, hogy „Pipaksz”-nak ejtik a nevét, és beletörődött, hogy a fizetéséből Gyurit is el kell tartania, megismerkedett a jóval idősebb és gazdagabb Franz Josef Grinzingerrel, aki ingatlanügynök és műgyűjtő volt. A náci alatt kompromittálódott egy kicsit, nagyrészt ebből származott a vagyona is, de ezt már csak azért sem volt illendő felhánytorgatni neki, mert egyfelől bőkezűen támogatta az Osztrák Szocialista Pártot, másfelől jó kapcsolatai voltak a Néppárttal is.

Az ismeretség Gyurinak volt köszönhető, aki megpróbálta Grinzinger úrnál pénzzé tenni újabb képeit, de az üzletember nem látott bennük fantáziát. Annál inkább megtetszett neki az éhenkórász festőművész csinos élettársa, aki jelen volt a műteremlátogatásnak nevezett megalázkodáson. Ő tolmácsolt, mivel Gyuri mindaddig nem volt hajlandó megtanulni németül.

Ezt használta ki Grinzinger, amikor Gyuri jelenlétében megkérdezte a nőtől: nem volna-e kedve átköltözni hozzá? Az ő döblingi villájában is láthat szép képeket. Egy kicsit még szebbeket is, többet is, mint ebben a nyomorúságos odúban.

*

Franz Josef pénzből a fiatalasszony korszerűen felszerelt rendelőt és laboratóriumot nyitott, miközben folytatta a munkát az Allgemeines Krankenhausban. Az idősödő férfi mondogatta ugyan, hogy egy nőnek fölösleges ennyit dolgoznia, hiszen vezethetné a ház-

tartást, ugyanakkor tetszett is neki, hogy orvos van a családban. Aztán váratlanul meghalt. Az özvegyre maradt a műgyűjtemény és a műemlék jellegű kertes ház Döblingben, a Paradisgasséban, a karmelita kolostor szomszédságában.

Én ezt a házat nem láttam sem kívülről, sem belülről. Barbara Grinzinger, az egykori Pipacs Borika rám bízta az életét, de a házába nem hívott meg. Pedig szívesen elnézegettem volna Alfred Kubin hideglelős látomásait és Georges Braque ifjúkori mandolinos csendéletét, amelyre Franz Josef Grinzinger, amíg csak élt, olyan büszke volt, mintha ő festette volna. Másfelől imponált a doktornő hűvös távolságtartása. Az is tetszett, hogy a Paradisgassét szimpla „i”-vel írják, nem pedig „ie”-vel. Az utca tudniillik nem a paradicsomkertről, németül Paradiesről, hanem Paradis kisasszonyról, a híres vak zongoraművésznőről van elnevezve.

Történt ebben a gyönyörű döblingi villában egy olyan esemény, amelyről mindenképpen be kell számolnom, és emiatt néhány évet visszaugrom az időben, mert amikor sor került arra a néhány perces találkozásra, amelyről beszélni fogok, Franz Josef Grinzinger még javában élt.

Egy kora tavaszi napon, talán 1975-ben, a sötétedés előtti órában valaki becsengetett a Paradis utcai villába. Egy férfi állt a kapuban. Barbara kis híján rákiáltott: „Hogy merészeltél idejönni?” Amivel tulajdonképpen ezt kérdezte volna: „Hogy merészeltél ilyen gyorsan megöregedni?” Szerencsére időben rájött, hogy a férfi csak hasonlít az ő egykori élettársára, Gyurira, de nem ő az. Különben is, jóval idősebb lehet Gyurinál.

A látogató Georg Wieland néven mutatkozott be, és azt állította: mostanra van megbeszélve, hogy jön, és mutat egy képet Grinzinger úrnak. Az asszony szabadkozott: percekben belül hazaérkezik a férje. Addig Wieland úr üljön le a nappaliban. Ő maga, dr. Barbara Grinzinger merő véletlenségből van itthon. Ilyenkor dolgozni szokott, de az egyik belgyógyász kollégával elcserélte a szabadnapját.

A jövevény a karosszékhez támasztotta a gondosan becsomagolt festményt, és megkérdezte, szabad-e rágyújtania. Majd pedig, miután szabályos karikákban fújta ki a füstöt, váratlanul kijelentette: „Jártam a túlvilágon, a tisztító tűzben.” Az asszony azt hitte, a váratlan vendég megbolondult. Pedig inkább csak azt a látszatot keltette, mintha elaludt volna a karosszékben, két szippantás között, és álmában folyamatosan beszélne. „Láttam egy csomó kiégett lelket, és ott volt köztük a nagyságos asszony apja is.” Az asszony csodálkozott. Honnan tudja ez az ember, hogy ki volt az ő apja, amikor igazából nem tudja ő maga sem?

„Nem tudom, ki volt a nagyságos asszony apja” – folytatta Wieland úr, miközben újabb füstkarikát fújt –, „csak annyit, hogy ő volt az, és hogy félig-meddig már ki volt égve. Szellemek vették körül, nem ördögök, de nem is angyalok. Az egyik szellem feldugott egy pálcikát a nagyságos asszony apjának az orrába, és csavarni kezdte az óra járásával egyező irányban, és addig csavarta, amíg fel nem csavarta rá a nagyságos asszony apjának a lelkét. Beletartotta a pálcikát a lélekkel a tűzbe – olyasféle volt, mint a konyhában a gázláng –, a lélek pedig sikoltzott és vonaglott, aztán fekete füstkarikákat eregetett. Nem ám olyan szép halványkéket, mint a dohányfüst.”

Ebben a pillanatban betoppant Franz Josef Grinzinger. Alig észrevehető árnyék suhant át az arcán, mert nem szerette, ha vendégei rágyújtanak a nappaliban. Meg sem nézte a felkínált képet – Wieland úr elmondása szerint Gillis Mostaert németalföldi festő *Halászsákmány a befagyott Grevelingen-öbölnél* című alkotásáról volt, azaz lett volna szó; telefonon taxit rendelt, és bevitte Wieland urat a képpel együtt az Albertina múzeum festészeti részlegére, ahol több régi ismerőse dolgozott szakértőként.

Majd ők eldöntik, hogy valóban Gillis Mostaert festette-e a befagyott öböl partján szétszórt halakat, vagy inkább csak a mester valamelyik hamadrangú tanítványa, vagy esetleg úgy hamisítvány az egész kép, ahogy van.

Georg Wieland, aki élve eljutott a tisztítótűzbe, sőt, onnét vissza is tért, és még mindig élt, soha többé nem csengetett a döblingi villa kapuján. Én sem jártam a Paradis utcában, pedig szívesen meglátogattam volna Franz Josef Grinzinger özvegyét.

*

Járt viszont a döblingi házban Barbara Grinzinger unokahúga, Titkos Irén, aki olyan aprólékosan leírta a szobák beosztását és berendezését, hogy olyan érzésem támadt, mint-ha magam is körülnéztem volna Barbara otthonában.

Titkos Irén számára özvegy Grinzingerné döblingi villája volt az a fajta domesztikált túlvilág, ahonnét elevenen visszatérhetnek azok a szerencsések, akik bejutottak.

Állítása szerint Barbara nappalija félig egy túldíszített helytörténeti múzeumhoz, félig egy főúri kastély fogadóterméhez hasonlított. Azt is mondta, hogy mindaddig ehhez hasonlót csak nyugati képes magazinokban látott, de ez még a magazinoknál is olyanabb volt. Látomással találta magát szemben, de ahhoz, hogy érzékeltesse, hiányoztak a szavai.

Titkos Irén 1985 nyarán látogatta meg döblingi rokonát. Barbara Grinzinger akkoriban egy Emma nevű norvég nővel élt együtt. Emma akkoriban negyvenéves lehetett. Ő maga mondta németül, hogy a háború utolsó évében született.

A látogatónak az volt a célja, hogy rábeszélje rokonát: utazzék Budapestre, és béküljön ki Titkos Bélával. Előzőleg egy levélben leírta, hogy egyikük nagyapja, másikuk vér szerinti apja még él, de már nagyon öreg és beteg. Ő már nem utazhat. Viszont addig nem akar meghalni, amíg nem kért bocsánatot az egykori Borikától, amiért annak idején elmulasztotta teljesíteni apai kötelességeit és gyakorolni az apasággal járó jogokat.

Vagy ha a bocsánatkérés túlzás volna is, mindenképpen szeretne a szemébe nézni. Szeretne magyarázatot adni a régi dolgokra, keményszívűnek és ridegnek látszó viselkedésére. Továbbá előszóban elmondani, mennyire örül, amiért a lánya jó körülmények között él abban a Bécsben, és megtalálta számítását.

Az egykori Borika nyílt levelezőlapon válaszolt, hogy rövid lehessen, és németül írt, mert nagyrészt elfelejtette a magyar helyesírást, és nem akarta nevetségessé tenni magát. Azt írta: nem tudja – majd még eldönti –, akarja-e viszontlátni Budapestet, amelyre három és fél évtized után úgysem ismerne rá. Viszont az unokahúgát bármikor szívesen látja. Titkos Irén legyen olyan kedves, látogassa meg őt Bécsben (Döbling, Paradisgasse, házszám), hogy egy kicsit eltársalogjanak. „Még akár a közös ügyeinkről is beszélgethetünk, ha ugyan vannak ilyenek.”

Újabban könnyű útlevelet szerezni. Magyar állampolgárnak Ausztriába néhány éve már vízum sem kell.

*

Így történt, hogy egy nyári kora délután Titkos Irén leszállt a bécsi Westbahnhofon. Váltott egy vonaljegyet, és felszállt a döblingi villamosra.

Addig is, amíg eléri úticélját, gyorsan elmondom, hogy Barbara Grinzingernek a nála tizenhárom évvel fiatalabb norvég nőhöz fűződő ismeretsége nem volt újkeletű. Emma

1965-ben húszéves volt, és külföldieknek adható ösztöndíjjal Bécsben járt egyetemre, mert szülőhazájában nem kívánta sem tanulmányait folytatni, sem hátralevő életét eltölteni. Huszonhárom éves koráig a bécsi állatorvosi egyetemre járt, és a két nő gyakran eltréfálkozott azon, hogy mindketten orvosok, és tulajdonképpen kollégák lehettek volna, ha Emma utóbb nem veszteget el nyolc évet fázisrajzolóként a müncheni filmgyárban.

Nyolc év elteltével Münchenből váratlanul átköltözött Hannoverbe, de ott végképp nem érezhette jól magát, mert még be sem rendezkedett, máris feladta lakrészét az alternatív lakóközösségben, és visszatelepült Bécsbe. Addigra Barbara Grinzinger már özvegy volt, és felajánlotta Emmának: lakhat nála Döblingben, ha van kedve hozzá.

Az olvasó az eddigiek alapján bizonyára sejti, hogy túl voltak egy drámai szakításon, és nyolc vagy inkább kilenc év után ismét egymásra találtak.

Ismeretségük 1965 késő őszen kezdődött a Sperl kávéházban, amikor Barbara Grinzinger asztalához odaült a fiatal lány, és azt mondta: „Jártam a túlvilágon, a pokolban.” Barbara meghökkent. Egyszer mintha már hallott volna valami ehhez hasonló, de az nagyon régen volt. Már alig emlékezett rá. „Láttam egy csomó ördögöt, és ott volt köztük az ön apja is.”

Barbara Grinzinger, ahogy mondani szokás, köpni-nyelni nem tudott.

„Úgy vettem észre, hogy a pokolnak emberi formája van. Egy gonosz testhez hasonlít, amelyet minden porcikájában kitölt a gonosz lélek. Beszéltem az ördögökkel, akik elmondták, hogy az ön édesapja nemrég halt meg, és még nincs tudomása róla, hogy már nem él. Nem volt egészen gonosz, hanem, ahogy lenni szokott, keveredik benne a jóság és a rosszság, de már nincs esélye, hogy kijusson a pokolból. A pokol nem egy meghatározott hely a föld alatt, ahogyan hinni szokás, hanem az egyik ember számára a másik. Benne, a másik bűnében és bűnhődésében az egyik megtalálja és tovább gyarapítja a saját gonoszságát. Ezt is az ördögök mondták el nekem.”

A harmincas éveiben járó orvosnő nézte a húszéves lány csuklóját, amelyről felcsúszott a pulóver ujjja, és észrevett valamit, ami felkeltette a figyelmét. A keresztnévből addig amúgy sem derült ki, és az akcentus alapján sem tudta kikövetkeztetni, melyik országból jöhetett a különös hírmondó.

„Úgy láttam, hogy az ördögök olajzöld egyenruhát viselnek, és lövésre tartott géppisztoly van a kezükben, de ők elmagyarázták, hogy ezt csak én látom így. Mindenki másminyennek látja őket, ahogy a szavaik sem igazi beszédből állnak, hanem csak az én fejemben hangzanak el.”

Az már biztos, hogy nem bécsi, nem is Bécsen kívüli osztrák, de még csak nem is Ausztrián kívüli német. Hanem valami más.

„Sajnáltam az ön apját, mert láttam, hogy van benne jó is, nemcsak rossz, de nem segíthettem rajta. Ki vagyok én, hogy bárkit megszabadítsak a pokolból? Annyit tehettem, nem többet és nem kevesebbet, hogy megkeresem önt, és tanúsítom: láttam az ön apját, ezzel a két szememmel.”

Ennyi idő elég volt ahhoz, hogy Barbara Grinzinger összeszedje magát. Elmosolyodott, és így szólt: „Én vagyok az idősebb. Azt javaslom, tegeződjünk.”

*

Barbara Grinzinger világoskék selyemköpenyt, a norvég nő fekete bársony öltönyt és lila nyakkendőt viselt, amikor Titkos Irén színre lépett a Paradis utcában. A látogatón far-

mernadrág és szürke póló volt. Emiatt megrovásban részesült. Barbara kijelentette, hogy ilyeneket nem hord az ember.

„Ha így állítasz be a Sperl kávéházba, kidobnak a pincérek.”

Titkos Irén nem értette, mi keresnivalója volna a Sperl kávéházban. Pénze sincs rá. Még a csomagmegőrzőre sem volt pénze, pedig az csak hat schillingbe került volna. Inkább cipelte Döblingbe a hátizsákját. Folyt is róla a verejték. Érezte, de a tükörben látta is, mennyire csapzott a haja. „Az ott egy igazi Picasso?” – kérdezte kínjában. Amúgy tényleg érdekelte a képzőművészet.

„Nem, hanem Braque” – felelte rendreutasítóan a háziasszony. – „Még hogy Picasso! Borzalmasan utálták egymást.”

„A nagyapámról szeretnék beszélni veled” – próbálkozott Irén.

„A Sperlbe muszáj elmenni, ha már idecsöppentél Bécsbe” – felelte Barbara. – „A Sperl, az egy fontos hely. Még Hötzendorf báró is odajárt, mielőtt kinevezték vezérkari főnökké.”

A másik szobából előhozott egy bokáig érő piros ruhát, mondván, hogy nagyjából azonosak lehetnek a méreteik. Titkos Irén szabadkozott: neki nincs szüksége erre a ruhára. Köszöni, nem kéri. „Azért csak próbáld fel!”

A norvég nő olyan kihívóan bámulta, hogy Titkos Irén kezdte kellemetlenül érezni magát.

„Mi a baj? Szégyenlős vagy? Ha akarod, elfordulhatunk!”

A norvég nő karján felcsúszott a zakó ujja, és a csuklóján hegek látszottak, sűrű párhuzamosok.

„Igen, jól látod. Öngyilkos akart lenni, nem is egyszer. Na ugye, milyen jól áll neked ez a piros ruha! Neked adom, a tiéd. Én már úgysem veszem fel, meguntam.” A ruhából vastag felhőben áradt a hervadó női test és a drága parfüm illata. Barbara megint átment a másik szobába. Előhozott egy sárga és egy zöld ruhát. „Tessék, próbáld fel ezeket is!”

Titkos Irén maga sem értette, miért engedelmeskedik. Már csak azért fohászkodott, hogy Barbara harmadszor ne menjen ki a szobából, ne hagyja őt egyedül a norvég nővel.

Barbara Grinzinger elmondta Titkos Irénnek, hogy Emma egy úgynevezett „tyskerbarna”, azaz szó szerint „német fattyú”. Magyarul beszélt, de nyilvánvaló volt, hogy Emma minden szót ért akkor is, ha nem ért egy árva szót sem.

Emma a náci fajnemesítő programnak köszönheti létezését. Norvégia megszállásakor egy fiatal német katona csinálta őt egy fiatal norvég nőnek. Állítólag Heinrich Himmler eszelte ki a „Lebensborn”, azaz „életforrás” programot, amelynek keretén belül a német férfiak vérvonalát fajtiszta norvég nőkkel való utódnemzés révén lehetne tovább árjásítani.

Titkos Irén hüledezett. Eddig még csak nem is hallott erről a szörnyűségről.

Na de hogyan tudták rákényszeríteni azokat a szerencsétlen lányokat és fiatalasszonyokat?

Nem kellett őket kényszeríteni, mentek maguktól. Éhínség volt, ők pedig kaptak finom kaját. Csak annyi kellett, hogy lefeküdjének egy sráccal, aki néha még csinos is volt. Néha még a nők is élvezhettek a fajnemesítő aktus közben.

Orvosi ellátásban részesültek, és ha teherbe estek, pénzbeli ellátmány járt nekik. Jó pénz volt, meg lehetett élni belőle. Gyönyör és létbiztonság. Aztán születtek a fajtiszta árja csecsemők, legalább tízezer. A mi Emmánk is egy közülük.

Aztán a németek eltakarodtak, és akkor a Lebensborn-édesanyák eldobálták Lebensborn-gyerekeiket, akik nevelőintézetbe kerültek, és ott ők voltak a tyskerbarnák, a német

fattyak. Gyűlölték őket a felnőttek, a nevelők és főleg a többi intézeti gyerek, a közönséges árvák, akiknek többnyire a németek ölték meg a szüleit.

Emmának nemcsak a csuklóján vannak hegek, hanem máshol is. Volt idő – elmondása szerint hat-hét éves lehetett –, amikor mindennap feldugtak neki egy seprűnyelet.

Amikor elérte a nagykorúságot, megkereste az anyját. Az asszony egy halfeldolgozó üzemben dolgozott, és munka után is erős halszagot árasztott. Azt mondta, hogy ő nem akar foglalkozni ezekkel a régi dolgokkal, ő már megbűnhődött értük. A háború után meztelenre vetkőztették, és kikötözték egy hajóárbochoz a falu közepén.

Hogy kerül egy hajóárbec a falu közepére?

Ő csak arra kéri a lányát, hogy ne kérdezzen, és ne jöjjön többé. Ő ezekre a régi dolgokra gondolni sem akar. Ami volt, elmúlt. Itt, ezen az új helyen őt békén hagyják, de ha kiderül, hogy van egy ilyen háborús gyereke...

Jóval nehezebb volt és tovább tartott megtalálni az apját, de végül sikerült. Elment hozzá Hannoverbe. Erről a találkozásról csak ennyit mondott Barbarának: „Semmi különös. Egy ronda, öreg náci. És hagyta, hogy én fizessem ki a kávéját.”

Barbara átkarolta Emmát. „Így aztán szépen egymásra találtunk, mi, törvénytelen ivadékok. Ha az ő fattyúsorsát nézem, az enyém elviselhetőnek, már-már kellemesnek látszik. Hozzá képest szerencsés vagyok. Egy másik ember szerencsétlenségén elborzadni annyi, mint megtisztulva érezni magunkat.”

Titkos Irén összerázkódott. Ezt Barbara észrevette. „A pokol nem a föld alatt van” – magyarázta türelmesen, már-már jólesően. – „A pokol itt van, karnyújtásnyira. A pokol az egyik ember számára a másik. Ha észreveszed a másik ember gonoszságát, azzal is a magadét hizlalod.”

Elővett a pénztárcájából egy bankjegyet. „Okvetlenül menj be a Sperlbe, mielőtt felszállsz a pesti vonatra. GumpendorferStrasse, ott van, egészen közel a Westbahnhofhoz. Igyál egy haboskávét, egyél egy Mohrenkopfot. Hogy is mondják magyarul azt a süteményt? Ez az! Négerfej. Egyél meg egy négerfejet, mielőtt hazautazol. És ne felejts el borravalót adni.”

Szólt a háztartási alkalmazottnak, hogy csomagolja be a három ruhát. A piros ruha tafota volt, a sárga ruha muszlin, a zöld ruha brokát.

Jött Sáríka, és nekiállt összecsomagolni az ajándék ruhákat.

Sáríka erdélyi magyar asszony, Széken született és nevelkedett, félúton Szamosújvár és Kolozsvár között. Már odahaza, Romániában is jómódú, idős asszonyokat ápolt, de itt kint, Németben vagy hol még jobb dolga van neki. Egész Döblingben ő ért a legjobban a csomagoláshoz. A takaros kis pakknak fogantyút is csinált madzagból.

Éjszaka a vonaton

„Tudj’ isten, mit érzek, mit nem érzek,
Tudja isten, hol jár az eszem.”
(Petőfi: Alkony)

Háború előtti csendre vágyom,
katakattog a vonatkerék.
Ukrajnáról harsognak a hírek.
Uramistenem... na, kész... elég!

Büfékocsi. Sör lötyög előttem.
Künn a sok fény még nem bombafény.
Újabb sör... majd még egy – bár tudom, hogy
nem tompít az ember szégyenén.

Hétköznapi gond miatt igyekszem
faluról a főváros felé...
Isten tudja, hogy mi lesz a vége!
De vajon Ő tényleg tudja-é?

Corona nemzetközi gyorsvonat, 2022. március 6.

Vacsora Zákeusnál

„...feltekintvén Jézus, látá őtet,
és monda néki: Zakee! hamar szállj alá:
mert ma nékem a te házádnál kell
maradnom.”
(Lk 19,5)

Furcsa tanokkal
házal egy isten:
mennyei békét
hirdet a Földnek.
S hirdeti fennen,
hogy szeretet s hit... – *Munkatársunk jelenti.*

Tegnap egy isten
jött Jerikóba,
s Zákheusékhöz
ment vacsorázni!

Senki se érti,
mért ez a vámos
lett a barátja,
kérdik is egy feszt
– főleg a rabbik –,
hogy mi a szösz van.

„Pont ez a lényeg” –
mondja a Jézus
bort iszogatva:
ő csak a bűnöst
szánja a Földön,
bűntelenekkel
(van ma ilyen nép?)
nincs neki dolga...

Mennyi unalmas
„isteni szózat”
tömte fülünket
eddig a percig!

Bezzeg a Jézus! –
nyomja a sódert,
nyelve kemény, de
még a buták is
értik az eszmét!

Nincs olyan ember,
hogy ne rajongna
érte azonnal:
hajnalig ittunk,
s közben a Jézus
újra csodát tett:
Zákheus is meg-
váltva a bűntől,
én pedig épp most
várom az áldást.

Börtönversek / Karantények

A Hunyó

Gyermekkoromban mindig én voltam a hunyó.
 Száztól számoltam visszafele, míg játszótársaim –
 e szurtos képű kis ördögfiókák – úgy felszívódtak,
 mintha elnyelte volna őket a föld. Olyan képtelen helyekre
 bújtak, mint az athéni Meteorák, a Thermopülai-szoros vagy
 épp Ehnaton fáraó Balaton-alakú szarkofágja: a Bal-Aton-ba.
 Csakhogy én sem most jöttem le a falvédőről! Soha többé
 nem tudtam szemet hunyni a *történetek* roppant birodalma fölött!,
 így két szomszédos szám közt végtelen öröklét tátotta odvas száját...
 Mire kinyitottam a szemeimet, mindnyájan felcseperedtünk. Pajtásaim
 a világ legképtelenebb helyein bukkantak fel mint brókerek, bankárok,
 villanyszerelők vagy vállalkozók. Gyermekük olyan lassúak lettek,
 mint egy lajhár, ám képesek úgy felszívódni, akár egy kaméleon. –

Én meg még számolok azóta is

A végtelen börtön

Van valahol egy végtelen börtön, végtelen számú szobával,
 Minden szobában egy-egy emeletes ágygal,
 Minden teremben végtelen elágazással.
 A kétszeres, háromszoros, négyszeres végtelen
 Semmivel sem kevésbé képtelen,
 Mint az ötszörös, hatszoros, hétszeres életfogytig.
 Ám az utolsó szobát még az egyszeres végtelenben
 Sem látta senki, így az újonnan érkező rabokat
 Mindig a *legelső* szobába zárják, az ott
 Tartózkodó raboknak alig van idejük
 Összepakolni maradék cőkmókjukat, és
 Átköltözni a második szobába, a másodikból
 A harmadikba, a harmadikból a negyedikbe –
 És így tovább, egészen addig, amíg az

Egyszeres végtelen – a végtelen simplex –
 Legeslegutolsó szobájában ücsörgő magányos rab
 Át nem költözik a kétszeres végtelen – végtelen duplex –
 Legelső szobájába, vagy – egészen kivételes kegyként –
 Azonmód másodfokra. Egyes börtönkáplárlként dolgozó
 Konteológusok szerint: a *flow* érzés, a raboknak ez a
 Folytonos áramlása olyan fennkölt és csodálatos, mint
 A Gangeszen úszó számtalan mécses és lótuszvirág.

Szerelmesversek

A szerelmesverseket itt „szerelemfélételeknek”
 meg „hirtelen felindulásoknak” hívják, míg az
 „örökkön örökké” pórias elnevezése: minimum
 4-szeres életfogytig. Van, aki „Petőfi-dalokat” ír,
 van, aki „Petrarca-szonetteket”. Ám a börtön-
 parnasszus legnagyobb költői pontosan tudják,
 hogy csakis a börtönpurgatórium végeztével
 tárulhat föl szemeink előtt a Paradicsom!

Hógojó

bár nem vagyok az a kiköpött börtöntégla néhány
 bennfentes infó elhítése után kétnapos kimenőt
 kaptam persze csak a rendőri szervek lehető
 legszigorúbb felügyelete mellett tehát újra szabad
 levegőt szippanthattam négy év után félek nem tudom
 szavakba önteni a boldogságom vidékre sajnos nem
 mehettem így nem láthattam szüleim sírját és nem
 találkozhattam egyetlen régi haverral sem no de bőven
 elég volt járni egyet a parkban nézni a kutyát sétáltató
 embereket szóba elegyedni egy-egy hajléktalannal
 akikről nem gondoskodik az állam mivel nem követtek
 el semmi balhét mindig csak az az átkozott pénz
 eltávozásom utolsó óráiban mentem fel Hógojóhoz aki
 olyan telt volt és idomtalan mint az a másik Vénusz-szobor
 amelyik nem a hófehér márványból készült s amelyiknek
 úgy lógnak a csöcsei mint a tarisznyák de ez volt a kisebbik gond
 négy év nélkülözés után az ember nem különösebben válogatós

csak ne lett volna az az átkozott gangos kecó Hógojő ugyanis egy olyan lepukkant lakásban húzta meg magát amihez képest luxusszállónak minősülne a börtöncellám mindig csak az az átkozott pénz az embernek elmegy a kedve még az élettől is ilyen nagyfokú igénytelenség láttán mintha a varsói gettóba vagy egy KZ táborba kaptam volna eltávozt azon sem csodálkoztam volna ha náci tisztok csontvázai potyognak ki a recsegő szekrényekből no de lényeg a lényeg Hógojő jó fej volt és egész rendesen odatette magát a bokámra erősített jeladó nem zavarta látott már furább dolgokat is mondta nála csak az intim test-ékszer meg a vazelines golyó kizáró ok talán ezért is hívják Hóhojónak írom ezt azoknak akik ha tehetik messzire kerüljék el magam sem leszek nem is lehetek visszajáró az aktus végeztével hátravolt még a zuhanyfülke elsőre nehezen ment ám kielégülésemet követően már engedelmesen hajtottam fejemet a berozsdált zuhanycsaptelep romantikusnak cseppet sem nevezhető rózsája alá. Nem gáz. Víz volt.

Krisztusfej (1921; litográfia, papír; 470×320 mm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 72.70.1.)

Ceromancia

akkor
ün
ne
pé
lyes
...
lesz
ilyen
:
nem
lesz
napra nap
napkeltéd
:
napra nap
napnyugtád
nem
lesz
:
ilyen
lesz
...
ün
ne
pé
lyes
akkor

4 – 4 – 4 – 4

i-dőn-ként
m
á
r

:
 ki –
 ki
 hagy
 az
 :
 em
 lé
 ke
 zet'
 :
 ... -, hogy
 n
 e
 szen – ved – jek

Árnyak/és

:
 sok mindenkit nem értek
 és
 :
 sok mindent nem értek
 és
 :
 sok mindent nem is óhajtok már megérteni
 és
 :
 sok mindenkit nem is óhajtok már megérteni
 és
 :
 könnyen lehetséges
 ... -, hogy mégis sok mindenkit értek
 és
 :
 könnyen lehetséges
 ... -, hogy mégis sok mindent értek
 és
 :

könnyen lehetséges
... -, hogy már nem
és
:
könnyen lehetséges
... -, hogy már igen
és
:
nyilvánvalónak mutatkozik
... -, hogy adódik remény a reménytelenségben

Perlrott Csaba Vilmos: Angyalok (1921 körül; litográfia, papír; 450×340 mm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 72.72.1.)

Menetzaj

Fel se tűnt, milyen zaj lett mostanában,
zsibbasztó, monoton menetzaj hömpölyög
az ágyban, a középfülben és a szívben is.
Most enyém lehetne az egész éjszaka,
mindennek nyílnia kéne,
mégis szűkül a tér, megtelik.

Nem izgulok, mondom magamnak,
összerezzenek, pedig csak én vagyok.
Őszi hideg feszül a falaknak,
ősz hidegtől recsegnek a távlatok.

A sötétben magát nézi az ember,
mintha valami nagy igazságot
nyelne vissza a szája.
Magát keresi, s ráismer a makacs,
üvöltő, bátor, kicsi fiára.

Oda vezet el

Mintha már álmodtam volna ilyet,
tégláig visszavert fal vagyok.
Meztelen, mozdulatlan, mint a
ledfényben megbénult vadállatok.

Hol megtorpanni kell, hol maradni,
a nap kegyelme oda vezet el.
Mintha már álmodtam volna ilyet.
Van, aki tartozik. Van, aki követel.

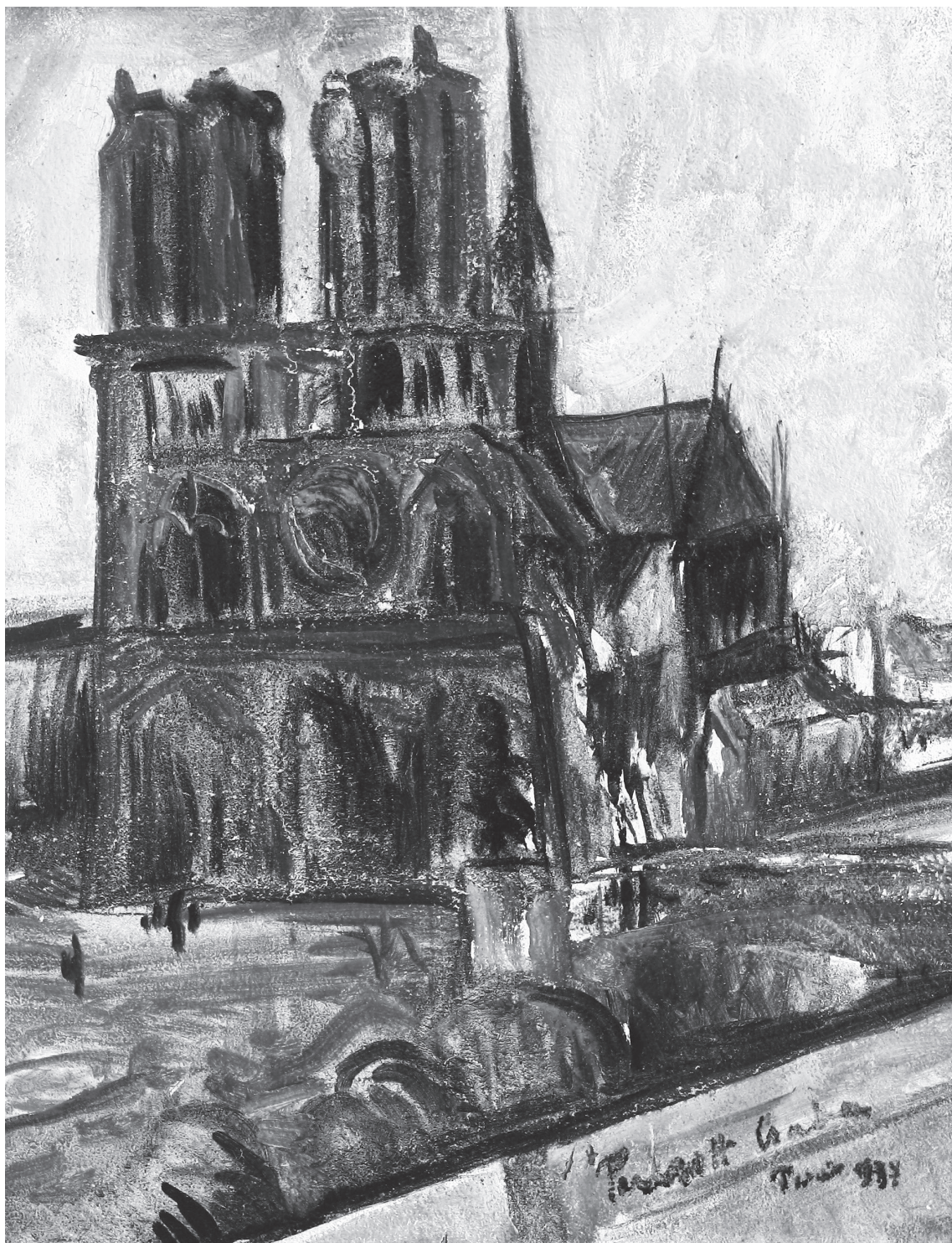
Helyettem is

Morogni kezd odakint a város,
vackolnám magam a csendbe.
Tallózom magam, ki vagyok,
akivé válni lehetne.

Vagyok fiam, tündöklő lányom,
késhegynyi csillag az égen.
Átkozott földön helyettem
is álmodó feleségem.

Perlrott Csaba Vilmos: Család (1928 körül; olaj, vászon; 112×98 cm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 72.5.1.)

Perlrott Csaba Vilmos: Notre Dame (1937; olaj, karton; 407×325 mm; jelezve jobbra lent: Perlrott Csaba Paris 937; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 77.47.)

A legjobb nyári nap

Az a baj a nyári napokkal, hogy nem lehet eldönteni, melyik a legjobb. Mert egyik jobb, mint a másik.

Amikor egy nyári nap olyan jól sikerül, hogy Macibocs azt hiszi, ennél már nem lehet jobb, a következő nap mégis jobb lesz!

Amikor meg azt hiszi, hogy ennél aztán már tényleg nem lehet jobb, akkor a következő még annál is jobb lesz!

Ha pedig véletlenül az egyik nem sikerülne annyira jóra, este, a meselovlásnál mégis nagyon jó nap lesz belőle. Nem tudni, miért, csak megtörténik. A mese miatt, vagy egyszerűen azért, mert a Vadvirág utca 3. nyitott ablakán át behallatszik a tücskök ciripelése a tölgyerdőből és a békák kuruttyolása az Erdei-tó felől.

Azon a nyári estén, amikor Macibocs erre rájött, azt gondolta, biztosan ez lesz a leges-legjobb nyári nap.

Igen ám, de aztán eljött a következő reggel is!

Amint felébredt, azonnal eszébe jutott, hogy ma fürdőzni mennek az Erdei-tóhoz.

Ettől olyan jókedve támadt, hogy kiugrott az ágyából.

– Mikor indulunk? – szaladt ki Medvemamához a konyhába.

– Először reggelizünk, majd utána – mosolygott Medvemama.

– Medvepapa hol van? – kérdezte Macibocs.

– Éppen pumpálja a bicikliket – felelte Medvemama.

– Biciklivel megyünk? – kérdezte Macibocs.

– Hát persze – felelte Medvemama.

– Hurrá! – kiáltott Macibocs, és visszaszaladt a szobájába, hogy minél hamarabb felöltözzön.

A reggelinél az is kiderült, hogy Medvepapa beszélt Maci Saci szüleivel, és ők is velük tartanak ma az Erdei-tóhoz.

– Hurrá! – kiáltott fel megint a mackófiú.

Macibocs Medvemama biciklijén ült, hátul, a gyerekülésben. Medvepapa mögöttük tekert, hogy figyelhessen rájuk. Egyik mancsában a horgászbótját tartotta a kerékpárja mellett, és csak a másikkal fogta a kormányt, ezért a kanyarokban néha megbillent. De szerencsére sosem esett el.

– Vigyázz, Medvepapa, jön a kanyar! – kiáltotta Medvemama mindig, mielőtt befordultak egy-egy utcasarkon.

– Köszönöm, hogy szóltál! – kiáltott vissza Medvepapa.

Mire a Málna utcába értek, Maci Saciék már kint álltak a ház előtt a biciklivel.

– Szia, Saci! – köszönt nagyot Macibocs.

– Szia, Macibocs! – köszönt Saci is.

A Erdei-tó partján fából készült öltözőkabinok álltak. Macibocs és Maci Saci bementek egy-egy kabinba, és amikor előjöttek, elismerően néztek végig egymás fürdőruháján.

– Klassz a rucid! – mondta Maci Saci.

– A tied is – vágta rá Macibocs.

A mackófiú kék baseball-sapkájához kék fürdőnadrágot és fekete napszemüveget vett fel. Maci Saci sárga, virágmintás fürdőruhát viselt.

Beszaladtak a vízbe. A part közelében langyos és sekély volt. Beljebb kicsit hűvösebb és mélyebb, de ott is éppen csak a köldökükig ért.

Maibocs kifutott a partra, levette a szemüvegét és a sapkáját, aztán visszaszaladt Maci Sacihoz.

Azt játszották, hogy lemerülnek a víz alá, és amikor felbukkantak, nevettek.

Maci Saci szülei is utánuk jöttek, és ők is ezt játszották. Ám ők olyan magasak voltak, hogy nem tudtak teljesen elmerülni.

A mackógyerekeknek ez nagyon tetszett. Egy ideig ők sem tudtak elmerülni, mert annyira nevettek.

Medvepapa közben felfújta a gumimatracokat, és Medvemamával együtt ő is bement a tóba.

A vízen lebegtek, egészen addig, míg Medvepapa oda nem irányította magát Medvemama matraca mellé, hogy a mancsával megbillentse, és játszásból belefordítsa őt a sekély vízbe.

Csakhogy a mozdulattól éppen Medvepapa matraca billent meg, és ő fordult bele a vízbe.

Ezen már a felnőttek is nevettek.

Később a mackógyerekek kérésére olyan vízibiciklit béreltek, amelyiknek a közepén csúszda volt. Macibocs és Maci Saci felváltva csúsztak le róla és csobbantak bele az Erdei-tóba.

– Vigyázz, Saci! Jövök! – kiáltott nagyot Macibocs, mielőtt csúszott.

– Vigyázz, Macibocs! Jövök! – kiáltott nagyot Saci is, mielőtt csúszott.

Aztán ők is kipróbálták a vízen lebegést. Elég nehéz volt mozdulatlanul feküdni a matracon, de jólesett, ahogy ringatta őket a víz. Amikor már majdnem megszáradt a bundájuk a tűző napon, Maci Saci virágmintás fürdőruhájára sorban rászálltak a lepkék.

– Gyerekek! Ebédidő! – hallották egyszer csak a part felől.

Az Erdei-tó büfje előtt faasztalok állnak, mellettük fapadok sorakoznak. Oda ültek le. Sült halat, málnaszörpöt és mézes-fahéjas palacsintát rendeltek a kötényes mackópincértől.

Macibocsnak és Maci Sacinak annyira ízlett az ebéd, hogy degeszre ették magukat, és a desszertből még repetát is kértek.

Délután Medvepapa Maci Saci papájával horgászni ment a nádashoz.

Medvemama és Saci anyukája kifekdtek napozni, hogy ha lehet, még barnábbak legyenek.

Macibocs pedig Saci sárga frizbijét dobálta a macilánnyal a parton.

Aztán elkéredzkedtek, és felfedezőútra indultak az erdőszélre.

Macibocs rögtön az első fára felmászott, hogy megmutassa, mennyire ügyes. Aztán nyújtotta a mancsát Sacinak, hogy segítsen neki felkapaszkodni.

Fentről remek kilátás nyílt az Erdei-tóra. Nemcsak a napozó medveanyukák látszóttak, hanem az is, ahogy a másik parton Malacfalva lakói dagonyáznak az iszapban. Arrébb meg, ahol tisztább volt a víz, őzek és szarvasok ittak a tóból.

Ám fentről jól látszott az is, hogy néhány méterre tőlük, a ritkásabb lombú tölgyek alatt szederbokrok sorakoznak.

Azonnal lemásztak a fáról.

– Hát ti hol voltatok? – kérdezte Medvemama, amikor végre visszaértek az Erdei-tóhoz.

– Szedret ettünk – emelték fel lila mancsukat.

– De hát most ebédeltetek – csodálkozott Medvemama.

– A fejlődő szervezetnek kell a táplálék, főleg nyáron – mondta Macibocs.

– Mert ilyenkor nagyon sokat mozgunk – tette hozzá Saci, és a mackófiúra mosolygott.

Otthon szerencsére maradt még a tavalyi diótermésből a kamrában, ezért vacsorára Medvemama diós tésztát készített sárgabaracklekvárral. Medvepapának ugyanis egyetlen egy halat sem sikerült fognia a délutáni horgászaton.

– Ez volt a legeslegjobb nyári napom! – mondta Macibocs, amikor lefeküdt az ágyába.

S hogy ez is maradjon a legeslegjobb nyári nap, a jegesmedvékről szóló könyvből kérte az esti mesét.

A csodagyógyszer

A medvebocsok, akár az embergyerekek, néha megbetegszenek. Fáj a pocakjuk, hasmenésük van, vagy belázasodnak és fűjják az orrukat.

Maciboccsal eddig nem történt ilyesmi.

Ám egyik este a lefekvésnél úgy érezte, egyik pillanatban forró a teste, a másikban meg annyira fázik, hogy szinte vacog.

Medvemama a mackófiú homlokára tette a mancsát, és azt mondta:

– Lehet, hogy lázas vagy.

Aztán kiment a szobából, és hozta a lázmérőt. Betette Macibocs hóna alá, neki pedig oda kellett szorítania a karját a testéhez, hogy a lázmérő ki ne essen.

Vártak egy kicsit, aztán Medvemama kivette.

– Neked hőemelkedésed van – mondta.

– Nem megyek oviba? – kérdezte Macibocs.

– Ha nem múlik el, akkor néhány napig itthon maradsz – felelte Medvemama, és megpuszilta Macibocs homlokát.

– Jó éjszakát.

– Jó éjszakát – mondta Macibocs is. Az oldalára fordult, és majdnem a hasáig húzta a lábát a takaró alatt, úgy aludt el.

Másnap reggel Medvemama újra behozta a lázmérőt. Amikor kivette Macibocs hóna alól, azt mondta:

– Bizony, neked hőemelkedésed van. Csináltam egy jó mézes csipkebogyóteát, és idehozom a reggelit is. Ma nem lesz ovi.

Macibocs felült az ágyában, és a tálcáról ette meg a reggelit.

Szerencsére az étvágya a régi volt.

Medvepapa már korán reggel diószüretre ment, és estig nem is várták haza.

Kettesben töltötték a napot. Macibocs délelőtt képeskönyveket nézegetett. Később Medvemamával társasjátékoztak, de a mackófiú hamar elfáradt, és elaludt.

Ebédre újra megéhezett, és mindent megevett, amit kapott.

Délután két bögre mézes csipkebogyóteát és egy bögre hársfateát is megivott. Utána Medvemama jól betakargatta, és a mackófiú ismét elaludt.

Arra ébredt, hogy csuromvíz a pizsamája. Jól leizzadt, és kicsit köhécsejt is.

Amikor Medvemama meghallotta a konyhából, bejött hozzá a lázmérővel.

Először friss ágyneműt és másik pizsamát kapott, aztán szárított bodzavirágból egy bögre mézes teát.

– Most már egy kis lázad is van – közölte Medvemama, amint kihúzta a lázmérőt a mackó hóna alól. – De már készítem a csodagyógyszert, meglátod, attól egy-kettőre meggyógyulsz! – simított végig Macibocs homlokán, és kiment a szobából.

Am azonnal vissza is jött.

– Maci Saci van itt látogatóban – mondta. – Eljött az apukájával, mert hiányolt az óvodából. Ne sokáig legyen itt, nehogy ő is elkapja a betegséget. Jó?

– Jó – felelte Macibocs. Gyorsan megigazította a pizsamafelsőjét és a takaróját, hogy úgy fogadhassa a macilányt.

Még szerencse, hogy mindenből frisset kaptam, gondolta.

– Szia – lépett be Maci Saci a szobába. – Beteg vagy?

– Szia – köszönt Macibocs is. – Igen, sajnos nagyon beteg vagyok.

– Mi a bajod?

A mackófiú nagy levegőt vett.

– Lázas hőemelkedésem van – közölte.

– Az súlyos? – kérdezte Maci Saci.

– Azt hiszem – felelte a mackófiú.

Saci egy ideig hallgatott, aztán levette a hátitáskáját, és előhúzta belőle a plüsscicáját.

– Elhoztam neked, hogy meggyógyítson – nyomta Macibocs mancsába.

– Köszönöm – felelte a mackófiú, és átölelte a plüsscicát.

– Ráérsz visszaadni, ha meggyógyultál – mondta a macilány.

– Jó – felelte Macibocs. – Szia!

– Szia! – köszönt el Maci Saci is, és kiment a szobából.

A mackófiúnak koraeste már fáj a torka, és fűjni kellett az orrát.

Amikor Medvemama leült mellé a zsebkendővel, meglátta a plüsscicát az ágyon.

– Ó, de gyönyörű! – kiáltott fel. – Biztos, hogy segíteni fog neked a gyógyulásban ő is – mosolygott Macibocsra, és megsimogatta a plüsscicát.

A csodagyógyszer estére készült el. Medvemama két kis bögrében hozta. Az egyikben mézbe áztatott, aprított fokhagymagerezdek voltak. A másikban egy nagy feketeretek, aminek a közepét Medvemama kivájta, és az üreget telecsorgatta mézzel.

A mackófiú sem a fokhagymát, sem a feketeretket nem szerette, de a mézet annál inkább. Így aztán mindkét bögréből kikanalazta.

Estére Medvepapa is hazaért a diószüretből. Aznap ő olvasta a mesét. Utána Medvemama vizes ruhával bekötötte Macibocs fájó torkát, majd átkötötte egy szárazzal is.

– Jó éjszakát – simított végig a mackó homlokán.

– Jó éjszakát – mondta Macibocs is.

Egyik mancsában a sárga gumicsirkét, másikban a plüsscicát fogta, úgy aludt el.

Másnapra sokkal jobban lett.

Már nem volt láza, sőt, még hőemelkedése sem.

A köhögése is elmúlt, csak az orrát kellett néha fújni.

Medvemama kiszellőztette a szobát. Macibocs reggelire és tízóráira ismét kapott a csodagyógyszerből és a teákból.

Az egész napot végigjátszották. Kártyáztak, társasoztak, kirakóztak és szóláncoztak is.

Most Medvemama fáradt el hamarabb. Macibocs még délután is tele volt energiával.

Közben jót ebédelt, és estig, mire megérkezett Medvepapa, megivott két nagy bögre teát.

Másnap reggelre teljesen meggyógyult.

– Megyünk oviba? – kérdezte, amikor Medvemama benyitott a szobájába.

– Hát persze! – mosolygot Medvemama.

– Hurrá! – kiáltott a mackófiú, és kiugrott az ágyból.

Reggeli után a gumicsirke mellé a plüsscicát is betette a hátitáskájába.

– Nagyon örülök, hogy már nem vagy beteg – mosolygott rá Maci Saci, amikor visszaadta neki a plüsst.

– Képzeld, volt csodagyógyszerem – felelte Macibocs. – De a cica nélkül biztosan nem gyógyultam volna meg ilyen gyorsan.

A madársíp

Minden véget ér egyszer. Késő ősze Mackóföldön is lehullanak a levelek a fákról, reggelente deres a fű az udvarokon. November elejétől pedig, amikor megcsípi a dér a kertet, a bocskok már nem járnak óvodába.

De minden vég valami újnak a kezdete is. A hűvös idő beköszöntével Mackóföldön begyűjtanak a kályhákba, füstölnek a házak kéményei. Ilyenkor Macibocs is Medvepapával tart az erdőbe. Előveszik a kerekescocsit, és elindulnak fát gyűjteni. Összeszedik a lehullott gallyakat, és ha nagyobb fadarabokat találnak, azokat Medvepapa felvágja az udvaron.

A vadon érő gyümölcsöket is ekkor gyűjtik be télire. Csipkebogyót, fekete bodzát, húsos somot, galagonyát, kökényt, madárberkenyét, és amiket Macibocs kimondottan szeret: vadkörte és vadalmát.

Ezen a délelőttön olyan púposra rakták fával a kerekescocsit, hogy ketten is alig bírták hazahúzni a Vadvirág utca 3-ba.

Macibocs nagyon élvezte.

De a kalandok java még csak ezután következett.

Hazafelé ugyanis összetalálkoztak Maci Saci apukájával, aki az Agancsosháza melletti hegy lábától tartott a Málna utca felé. Két hatalmas vödör feketeszenet cipelt a régi bányából, mert ők nem fával, hanem szénnel fűtenek.

Megkérdezték tőle, hogy délután Saci is eljöhet-e velük gyümölcsszüretre, és ő igent mondott.

Ebéd után csendespihenőt tartottak. Aztán a kerekescocsiba rakták a kosarakat, hogy az apró bogyókat is biztonságosan haza tudják majd szállítani, és elindultak a Málna utca felé.

Maci Saci már várta őket a ház előtt.

A kosarát a kerekescocsiba tette, utána beült a mackófiú mellé.

– Mindenki elhelyezkedett? – kérdezte Medvepapa.

– Igen! – kiáltott előre Macibocs.

Amint elindultak, egy csomag medvecukrot vett elő a zsebéből, hogy megkínálja a macilányt.

– Ez volt otthon a desszert – mondta. – Hoztam neked is, hogy legyen erőd gyümölcsöt gyűjteni!

Hosszú volt az út, majdnem az egész zacskó medvecukrot megették.

Az erdőszélen egy vaddisznócsaláddal találkoztak.

Malacfalva lakói is idejárnak lehullott gyümölcsért, csak ők nem gyűjtik, hanem azonnal megeszik.

– Milyen az idei termés? – kérdezte Medvepapa, ahogy elhaladtak mellettük.

– Ízletes – felelte a vaddisznóanyuka.

Egy csipkebokor mellett álltak meg a kerekescocsiival.

A bocsok kiszálltak, és fogták a kosaraikat, hogy abba gyűjtsék majd a csipkebogyót.

Éppen olyan ügyesen dolgoztak, mint Medvepapa. Amint végeztek, a kocsit egy kénybokorhoz húzták. Aztán beljebb az erdőbe, a vadkörte- és vadalmafákhoz.

Addigra a kosaraik megteltek. De a nagyobb gyümölcsöket úgyis egyből a kerekescocsiba kellett tenni.

Na meg a pocakba.

Mert a vadkörte és a vadalmát a két bocs már úgy gyűjtötte, hogy egyet a kocsiba, egyet a pocakba!

Amikor jóllaktak, a mackófiú elő akarta venni a desszertet, vagyis a megmaradt medvecukrot. De véletlenül nem abba a zsebébe nyúlt, amibe visszagyűrte a cukroszacskót, ezért nagyon meglepődött, amikor előhúzta.

– Megvan a sípom! – kiáltott fel örömeiben.

Aztán elmagyarázta Sacinak, hogy egy éve nem találja a madársípját. Már azt hitte, örökre elveszett, de most végre kiderült, hogy a nadrágja zsebében felejtette. Csak így lehet, mert éppen egy éve nem volt rajta ez a vastag nadrág.

A madársípon mindössze négy lyuk van, mégis sokféle madárhangot lehet vele megszólaltatni.

Macibocs befogta az első lyukat, és megfújta a sípot.

– Ez a rigófütty – mondta.

Aztán levegőt vett, hogy egy másik hangot is megszólaltasson, de ekkor az erdő mélyéből egy ugyanolyan dallamot hallottak.

– Válaszolt! – kiáltott fel Macibocs, és ismét megfújta a sípot.

A madár újra válaszolt.

Nem tudták eldönteni, hogy rigó vagy seregély. Mert a seregélyek remek hangutánzók, ezzel minden bocs tisztában van Mackófldön.

– Gyere, nézzük meg! – mondta Macibocs, és elindult a hang irányába.

Saci követte.

Útközben a mackófiú többször megfújta a sípot, és a madár mindig válaszolt.

Aztán egyszer csak megpillantották.

Az egyik fa ágán ült.

Feketerigó volt.

Megfordultak, hogy visszamenjenek Medvepapához, de nem tudták, merre.

– Mi lesz, ha elveszünk? – kérdezte Maci Saci.

– Nem veszünk el – biztatta Macibocs.

Ám arra ő sem számított, hogy a tél közeledtével az erdő ilyen hamar besötétedik.

– Ha mégis elvesznénk – folytatta –, akkor addig megyünk, míg egy felnőtt állattal nem találkozunk. Utána már csak el kell szavalni neki a mondókát, amiből megtudja, hogy hová kell hazakísérnie minket.

– Értem – mondta Maci Saci. – De milyen mondókát?

– Amit azután tanítottak nekem, hogy a Vadászfigyelő Távcsőnél elveszett a két kisbocs.

– Értem – mondta megint Maci Saci. – Még szerencse, hogy a medvéknek nincs ellensége az erdőben – tette hozzá, de azért megfogta Macibocs mancsát.

Ugyanebben a pillanatban egy hatalmas árnyalak tűnt fel előttük a fák között.

Saci megszorította a mackófiú mancsát, Macibocs pedig, mintha csak ez lett volna a jel, azonnal elkezdte szavalni a mondókát:

Vadvirág utca három,
ott él Macibocs nyáron.
Ott él Macibocs télen,
Vadvirág utca három.

Amikor a mackófiú befejezte a szavalást, az árnyalak hirtelen feléjük lépett.

Ettől az arcára vetült a holdfény.

Akkor ismerték fel.

Medvepapa volt az.

– Remekül helytálltatok! – mosolygott a bocsokra, és mindkettőjüket felkapta az ölébe.

– Az a jó ebben a mondókában – mondta Saci megkönnyebbülten –, hogy nemcsak télen vagy nyáron lehet elszavalni, hanem ősszel és tavasszal is.

– Sőt egész évben! – kiáltott örömeiben Macibocs, és szorosan átölelte Medvepapát.

Hazafelé a gyümölcsök tetején utaztak. A mackófiú megmutatta az összes madárhangot Sacinak, amit a madársípon ismert. Jól megdézsmálták a vadkörte- és a vadalmakupacokat, aztán desszertnek megették a maradék medvecukrot.

Hószag

Tél szaga éjszaka meglepi álmod, annyira várod, jöjjön a hó,
nője be szőnyege lopva a várost, hópuha vánkos, hótakaró,
szője be bő jege csendben a tócsát, körbe fogócskát játsszon a szél,
és mire résnyire nyílnak a fények, kész mese, tényleg pont ideér.

Olvadás

Végtelen jég, telen túl, napon innét, súgnak a cinkék, jön, ha igaz,
nem hiszi senki, szipogva a ködtől, csak ha dörömböl már a tavasz,
elviszi belvízi árja a szennyet, jól elegyenget sárgalacsint,
illan a pollen a kunkori szélben, fény kel az égen, szembekacsint.

Természeti erő

A legnagyobb természeti erő nem
a szél, a víz, vagy áradó dagály,
se tűz, hiába tiszta szén a táj,
ha őt erőben meghaladja bőven

a minden reggel ágynemű alól,
korán kirángatott gyerekek álma,
kizárt, hogy egyszerűen csak leállna,
tudom, mind folytatódik valahol,

a téridőbe hullámmintát borzol,
mind összeáll, és hétfő reggel nyolckor
egy pontba préselődik a jövőnk,

a vekkeróra nyújtja, mint a rétest,
ha felrobban, a nagy bumm ahhoz képest
csak kis bumm volt, egy nap majd rájövünk.

Ellenszer

Nem, nem eszem túl sok édességet.
Ezt visszautasítom! Csak muszáj.
Nem én akarom, érthető? Éget
a vágy, hogy ez az igazmondó száj
csak egészséges táplálékokat
vigyen be, de erősnek kell lennem.
Le kell nyelnem a csokit is. Sokat.
Ugyan, nem uralkodik felettem
a cukorfüggés. Másról van szó most.
Jó, lehet, hogy két kilót megettem,
tejsokit, mogyoróst és nugátost,
kerek csokoládét és szögletest,
szerinted csak kísértésbe estem,
alakul a fókaháj, medvetest,
de fogd már fel: csak ez véd meg! Más nem!
Most min nevensz? Nem, senki sem vág át!
Olyan vicces? Nem a gyomrom korog.
Nem érted a helyzet komolyságát.
Közelítenek a dementorok!

Te és én

Te sose alszol ebéd után,
én kihányom a krumplilevest,
te összerágod a kék ruhám,
én orra esek, csak hogy nevensz,
te pánikolsz a biciklitől,
én kockát rajzolni nem tudok,
te rohangálsz, míg anyád kidől,
én makacs vagyok, mint egy tulok,
te súgsz, hogy hány szikű a hagyma,
én megvakarom a hátadat,
te felfújod a rágót nagyra,
én kipukkasztom, és rád ragad,
te szárnyalsz, mint egy Mozart-darab,
én eltöröm mindkét bokámat,
te hűvös vagy, ha bosszantalak,

én olyankor kissé vadállat,
te egy nyár alatt nősz két araszt,
én még akkor is melléd ülök,
te végesvéig lúzer maradsz,
én nyolcadikban megszépülök,
te a hegyekbe költöznél fel,
én víz mellé, lesz saját tavunk,
te két gyereket képzeltél el,
én csak egyet, de tárgyalhatunk.

Naphold

Felkelt a nap napkeleten,
lábát szedi, szalad velem,
leмент a hold napnyugaton,
kizárt, hogy ezt átalhatom,
napkeleten feljött a hold,
fénye rögtön szívig hatolt,
napnyugaton lement a nap,
hegyek fölött piros kalap,
mi meg nézzük, kéz a kézben,
te is nézed, én is nézem,
mindig együtt, hogy felkelt-e,
napkeltére holdfelkelte,
sötétben, és ha sok fény van,
napszélben és holdárnyékban,
napvilág ha égre villan,
holdomiglan, holdodiglan.

Családunk az egyéb állatfajták (is)

Vibók Ildi: *Állati dumák – avagy hogyan kommunikálnak az állatok?*

Az *Állati dumák*, ahogy Vibók Ildi korábbi köteteitől megszokhattuk, ismételten otthonosabbá teszi a körülöttünk levő világot, és közel hozza hozzánk az élővilág legkülönbözőbb képviselőit. A *szupercsapat* című mesekönyvben például megismerhettük a vírusok és baktériumok izgalmaival teli, küzdelmes életét. A mese főszereplőjének, egy Emma nevű kislánynak az immunrendszerén keresztül szó szerint tekinthetünk magunkba, a sejtjeink szabad szemmel már nem (föltétlenül) látható környezetébe, ahol megjelenik előttünk a szervezetünk védelmét ellátó sejtjeink csapata, akik kifogyhatatlan trükkökkel felszerelve igyekeznek kivédeni a betolakodó vírusok és baktériumok támadásait. A *szuperlétre* e mikrokörnyezetet láthatóvá tevő perspektíva továbbvitelével kalauzolja tovább az olvasókat, Emma génjeinek bemutatásán keresztül, világunk szabad szemmel láthatatlan területeire: az öröklődés rejtelméi, az élet kezdetének és formálódásának csodákkal teli világa jelenik meg előttünk.

Az *Állati dumák* szintén egy roppant izgalmas, gyerekeknek szóló ismeretterjesztő kötet, amely a természettudományok, a biológia és az etológia titkai közé vezet el. Játékos könnyedséggel és sok-sok humorral mutatja be az élővilág egyes tagjaira jellemző kommunikációs folyamatokat, illetve azok összetett jelenségeinek egymásra épülő rétegeit. Igor Lazin vicces illusztrációinak segítségével az élővilág számos fájának különleges szokásaiba avat be a kötet, amelyek sok esetben nemcsak izgalmasak, hanem nagyon viccesek és szórakoztatók. Vibók Ildi könyvét a kiadó ugyan 8-12 éveseknek ajánlja, azonban kétségtelen, hogy a nagyobb gyerekek és felnőttek számára is érdekfeszítő, sok-sok olyan tényezőre és összefüggésre világít rá, amelyekről korábban nagy eséllyel még nem tudott az olvasó. Vibók Ildinek köszönhetően más perspektívából nézhetjük az állatokat és önmagunkat, nemcsak abba tekinthetünk bele, hogy milyen változatos az élővilág, hogy

Pozsonyi Pagony, 2021

micsoda sokféleség jellemzi annak tagjait, hanem azt is felismerhetjük, mennyi minden köt össze bennünket.

Az *Állati dumák* narrátora egy Balu nevű kisfiú: vele a szerző korábbi mesekönyveiben, a *Síbi*-kötetekben és a *Balu* című mesekönyvben is találkozhattunk. Hangját haveri közvetlenség, fesztelenség, nyitottság és humor járja át, miközben bemutatja az állatok különféle leleményes trükkjeit, amelyek a túlélésüket teszik lehetővé. A kötetből egyértelművé válik, hogy nagy a tét, hiszen miközben az állatok túlélése múlhat a bemutatott trükkök sikerességén, aközben egyúttal az is kiderül, hogy környezetünk élővilágának alaposabb megismerése számunkra is otthonosabbá teheti a Földet. Sokszor nem értjük egymást, mint ahogy az állatok jelzéseit is félreértjük, de az is előfordulhat, hogy időnként önnön viselkedésünket is nehezen tudatosítjuk. E könyv segít a különféle, akár ismert gesztusok mögé látni, hogy megértsük, mi mindent jelent(het) az állatoknál például a kurkászás, a grimaszok, a különféle mozdulatok vagy épp a tánc. De arra is rávezethet a könyv, hogy jobban figyeljünk egymásra és magunkra, hogy jobban és könnyebben igazodjunk el a gesztusok sokaságában és érzelmek kusza rengetegében. Éberségre és érzékenységre tanít másokkal és magunkkal szemben. Ez az alapja annak, hogy a különbözőségeinkkel együtt is el tudjuk fogadni és tisztelni egymást.

Vibók Ildi könyve bemutatja az állatok kommunikációjának nyelvi változatait, hogyan is beszélgetnek a szagokkal, ízekkel, kémiai jelekkel, hangokkal, látvánnyal, mimikával és érintéssel az élőlények. A kötet hat fejezete fokról fokra járja körül és tisztázza a kommunikáció különböző szintjeit és fajtáit. Az első fejezet körvonalazza, mi mindenről beszélgethetnek az állatok és egyáltalán miért, hogyan és mi mindennek köszönhetően jöhet létre a kommunikáció, illetve miért szükséges. A második fejezet fókuszában a láthatatlan és hallhatatlan jelek, az ízek, szagok és a feromonok, a kémiai kommunikáció áll. A harmadik fejezet középpontjába az akusztikus kommunikáció különböző megnyilvánulási formái kerülnek. A negyedik fejezetben a vizuális kommunikáció fajtái körvonalazódnak, az ötödik fejezet a taktilis kommunikáció fajtáit szemlézi, utolsóként a hatodik fejezet az összetett és tervezett kommunikáció gesztusrendszereit és azok hátterét járja körül, a csimpánzok és a méhek példáján keresztül.

Az egyes fejezetek üdítő könnyedséggel és sok-sok humorral fűszerezve olyan alapfogalmakat tisztáznak, mint például a távhívás, hangterjedés, radarzavaró készülék, háromdimenziós hangtérkép, területjelző jelek, határozott kommunikációs válasz, feromonüzenet, morzézás stb. A kommunikáció változatos megnyilvánulási formáinak bemutatásakor az állatvilág legkülönbélebb képviselői vonulnak fel, az egysejtűektől kezdve a hidrákon át, a szalamandrán, bűdösborzon, molylepkén, a méheken, afrikai szövőhangyákon, fürkészekén, kivin, hollón, pulykakeselyűn, egereken, cickányokon keresztül a bálnák, vízilovak, tigrisek, csörgőkígyók, békák, énekesmadarak, sirály, galléros paradicsommadár, elefánt, az integető rák, a lámpás hal, a szentjánosbogarak, a billegető cankó, bőgőmajmok vagy az emberre emlékeztető összetett és előretervezett kommunikációt alkalmazó csimpánzok.

Az *Állati dumák* nemcsak bemutatja, hanem össze is veti, párhuzamba és egymás mellé állítja a különféle állatok túlélési megoldásait, szintézist készít ezekről, miközben mindvégig szem előtt maradnak az emberi kommunikáció sajátos vonásai. Sokszor szembeötlők a hasonlóságok, máskor pedig a különbözőségeket és kontrasztokat leplezi le a kötet – ez utóbbiak sok iróniával itatódnak át. Az egyediség és az egyéniség szintén fontos szerepet kap, mint például a bálnák és a madarak énekének bemutatásakor, mi-

szerint nemcsak a tanult hangok és dalok töltenek be fontos szerepet ezeknek az állatoknak az életében, hanem a saját egyéni hangjuk, amelyekről az egyes egyedek felismerhetők. Viszont az egyediségre és kitűnésre való törekvés is válhat túlzóvá, sőt, veszélyessé: „A PÁVAKAKAS például olyan óriási tolldíszat vonszol maga után, hogy időnként maga is belebotlik, és ha egy ragadozó komolyan üldözőbe veszi, neki *meszeltek*. Minél hosszabb a TOLLDÍSZE, ez annál inkább így van.” – leplezi le a kötet ezúttal a pávakakast, aki azon állatok közül való, akinek sikerült „túltolni” a feltűnősködést (62.)

Számos meglepetést tartogat az *Állati dumák*. Ki tudta eddig, hogy az elefántok nemcsak az akusztikus jelzéseiken keresztül kommunikálnak egymással, hanem infrahangokon keresztül is? Ezek segítségével akár több száz kilométerre is képesek üzeni. „Nem fülükkel érzékelik a jeleket, hanem a talpukon keresztül az egész testükkel. Igazából beleremeg a föld... A földrengető vallomásokat amúgy főleg párválasztáskor használják a bikák.” – ezt hívja a szerző távhívásnak (71–72.)

Vibók Ildi kötetéből kiderül, hogy veszély és végszükség esetén az állatok is tudnak hazudni és különféle figyelemelterelő akcióba fogni, ha így védhetik meg saját vagy utódjaik életét. Így például a földön fészkelő madárszülők a fészekaljat megtámadó macskát azzal próbálják elcsalni a fészük környékéről, hogy sérültnek mutatják magukat.

De ezek mellett számos izgalmasabbnál izgalmasabb szereplőt, történetet és trükköt találunk a kötetben. Az *Állati dumák* oldalpárjait vizuálisan fragmentálják a tipográfiai kiemelések, amelyek részben e gazdagságot tükrözik, másrésztől fogódzókat adhatnak a könyv újbóli és újbóli fellapozására és olvasására, hiszen az *Állati dumák* egy olyan gyerekeknek és családoknak szóló természettudományos kézikönyv, amely nemcsak szórakoztatva tanít, hanem újabb és újabb felfedezésre váró részleteket tartogat.

Perrott Csaba Vilmos: *Kompozíció hölgyekkel I.* (1948 körül; pasztell, fű; 19×28 cm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 72.63.1.)

Perlrott Csaba Vilmos: Csendélet (1930 körül; tempera, papír; 750×580 mm; leltári szám: 73.40.1.; jelezve jobbra lent: Perlrott Csaba Vilmos; Munkácsy Mihály Múzeum;)

Az illúziótlan gondolkodás marosvásárhelyi műhelye

Székely János halálának 30. évfordulójához és Gálfalvi György 80. születésnapjához közeledve

Nem először próbálom felhívni a figyelmet Székely János összefoglaló igényű esszékönyvére, *A valódi világra*, igaz, ezúttal csak szerzőjének a társadalmi szerveződéssel és létezéssel kapcsolatos illúziótlan gondolkodására összpontosítok. Miközben én bizonyos értelemben Székely főművének tartom az esszékönyvet, újra és újra előveszem és rácsodálkozom a benne foglaltak nagyszerűségére, alig-alig volt és van jelen az irodalmi köztudatunkban, a szélesebb körűről nem is beszélve. Több oka is lehet ennek: aki tud valamit a szerzőről, netán érdeklődik iránta, ő is inkább a versei (*Bolyai hagyatéka, Kolozsvári elégiák, Válás után, Ardzsuna kérdez, Sajnálj meg engem, Semmi-soha, Ígéretekkel, kényszerekkel, A vesztesek* stb.) a drámái (*Caligula helytartója, Protestánsok, Mórok* stb.), a szépprózái (*A nyugati hadtest, Soó Péter bánata, Az árnyék, A másik torony*), s nem az esszéi iránt; az esszéműfaj eleve hátrébb van a köztudatban, mint a másik három, ráadásul Székely könyvének világ- és létértelmező, filozófiai traktátus-jellege is nehezíti a befogadását, elbizonytalaníthatja az olvasóját; a szerző halála után három évvel, posztumusz jelent meg, 1995-ben, s a kilencvenes évek közepe, de az azután következő évtizedek sem igazán kedveztek az ilyen típusú alkotásoknak. Mint ahogy kötet szövegei többségének keletkezési és első, folyóiratokbeli (*Látó, Helikon, Holmi*) publikálási ideje, az 1990-es évek eleje sem.

A magyarországi és romániai rendszerváltoztatások első, lelkesült éveiben a rendkívül illúziótlan, s ezért kiábrándító gondolatmenetek és megállapítások sorozata például a politikáról, a demokrácia esélyeiről, valódi természetéről, a nacionalizmusról nyilvánvalóan egyetlen politikai vagy kulturális érdekcsoport számára sem jelenthettek szellemi muníciót. Székely Jánost viszont a romániai „forradalom”, és a marosvásárhelyi 1991-es „fekete március” tragikus eseményei csak megerősíthették a több évtizedes, keserű személyes tapasztalataiban, a korábban már kiforrott világképében, melynek egyik axiómája, hogy a társadalmi mozgásokat kizárólag a dominanciaelv alapján lehet megérteni. Emellett a józan, racionális gondolkodás iránti elkötelezettsége, mindenféle manipulációval és illúzióval való szembenállása tehették alkalmassá arra, hogy olyan világos és pontos megfogalmazásokat tegyen a térségünkben máig is aktuális témák kapcsán, amilyenek napjaink társadalomelméleti, politológiai szakirodalmában is ritkán olvashatók. Még mindezzel együtt is meghökkentő időnként a marosvásárhelyi magányában élő és alkotó író tisztánlátása és előrelátása, illetve az a fajta látásmódja és fogalmazási készsége, amely az állításai érvényességét időtől, helytől függetlenül biztosítja.

Székely János versei, regényei, elbeszélései, drámái, esszéi, jegyzetei egy teljes és szerves

gondolati és művészi univerzum egymást kiegészítő és értelmező alakzatai. A különböző műfajú és formavilágú alkotói megnyilatkozásokat a mélyükben rejlő egyéni világkép és létértelmezés egységesíti. Művészetének eredője ez a személyes világkép, más megközelítésben pedig az a lényege, a legfőbb közlendője. Élete során több alkalommal vallomást tett arról, hogy a leghőbb vágya mindig is a világ megértése, a *valódi világ* megmutatása volt, hogy teljes világképét igyekezett belerejteni az irodalomba. Székely János olyan filozofikus hajlamú alkotó volt, aki egész életében felismert igazságai kimondásához kereste az adekvát irodalmi formákat.

A valódi világ azért tekinthető Székely János összefoglaló igényű főművének, mert benne a világ megértését, törvényei megragadását célul tűző, első számú feladatának próbál eleget tenni, mert a kötet részletesen kibontva tartalmazza a korábbi műveibe belerejtett személyes világképét, tehát legfőbb közlendőit, tanításait: „Mert tanítani kívánok ezzel a könyvvel, kétségtelenül. Nem filozófiát akarok tanítani – ahhoz nem értek. Hanem a világot. Arra szeretném megtanítani olvasóimat, milyen a világ.” – írja az előszóban. A kötetben kifejtett, tudatosan végiggondolt, rendszerszerűen építkező világkép néhány eleme már a korai versekben felismerhető, a korábbi esszékötetekben (*Egy rögeszme genezise* 1978., *A mítosz értelme* 1985.) pedig ott találhatók az első szövegszerű megfogalmazásai is. Ebben az írásban azonban csupán az emberi társadalom működés módjára vonatkozó meghatározó nézeteit próbálom összefoglalni.

A Bevezetésül című első esszé alcíme szerint szempontokat kíván adni az illúziótlan gondolkodáshoz, a szerző szerint ugyanis a „finális természetű, antropomorf gondolkodásunk a világegészet illetően *illúziókra* vezet” (kiemelés az eredetiben). A gondolkodásunkban létező világ nem a valódi világ, hanem annak csak racionalizált gondolati modellje, mása, amely „tévesen tájékoztat a világ természetéről. Olyan eszméket ültet el bennünk (egészen szükségszerűen), mint világcél, világsszellem, abszolútum,

Isten, teremtés, gondviselés, sőt társadalmi haladás – megannyi fikciót, ami csak a fejünkben van, a világban nincsen.” Ahhoz, hogy közelebb kerülhessünk a valódi világhoz „a gondolati (sőt, nyelvi, sőt, kulturális) torzulásokat kell kiiktatnunk a világképünkéből.” Az olyan eszméket, premisszákat például, amelyekbe a jövőképzet közvetve vagy közvetlenül beépül. Székely már az 1956-ban írt *A folyó* című versében megfogalmazta ezt a felismerését: „Hiába érvek és viták, / Egy bizonyos van: a világ, / Nem előre halad, / Hanem hátulról épül.” Ez a banálisnak tűnő, egykor versebe fogalmazott evidencia Székely gondolatrendszerének, sőt világképének, lételméletének kiindulópontja, ugyanis „ahhoz, hogy elmondhassuk: a világ előre halad, tudnunk kellene, hova tart, mi a célja, mi ez, hogy »előre« egyáltalán. Ahhoz viszont, hogy ezt valaki tudja, pontosan úgy kell eljárnia, ahogy Hegel is eljárt, tudniillik a gondolkodás törvényeit kell alkalmaznia a világegészre.” Az emberi gondolkodás azonban antropomorfizálja a világegészetet, s így az már csak egy gondolt világ lesz, teleologikus és finális. Egy gondolt világban pedig „sok olyasmire fog vállalkozni az ember, amit a valódi kizár. Amíg azt hisszük, hogy például a történelem tart valamerre, azt is hinnünk kell, hogy felismerhetjük merre tartását. A fejünkben levő teleologikus, finális világmodell így aztán mindenféle céloknak, programoknak, terveknek szolgáltat ki minket – és nem is csak a sajátjainknak. Kiszolgáltat például ilyen vagy olyan társadalmi erők, uralmi aspirációk elméletileg álcázott érdekeinek: manipulatív ideológiáknak, pártprogramoknak. Gondolt világunkban azt hisszük, hogy amit ezek ígérnek, a valóságban is kivihető.

Politikai manipulációk folytán már eddig is a történelem véget nem érő katasztrófásorozatot szenvedtük végig. Egyetlen kiutunk belőlük az illúziótlan világkép: a reflektálatlan, valódi világ.” S ebben a világban például „Társadalmi haladás nincsen. A »progresszió« a hatalmi aspiráció fedőneve, semmi egyéb.”

Egy Balla Zsófiával való, élete végén lefolytatott beszélgetésben azt mondja Székely

a szándékairól: „...legfőbb célom az lett volna vele, hogy lebeszéljem embertársaimat a reményről. Arról, hogy történelmi illúziókban higgyenek, és eszerint szervezzék meg a cselekvésüket, és újra meg újra katasztrófába vigyék a világot.” Kötete *A társadalmi szer(ve)ződés* című fejezetének bevezetéseként pedig azt írja, azért publikálja esszéjét a baráti intelmek ellenére, hogy teret nyisson az illúziótlan gondolkodásnak, „hogy senkinek se sikerüljön továbbra is »átverni«, becsapni, szekerébe fogni a veszteseket.” Székely János világmépében és életművében kiemelt hely illeti meg a „veszteseket”, a „vereséget”, az egyik legismertebb, az egyéni, az általános emberi és a nemzeti sorsot összekapcsoló verskompozíciójának is *A vesztesek* a címe. *A valódi világ* Összefoglalásából tudhatjuk viszont csak meg, hogy a szerző szerint a szemlélődő, kontemplatív és egyáltalán minden erkölcsös ember jellegzetes léthelyzete a vereség, mert a gondolkodás számára a hatalom, a társadalmi egyenlőtlenség örökös probléma, és mert a társadalmi dominancia-küzdelemben a cselekvő ember, a tett embere (a dominanciaorientált ember) mérhetetlen fölényt élvez, miközben a gondolat embere törvényszerűen a hierarchia alájára szorul.

Székely János szerint a dominanciaelv „a társadalmi lét alaptörvénye, a társadalom szervező elve, ez strukturálja a hordát.” A dominanciaharc végeredménye a társadalom hierarchikus szerkezete, „Az a bizonyos társadalmi gúla, ahol is minden alacsonyabb szinten élő alá van vetve minden magasabb szinten élőnek – és ez a törvény a párkapcsolattól a nemzetközi politikáig mindenhol érvényesül.” Tehát ennek a természeti törvényre visszavezetett dominanciaharcnak (mert „az nem más, mint a génállomány (öntudatlan) önfenntartási stratégiája”) eredménye a hatalom, ami uralmi viszony, és a társadalom hierarchikus szerkezetében kivívott pozíció fejeződik ki benne. Erről a (dominancia)harcról írt már Herakleitosz is („Minden harc útján jön létre.”), és ezt mondta ki a Gilgames eposz is már ötezer évvel ezelőtt, legalábbis Székely interpretációjában. A hetvenes években az eposz egyik hősről, Enkiduról

írt két esszéje (*Enkidu mítosza, Még egyszer Enkiduról*), amit a könyv függelékében újraközöl a szerző, épp arról szól, hogyan vezet a tisztaság feladása szocializációhoz, hatalmi alávetettséghez, illetve, hogy „A szociális lét alaptörvénye a dominancia; minden egyéb ennek eszköze, ennek van alárendelve, sőt ebből következik.”

A dominanciaelv, a hatalom működése leginkább a diktatúrákban figyelhető meg, ugyanis az „a tiszta modell”, írja Székely könyvének *A demokrácia esélyei* című fejezetében. Csak-hogy éppen a modern demokráciák szerkezetét vizsgálva a következő következtetésre jut: „a parlamentáris demokrácia a hatalmi harc különleges »kollektív« formája, amely azért ugyanúgy meghatározza a társadalom szerkezetét, mint a meztelen dominanciaharc. A szociális struktúra a demokráciában éppolyan hierarchikus, mint az emlőshordában. Aki mást mond: csal vagy csalódik.

Más szóval a politikai pártok, miközben szabad választást kínálnak, egyúttal kész tények elé is állítják a társadalmat, hogy ti. nincs más megoldás: közülük valamelyiket választani kell. Valamelyiknek a hatalmát restaurálni kell. Az új dominánsnak meg kell hódolni, a hatalmi struktúrát meg kell őrizni, még ha a dinamikus egyensúly közben felborult is. A demokratikus hatalmi struktúra épp csak annyiban különbözik bármelyik másiktól, hogy a dominanciaharcot más eszközökkel vívják, más játékszabályok szerint döntenek el. Ezért mondhatjuk: a demokrácia vagy manipulatív ideológia, vagy illúzió. Az emberi társadalom mindig hierarchikus szerkezetű; szervező elve mindig a (nyílt vagy demokratikusan leplezett) dominanciaharc.”

Összefoglalóan pedig megállapítja, hogy a demokráciába sem a nép (egyébként korábban már azt is jelezte, hogy „Aki a felbomlott nép, az atomizálódott tömeg korában még népről beszél, az minden bizonnyal manipulálni akar”), hanem egy érdekszövetség uralkodik. „A népuralom a csoporturalom fedőneve. De minthogy a dominanciatörvény a pártokon *belül* is szükségképp érvényesül, a »népuralmat« végeredményben az egymást váltogató párt-

vezérek (és a mögöttük állók) uralmának kell tekintenünk.

Szabadság, egyenlőség, testvériség: üres, beválthatatlan ígéretek! A hierarchikus szervezetű emberi társadalomban ilyesmi nem lehetséges. Ha mindezek helyett legalább megbízható jogrendszerük van, már annak is örülhetünk.

A modern demokráciában éppúgy hatalma van embernek ember felett, mint bármely más társadalomban. Legfeljebb más eszközökkel kivívott, nem olyan nyílt, nem olyan durva – mondhatni: polgárjogokkal enyhített hatalma! A demokrácia, mihelyt eljönne, éppúgy kielégítetlenül hagyná erkölcsi érzékünket, mint bármilyen más uralom. Ha a felszín alá, a mélyére nézünk, a demokráciában is ugyanazt a hatalmi struktúrát találjuk, amelyik az emlőshordákban vagy a diktatúrákban csupaszon, modellértékűen jelentkezik.

(Innét adódik aztán a demokrácia mindenkor rossz lelkiismerete. Mindig számon kérhetők rajta a jelszavai, beválthatatlan ígéretei; úgyszólván zsarolható tulajdon elveivel. Amiből viszont a demokrácia egyetlen igazi előnye következik. Szüksége van polgárjogokra; nem nőhet át tartós zsarnokságba, intézményesített jogtalanságba *anélkül*, hogy végképp feladja, jóvátehetetlenül leleplezze magát. A modern demokrácia olyan leplezett uralom, amely mindaddig szemben fog állni a leplezetlen uralommal, amíg csak teheti.)

A hatalom megosztásának elvét is porhintésnek, manipulációnak tartja Székely, és egy logikus gondolatmentben kimutatja, hogy a parlamenti választásokon győztes párt („dominanciaorientált érdekszövetség”) tulajdonképpen az egységes, oszthatatlan államhatalmat szerzi meg, nemcsak a törvényhozói, hanem a végrehajtói hatalmat is, s bizony a bírói hatalom is végsősoron az ő érdekeit szolgálja. Így az egykori monarchiák teljes és leplezetlen hatalmát a mai, demokratikus államokban az uralkodó párt teljes, de leplezett hatalma váltja fel. S mivel a mai pártok hierarchikus szervezetek, „a teljes hatalmat, annak mindhárom ágát ma is az uralkodó párt vezérkara, sőt, éppen vezére –

szóval szintén egyetlen személy gyakorolja. Oda jutottunk, ahol mindig is voltunk.” Elismeri ugyan, hogy a gazdag államokban a demokratikus játékszabályok is jobban érvényesülhetnek, mint itt, Kelet-Európában, de a demokrácia ott sem tesz mást, „mint törvényesíti az érdekszövetségek dominanciaharcát, a szervezett politikai karrierizmust, más szóval a hatalomra jutott pártok, pártvezérek tényleges uralmát leplezi el.” Ezért hangsúlyozza újra és újra, hogy „a modern demokrácia elméletében nem más, mint manipulatív ideológia, utópia; valóságos mivoltában pedig az államhatalom megszerzésének újfajta (kollektív) játékszabálya.” Ezt a *Feljegyzések a „forradalomban”* című fejezet aforisztikus gondolatai egyikében így fogalmazza meg: „Aki ma demokráciát prédikál, holnap majd szintén hatalmat iszik. (Azért prédikálja.)”

Mindezek ellenére, természetesen, a diktatúrával szemben a demokráciára voksol, s feltehetően nem kiábrándítani akarta olvasóit a demokráciából, annak éppen megnyíló lehetőségei pillanataiban, csupán arra próbált rávezetni bennünket, hogy ne legyenek vele kapcsolatban sem illúzióink.

Mint ahogy a politikával kapcsolatban se, amelyről szintén a *Feljegyzések a „forradalomban”* aforizmái között ezt is olvashatjuk: „A politika a hatalom megszerzésének és megtartásának tudománya, illetve gyakorlata. A politikai szervezetek (pártok): összeesküvések a hatalom megszerzésére, illetve megtartására. A politikus azért politikus, mert a hatalmat akarja. A pártember azért pártember, mert hatalmat akar.

Az ideológia (pártprogram) a hatalom megszerzésének, illetve megtartásának ürügye. Nincs olyan hülye ürügy, hogy erre a célra meg ne felelne.” S mivel értelmezésében a politika a természeti törvény (a dominanciaelv) érvényesülése a társadalomban, ezért „erkölcsösen politizálni kilátástalan vállalkozás. Politika és erkölcs: két ellentétes irányú hatóerő.”

Korunk egyik uralkodó ideológiájának, a nacionalizmusnak külön fejezetet szentel, mert azt is manipulatív ideológiának tartja. Már *A kultúra életfunkciója* című fejezetben is fog-

lalkozik vele, mivel a nyelvet tartja a hajdani kultúra legelső, legfontosabb és mára egyedül hatékony produktumának, ami a mai emberi közösségeket is összefűzi és megformálja, „nemzetet definiál”. „Napjaink egyetlen valódi közössége éppen ezért a nemzet; korunk uralkodó eszméje (amely közösségi mozgalmat képes még kiváltani): a nacionalizmus. Mindaddig, amíg legfontosabb kommunikációs eszközeink a nemzeti nyelvek, ez bizonyára így is marad. Hogyan is szerveződhetne a világcivilizáció nemzet fölötti „közösségekbe”, amikor még a nemzeti közösségeken belül is fel-felütik a fejüket régebben asszimilált nemzetek, nyelvek; amikor még az ideologikus világbirodalmak is nemzeti alapon kezdenek széthullani?” *A nacionalizmusról* szóló fejezetben pedig előbb rögzíti, hogy a mai nemzet nem genetikai, etnikai jelenség, és függetlenül attól, hogy államalkotó-e, nem más, mint nyelvi-kulturális közösség, majd elválasztja egymástól a jogos és helyes nemzeti eszmét (a nemzettudatot) mint kulturális közösségi tudatot és a nacionalizmust mint nemzeti kiváltságtudatot. Megállapítja, hogy a nacionalizmus akkor jön létre, amikor valamely dominanciaorientált érdekszövetség épp az ideologikussá torzított nemzeti eszmét használja eszközül és ürügyül a kiváltság megszerzésére.

„A nacionalizmus a valóságos (kulturális) értelméből kiforgatott, ideologikussá torzított nemzeti eszme. Mondjuk ki nyíltan: a politikailag meglovagolt nemzeti eszme; a hatalmi célra kihasznált nemzettudat; A nacionalizmus a nyelvi kultúra felhasználása ugyanarra, aminek ellenében minden kultúra eredetileg kialakult – tudniillik a társadalmi dominanciaharcra.”

A társadalmat strukturáló dominanciaelv szelektív jellegű az egyik génállománynak nagyobb esélyt ad a stabilitásra, mint a másiknak. Az emberi társadalom vitális érdeke azonban nemcsak a szelektált, hanem a teljes génállomány fennmaradása. Ebben kap nagy szerepet a kultúra, a maga hagyományozott normáival, s vele az erkölcs, ami „mindenkor korlátozni, korrigálni, ellensúlyozni igyekszik a dominanciaharc szelektív következményeit.”

A kultúrának ez az „életfunkciója”, közösségformáló és közösségszabályozó szerepe a székelyi gondolatmenet szerint a XX. századra azonban elsorvadt. Részben objektív társadalmi-történelmi okok miatt, részben a kultúra méhében kifejlődő tudományos gondolkodás – amely sorra megkérdőjelezett és diszkreditált szinte mindent, ami kultúraspecifikus – térnyerése miatt. Ennek következtében vesztette el a vallás, minden kultúra metafizikai megalapozója a hitelét, s ennek eredményeként relativizálódott, illetve vesztette érvényét mindenféle erkölcsi rendszer. A vallás és az erkölcs évezredek kötelekeiből való felszabadulás, az emancipáció vezetett tehát a kultúra felbomlásához, az emberi bensőség kiürüléséhez. A vallás helyét az emberi bensőségben elfoglalta a tudomány, illetve az ideologikus áltudományok, az erkölcsi értékrend helyét pedig a politika, a propaganda, a hatalmi manipuláció. A „negatív visszacsatolás”, a kulturális kohézió megszűnésének folyamatát összefüggően először az *Egy rögeszme genezise* című kötet *A vajdó világ* (1972) című esszéjében vázolta a képzőművészetre vonatkoztatva, majd az itt, *A valódi világ* Függelékében újraközzölt *Ars poetica* (1973) című esszéjében a költészetre vonatkozóan, de mostani vallomása szerint már akkor is a kultúra (a művészetek) egészének halálára gondolt.

A valódi világ végén Székely János összefoglalja az ember világbeli helyzetére, világidegenségére vonatkozó nézeteit, az emberi természet eredendő, a tudat(osság)ából fakadó meg hasonlottságához és a magányos öntudat, ugyanakkor társadalmi lény kettősséghez hozzászeli még a kétneműségből, a párkapcsolatból, a szerelemből és a génállomány „halhatatlansága” és az emberi lény halandósága tényének tudatából származó feszültségforrásokat, hogy végül kimondhassa: az ember léthelyzetét tekintve „mindenfelől konok és feloldhatatlan kettősséget, meg hasonlottságot találunk. Kettősséget, meg hasonlottságot minden szinten, minden elképzelhető vonatkozásban. Az ember nemcsak, hogy meg hasonlott lény – ő a természet meghasadsága a tudat által.”

S jóllehet, már a hetvenes évek elején eljuttott a kultúra halálának gondolatához, személy szerint továbbra is részt vett a kultúrateremtésben, az alkotást nem adta fel, sőt, életművének talán a nagyobb s értékesebb részét még ezután hozta létre, valószínűleg azért, mert úgy gondolta, hogy a társadalomban és az egész világban idegen tudatos ember számára csak a kultúra biztosíthat valamiféle otthont. Nyilvánvaló, hogy magát is az örökös vesztesek közé sorolta, és életműve a bizonyíték rá, hogy a vereség léthelyzetéből maga is az értékek birodalmában, a kultúrában, az irodalomban keresett kiutat.

Székely János nem teremtett iskolát, nem voltak konkrét tanítványai, életművének, eszjárásának, világképének szellemi kisugárzásáról azonban halála után, főként Erdélyben, sokan vallottak. Talán még a hatását is föl lehetne ismerni és ki lehetne mutatni például olyan prózaírók műveiben, mint Szilágyi István, Mózes Attila, Bodor Ádám, vagy olyan lírikusok költészetében, mint Markó Béla, Bogdán László, Kovács András Ferenc, Lövétei Lázár László, s leginkább az egykori szerkesztőtárs, Gálfalvi György esszéisztikájában. A továbbiakban erre az utóbbira kísérletet is teszek.

*

Egy dolgot nagyon irigylek Gálfalvi Györgytől, mégpedig azt, hogy a szerkesztőségi íróasztala húsz éven át összeért a Székely Jánoséval, húsz éven át naponta beszélgethetett, vitázhatott vele, sőt, még János úr 1989-es nyugdíjba vonulása után is, 1992-es haláláig gyakorta. Ahogy írja a *Sorok Székely Jánosról* című portrészerrű kisesszéjében, de ahogy alkalmanként szóban is mesélt nekem erről a marosvásárhelyi házuk kertjében, padlásszobájában vagy akár évente a berekfürdői írótáborban. Nyilván ezernyi közös témájuk, megvitatandó kérdésük volt, számtalan továbbgondolásra és továbbadásra alkalmas bölcsességet hallhatott tőle, de gyanítom, hogy ami körül leginkább foroghatott a diskurzusuk, s amit leginkább el is tanult tőle, az az illúziótlan gondolkodás,

összefüggésben az emberi cselekvés lehetőségeivel.

A fent említett 1994-es (az *Egy áruló monológja* című kötetben is megjelent) Székely-esztétől a 2019-es, talán legutóbbi publikált írásáig, az *Űr a tornáconig* (ami a *Világszélen* című 2020-as kötetben is olvasható) számos esszéisztikus szövegében, illetve nyilatkozatában felismerhető ez a kérdéskör, mint ahogy gyakori a Székely Jánosra való hivatkozás is. A *Kacagásaink* (2016) című kötet legterjedelmesebb, igaz, leginkább csak az 1989–90-es évekre fókuszáló, Novák Csaba Zoltán által készített beszélgetésnek még a címe is ez: *Illúziók nélkül*.

A Székely Jánost idéző kisesszéjében azért a „hallatlan szerencséjéért” irigyeli az író Gálfalvi, mert neki sikerült az illúzióit olcsón és korán elvesztenie, miközben az eszmények szükségességébe vetett hitére is rátalált. Igaz, hogy ehhez tizenötévesen végig kellett utaznia, főként végiglovagolnia a második világháború végén a füstölgő Európát. Őt, akinek a cselekvés volt a lételeme, már pályakezdő ifjoncként arra figyelmeztette, hogy az ember, amint „cselekvő részese lesz a világnak, menthetetlenül elveszti ártatlanságát és elaljasodik”, ezért „az egyetlen emberhez méltó magatartás, ellenállás nélkül elszenvedni mindazt a csapást, amit a cselekvő emberek zúdítanak a nyakunkba. Ellenállás nélkül – emelte fel az ujját –, mert aki ellenáll, óhatatlanul ugyanazt a vétket követi el, mint aki támad.” Közös főszerkesztőjük, Hajdú Győző elleni berzenkedéseit lehűtendő arra is intette: „csak a történelem logikájára haragudhatunk, s nem azokra, akiken keresztül ez megvalósul”. Egy 1991-es beszélgetésük során pedig már Gálfalvi maga idézte vissza Székelynek egyik-másik axiómáját, mint olyat, amivel bár továbbra sem ért(het) egyet, egyre gyakrabban jut eszébe: „Bármit remélünk (cselekvően) a történelemtől, idővel mindig meghozza. De soha nincs köszönet benne!”, „Szükségképpen elérkezik a pillanat, amikor a cselekvő ember felsóhajt: nem ilyen lovat akartam.”

Gálfalvi a maga illúzióit valószínűleg jóval később, felnőtt élete során és lassabban vesztette el, mint Székely, több írásában, interjú-

ban is él ezzel a megfogalmazással: „illúzióim többet romboltak bennem, mint a tények”. A maradék illúziói elvesztésében valószínűleg nagy szerepet játszottak nála az 1989–90-es romániai események. Egy 1992-es naplójegyzetében idézi 1989-es önmagát, amikor az RMDSZ marosvásárhelyi megalakításakor így szólt társaihoz: „ismét alkalmunk van valamit elrontani, lássunk hát hozzá.” 1992 végén már beteljesülni is látja a négy évvel korábbi, a társai számára csak egy bon mot-nak látszó előrejelzését: „Hát elrontottuk; Székely János úgy mondaná, hogy elromlott magától. Nem véletlenül jut eszembe János úr, hiszen ezt is ő mondta: »Az emberek, amikor politizálnak, pontosan úgy viselkednek, mint a vadállatok. (S akkor még bocsánatot kell kérnem a vadállatoktól.)« De azt még ő sem tudta megmondani, pedig nagyon okos ember volt, hogy az időnkénti beleszóláson túlmenően hogyan befolyásolhatja az értelmiségi tartósan és közvetlenül a politikát úgy, hogy ne kelljen formálisan is politikussá válnia. Mert nekem, s a jelek szerint ebben nem voltam egyedül, volt egy ilyen illúzióm. Biztos, hogy az illúzióm elvesztésén kívül a rártartiság is szerepet játszott abban, hogy félreálltam, de úgy éreztem, dolgoztam annyit, hogy megérdemeljem, legalább hallgassák meg a véleményemet. Nem hallgatták meg, mert előre tudták, s elégük volt az állítólagos moralizálásomból.” (*Koldusévek. Naplójegyzetek. 1992–1993.*) Tipikus kelet-közép-európai értelmiségi sors és felismerés – mondhatnánk, hiszen a térség rendszerváltoztató küzdelmei során vagy azt követően oly sokan átélhettünk hasonlót. Azt is akár, amiről az említett Novák Csaba Zoltánnak adott interjújában (*Illúziók nélkül*), de másutt is beszél: „szenvetve néztem, hogy nagyszerű emberek, barátaim közt sértődések vannak és kezdenek a csoportok, az érdekcsoportok kialakulni a hatalomért való küzdelemben. Láttam történni a történelmet. Nemcsak körülöttem, hanem velem is történt meg a történelem ott, és néztem, hogy a történelem során ezek hogyan alakulhattak ki a francia forradalomban, vagy kezdték nyakazni egymást.” Személyesen tapasztalhatta meg

és élhette át tehát Székely Jánosnak azokat a felismeréseit, amelyeket az érdekszövetségek modern társadalmakban, mai demokráciákban is érvényesülő dominanciaharcáról a történetekkel éppen egyidejűen fejtett ki.

Egy 1993-as keserű esszéjében (*Egy áruló monológja*) az őt dramatizálással illető bírálat kapcsán azt írja Gálfalvi: „Túlságosan sok illúziót vesztettem ahhoz, hogy elringassam magam.” Aktuálisan amiatt kesereg, hogy barátai hazaárulózzák egymást, s hogy az ő próféta-elke ezt is előre látta: „Évek óta rettegek, hogy a gyűlölet ragályos örölete közénk gyűrűzik – íme, itt van.” Írja ezt 1993-ban, lassan harminc évvel ezelőtt, de a kiábrándító helyzetre vonatkozó jellemzése napjainkra is érvényes, merthogy azóta is így van. A *Múltunkkal szimbiózisban élünk* című 2009-es esszéjében a húsz évvel azelőtti forradalmi eseményekre emlékezve előbb idézi a barát és harcostárs Markó Bélát, aki akkor fellelkesülve mondta: „Mától más világ lesz.”, majd a saját akkori válaszát: „Ne áltassuk magunkat, nem lesz más világ – válaszoltam ösztönösen, mert akkor már beláttam Székely János igazát – akinek évtizedeken keresztül hömpölygő vitáinkban mindig elment mondtam –: a világ szerkezete megváltoztatható, de törvényei nem.”

A „nem lesz más világ” előrejelzés, természetesen, jórészt az erdélyi magyarság további sorsára, a román–magyar viszony további alakulására vonatkozott, s a magyarságban időnként feltámadó illúzióra, hogy a románokkal ki lehet egyezni. Gálfalvi az említett, *Illúziók nélkül* című, 2011-es interjújában mondja el, hogy a román–magyar együttélést illetően neki soha nem voltak illúziói: „Nem lehet kiegyezni. (...) itt nincs más megoldás, etnikailag kell különálljunk, etnikailag állunk szembe, tehát nemcsak ideológiák alapján, hanem etnikailag, s annak privátusa van minden ideológiával szemben. (...)” Az asszimiláció kapcsán kijelenti: „Ne legyenek illúzióink, ez egy visszafordíthatatlan folyamat, sajnos, ez van, ez a történelmünk, ez a sorsunk, de az ellenállást, az ellenállás értelmébe vetett hitet az emberekben, a magyarságban megerősítette.” Ez utóbbi

hitről már az 1990-es marosvásárhelyi márciusi pogrom kapcsán beszél, annak pozitív hozadékaként említve azt, hogy „mindig értelme van az ellenállásnak”. A negatív hozadéka számára pedig a tehetetlenség élményének újabb átélése volt: „...az történt megint, hogy éreztették velem, bármerre fordulhat a kocka, tehetetlen vagyok, nem tudok javítani. Vannak dolgok, amik a világon változtathatatlanok, és én nem tudok ezen változtatni. Ez nekem borzasztó sokk volt. Nem az illúzió, hanem az, hogy '89-ben jön egy ilyen fordulat, ami valóban lényeges, esély, és ezt sem tudjuk kihasználni, ami történt, annak utóvizén sem tudunk megoldani semmit.”

A *Hazátlanul* című 2005-ös esszéjében is azt írja (egy 2001-es amerikai magyaroknál tett útján elmondottakat idézve): „A román nacionalisták nem mondtak le a homogén nemzetállam vágyálmáról, mert – több-kevesebb joggal – úgy érzik, akadályoztatva vannak céljaik elérésében, egyre türelmetlenebbek, s e türelmetlenségükben kiszámíthatatlanok.” Szerinte az egykori erdélyi reformértelmiségiek már-már úgy érzik, hogy „a diktatúra éveiben az idegenség bizonyossága nagyobb biztonságot nyújtott, mint az a bizonytalan otthonosság, amelyben igyekeznek túlélni és megúszni az életüket.” A helyzetképről, amit vázol, elismeri, hogy kilátástalannak tűnhet, „pedig csak illúziótlanul próbálok szembenézni a valósággal.

Kamaszkorom óta Bálint Györggyel vallom: »Bízva bízni: ez kissé nehéz, és nem mindig sikerül. Küzdeni viszont olyan természetes és nélkülözhetetlen, mint lélegzetet venni. Küzdeni még bizakodás nélkül is lehet.« A belenyugvás eleve lefegyverez és tehetetlenségre ítél; a küzdelem, a szembeszegülés önmagában is esélyt kínál.”

Gálfalvi György a vitáik során sokat tanulhatott Székely Jánostól az illúziótlanságról, a saját személyes, történelmi tapasztalatai is számos kérdésben kijózanítóan hathattak rá, és a Székely János-i bölcsességek elfogadására ösztönözhatték. Az ellenállás jogáról és szükségességről azonban, cselekvő emberként, úgy tűnik, soha, nemcsak a diktatúra időszakában, azután sem mondott le.

Az *Űr a tornácon* (2019) című, legutóbb publikált írásában a nemzeti kisebbségben élő ember felfokozott veszélyérzetére és saját ösztöneire hivatkozva ismét igazat ad ugyan Székely Jánosnak: „Sohasem lehetünk eléggé pesszimisták.”, de talán mégsem véletlen, hogy a legutóbbi, 2020-as kötetét (*Világszélen*) nem ez az írás, hanem a 2008-as *Adjátok vissza az őrtornyomat. Vagy talán mégse...* című esszé zárja, amelyben ismét „a szembeszegüléssel, az ellenéléssel alanyi jogon megszerzett személyes szabadság semmihez sem hasonlítható mámore” máig melegítő erejéről ír.

„A valóság olyan, mint a Kaukázus”

(Bálint Tibor 90)

„Bálint Tibor, az elbeszélő állítólag most lenne hetvenöt esztendő” – így kezdődik Tamás Gáspár Miklós *A punga* című, Bálint Tibor alakját idéző írása.¹ Az egyik legőszintébb írás, amit valaha is Bálint Tiborról írtak. Vagy legalábbis azok közül, amelyeket én ismerek. Most, hogy Bálint Tibor, az elbeszélő, „állítólag” kilencven esztendősen lenne (június 12-én), újraolvasom TGM írását. Sokszor elolvastam már az elmúlt években, ha tanácstalanul ödöngtem Bálint Tibor életművének girbegurbá utcaín. Mondhatnám azt is, Szilágyi István 1976-os, *Utunk Évkönyve*-ben megjelent *Szabálytalan leltár* című, az *Utunk* folyóirat 30. évét összegző, nagylelegzetű esszéje-tanulmánya mellett TGM írása a kályha. Ahonnan mindig elindulok, ha a Kövespad irányába, vagy ezúttal Kolozsvár belvárosa, a sétatéri akácfák alatt üresen álldogáló, málló festékű öregek padja fele veszem az irányt, vagy ha Bálint Tibor íróasztalának fiókjából előkerülő írói töprengéseit olvasom. Az 1969-es év zajos sikere, a *Zokogó majom* megjelenése utáni, ’89-ig tartó periódus nem esemény nélküli Bálint Tibor életében: legalábbis ami köteteinek számát illeti. A kolozsvári peremvilág életét megörökítő regény többszöri újrakiadásai, idegen nyelvű megjelenései, a regényből *Sánta angyalok utcája* címmel a Kolozsvári Állami Magyar Színházban Szabó József Ódzsa rendezésében készült nagysikerű színházi adaptáció a hetvenes évek közepéig biztosítottak Bálint Tibor számára pénzt, paripát, fegyvert. Ez a siker lesz to-

vábbi írásainak fokmérője, s a *Zokogó majom* viszonyítási pontként rendre előkerül a későbbi köteteiről szóló kritikákban. Mert kritikai figyelemben továbbra sincs hiány, az 1989-ig megjelenő tizennégy kötetről referál a hazai és a magyarországi sajtó. A kritikai reflexiókat olvasva nehéz szabadulni attól az érzéstől, a ’70–’80-as évek kritikai beszédmódja óhatatlanul megágyazott annak, hogy mint TGM írja, „[Bálint Tibor] Egyenetlen, furcsa életműve nagyrészt feledésbe merült, bár regényének egy emlékezetes kocsmacégértől kölcsönzött címe, a *Zokogó majom*, még él – magát a könyvet kevesen olvassák.”

A kérdés (azazhogy valóban egykönyves szerző-e Bálint, s ha igen, minek köszönhető) ennél bonyolultabb, tudom, de ha Bálint Tibor ’69 után megjelenő köteteit végigolvasuk, némileg érthető a kritika fanyalgása. De csak némileg – mert ha ismerjük Bálint Tibor ún. „láthatatlan”, azaz a különböző irodalmi lapokban megjelenő, de kötetbe nem kerülő írásait, tudhatjuk (s tudhatták Bálint Tibor kritikus kortársai is, hiszen részben ők voltak ezen lapoknak a szerkesztői/olvasói): Bálint Tibor úgy vált egykönyves regényszerzővé, hogy kritikáiban, miniatűr íróportréiban, írói vallomásaiban mindig a novella fontosságáról beszélt. Arról a műfajról, amelyben leginkább otthon érezte magát, s aminek a mesterségbeli fogásait az orosz klasszikusoktól próbálta ellesni. Jóval többször értekezik az *Utunk* hasábjain a novellaírás mikéntjéről, mint a regényéről

1 Élet és Irodalom. LI. évfolyam 25. szám, 2007. június 22.

(példaként *A novella ábécéje* című írását említeném, ami az *Utunk* után megjelent a *Kenyér és gyertyaláng* című kötetében is)² – s talán az sem véletlen, hogy a *Zokogó majom* kapcsán novel-laszerű építkezésről beszél a kritika.

Tárca nélküli novellák című írásában a novella születéséről elmélkedve írja Bálint Tibor: „Hogyan születik a novella? Talán úgy, hogy váratlanul egységbe szerveződik sok latens emlékünkhöz a valóságnak valamely tapintható darabjával, egy álomfoszlánnyal, egy illattal, vagy egy éles látomással, örvénylés közben sűrűsödni kezd magva körül, amely nem más, mint az írói ötlet, s egyre tömörebbé válik, akár keletkezésük pillanatában az égitestek.” – a *Zokogó majom* intrójára tökéletesen ráillő megállapítás a fenti: a regény egyik legszebb jelenetét, a kolozsvári külváros hajdani emlékét megidézõ, szinesztéziás, lebegõ, álomszerű leírását regényszervezõ – és miért is ne, akár életmûszervezõ – elvnek is tekinthetjük, amelyben sűrítve megtaláljuk a föld és az ég közt lebegõ, lírával átítatott Bálint Tibor-féle prózai építkezés fõbb elemeit: „ha pedig lehunyja a szemét, hogy távolabbi dolgokig szaladjon vissza, csak olyan-szerű képek, emlékek bukkannak elõ, akár a hold szétmosódó, higanyos foltja, ha felkél a nap. Alig tud visszaidézni egy-két történetet, hacsak arra a telepre nem gondol, arra az örök-fehér tájra, ahol elõször laktak, s ahol dudaszó kíséretében havas pillájú angyalok tódultak ki a porcelángyár kapuján kosztoscészéiket lóbálva, mintha az Isten bocsátotta volna el õket a megcsappant munkalehetõség miatt...”

Különbözõ, kötetben megjelent és kötetben soha napvilágot nem látott, mûfajilag igencsak változatos írások mentén kanyarog Bálint Tibor irodalmi kartográfiáján utunk – a térképhasolat adja magát, hiszen Bálint Tibor elsõsorban Kolozsvár írója/költõje. Lírai krónikása. Mûfaji

ismérvektõl függetlenül, azokat elegyítve ennek a városnak írja múltját, jelenét – és különbözõ disztópiákban bizonyos értelemben a jövõjét. Ami mégis összeköti e sokféle ágazó kert útja-it, s lehetővékonnyá teszi a mûfajok és kötetek közti határokat, biztosítva a könnyed átjárást egyikbõl a másikba, az a semmi/senki máséval össze nem téveszthetõ költõi/lírai nyelv és az attól nem független, viszonylag egységes írói tematika, mely egyfajta kabalaként minden írásának szerzõi védjegye. Errõl a mûfajok közti átjárhatóságról sokféle mûfajban értekezik Bálint Tibor, helyhiány miatt csak a *Magyar Ifjúságnak*³ adott interjújából idézek: „Én magam a mai napig hiszem (...): nincsenek mûfajok! A prózában is van tehát költészet. (...) Egyszerre akarom érzelemmel és fénnel körülvenni a tárgyat, amelyrõl értekezem, mert úgy érzem, annál jobban mozgásban tudom tartani.”

Egyetlen életmû a Bálint Tiboré, mondja idézett esszéjében TGM. Így vélekedtek a *Zokogó majom* elõtt és után megjelent kötetei többségérõl a kritikusok is. Erre az egyetlenségre sokféle válasz adható, maga Bálint Tibor is megkísérli esszéiben, interjúban, jegyzetben, vallomásban, memoárban felfejteni, hogyan épül fel írói világa. Egyetlensége ellenére szerves egésszé összeálló szövegtérkép Bálint Tibor életmûve, amelyben nehezebben igazodunk, ha csak kötetek mentén felrajzolt útvonalakon haladunk. A léptékváltások kitapintásához a mellékõsvények felrajzolása is szükséges: ha köteteket a ma már „láthatatlan”, kötetbe soha nem került Bálint-írásokkal együtt olvasuk, a látszólag megközelíthetetlen helyekhez is megtaláljuk az oda vezetõ ösvényt.

Szemfedõ és viharlámpás címmel 1988-ban a Kriterion Könyvkiadó Bálint Tibor-könyv kiadására készül – legalábbis ez derül ki a kolozsvári Szabédi-házban õrzött Kriterion-hagya-

2 A Az igazi novellának oly fontos dolgot kell közölnie, hogy mondandójával bárholnan félreszólíthat-sa az embereket egy pillanatra. B Az igazi novella mondatai úgy kapcsolódnak egymáshoz, mint az alag-út tartógyûrűinek kövei, vagyis nagy egységben, de fölöttük mindig érezzük a hegy nyomását. C A korszerű novella apróbb részletei homályban maradnak vagy elrejtõznek a tekintet elõl, miként a falba sülyesztett bútorok, hogy több teret biztosítsanak a képzelet szabad lengésének, s hogy több fény rezeghesse körül a mozgó alakokat. (Bálint Tibor: Örök sebek. A novella ábécéje. Utunk, 1974. 09. 06./36. sz., 3.)

3 Nádor Tamás: 10 kérdés Bálint Tiborhoz. Magyar Ifjúság, 1976. 10. 29./44. sz., 24–25.

tékban talált dokumentumokból. A kiadandó kötetrel kapcsolatos dokumentumok között két tartalomjegyzék is található, az egyikén Bálint Tibor kiegészítései, illetve egy, a kötet tartalmára-szerkesztésére vonatkozó kéziratot kiadói javaslattétel. S bár ilyen címmel Bálint Tibornak nem jelent meg 1988-ban kötete, a tartalomjegyzék alapján joggal feltételezhetjük, hogy az ugyanabban az évben *Nyargaló ihlet* címmel megjelent, vallomásokat, karcolatokat tartalmazó kötetvariánsról lehet szó, még ha a kiadói tervezeten „nuvele” (novellák) szerepel (mindkét címmel találunk egyébként írást a kötetben). Ez önmagában még nem túl izgalmas felfedezés, a kiadói ajánlólapon azonban szerepel egy mondat, amit érdemes figyelembe venni, ha Bálint Tibor 1969 utáni köteteit vesszük számba. „Meg kell nézni, mennyiben vannak átfedések eddigi kötetekkel?” – olvashatjuk az utolsó sorban.

A *Zokogó majom* megjelenése után két évvel, 1971-ben a Kriterion Könyvkiadó *Császár és kalaposinas* címmel harminc novellát tartalmazó Bálint Tibor-kötettel jelentkezik – az öt nagyobb fejezetre épülő kötetből az *Öregek könyve* című ciklus (a kötet címadó novelláját leszámítva) képezi Bálint Tibor 1973-ban, szintén a Kriterionnál megjelenő dekameronjának, a *Nekem már fáj az utazás* című kötetének gerincét. 1975-ben újabb, ezúttal az *Utunk* folyóiratban önálló rovatokként (*Arcképek a köröm hátán, Töredelmes vallomások*) megjelent minieszéinek válogatását jelenteti meg a kolozsvári Dacia Könyvkiadó *Kenyér és gyertyaláng* címmel, melynek írói Arcképsorozata bekerül az 1988-as Kriterion-kiadású, már említett *Nyargaló ihlet* című kötetébe is. Az évtized végén, ’79-ben a Dacia Könyvkiadónál jelenik meg *Mennyei romok* című, tárcákat, karcolatokat, novellákat tartalmazó kötete, melynek kb. egyharmada szintén az első két novelláskötet újraközlése, illetve a Magvető Könyvkiadó ugyanebben az évben *Látomás mise után* címmel közöl a fentebb említett elbeszéléskötetektől válogatást. A ’80-as évek szintén válogatáskötettel indul, a *Mennyei romok* és a *Nekem már fáj az utazás* történetei, kiegészülve néhány új írással képe-

zik a *Mese egy örült kakaduról* című kötet alapját (Kriterion, Bukarest).

Teljesen önálló novelláskötettel újra csak 1986-ban jelentkezik Bálint Tibor, de a Dacia Könyvkiadónál megjelenő *Családi ház, kerttel* című kötetének nagy részét a ’89-es magvetős kiadású *Égi és földi kovártélyban* is olvashatják az olvasók. Kilenc-kötetnyi elbeszélés, novella, karcolat, esszé szövegvándorlásait követhetjük nyomon a jelzett húsz évben – lényegében három önálló (két novellás és egy esszét tartalmazó) kötetet rajzol át és egészít ki újra és újra Bálint Tibor, helyez más keretek és viszonyok közé, nem egy esetben kötetének anyagát az *Utunkban* megjelenő újabb rovataival (*Légyfogató hintók, Naplopó*), elbeszéléseivel (*Öregek könyve, Apokrif történetek*-sorozat) egészítve ki. Irodalmi nyilvánosság és írói életmű egymásra hatása talán sehol nem ennyire nyilvánvaló, mint Bálint Tibor esetében, s a fentebbi, talán szövevényesnek tűnő kötetkompozíciók más olvasatot nyernek, ha az egyes írásokat először nem kötetben, hanem az adott *Utunk*-évfolyamok kontextusában olvassuk. Egy-egy novella, karcolat akár egy lapszámon belül is kiegészül írói arcképekkel, műhelyvallomásokkal, interjúkkal, a *Zokogó majom* sem a regény első oldalával kezdődik, hanem az *Utunk* 1016-os lapszámával. Vagy még korábbi szövegekkel, talán az igen korai, *Sanyika* című novellával. Tudom, botorság azt várni a mai olvasóktól, akik TGM szerint már a *Zokogó majmot* sem olvassák, hogy *Utunk*-évfolyamokat vagy más, rendszerváltás előtti irodalmi sajtót böngésszenek át Bálint Tibor kedvéért (az én kedvemért meg pláne nem), de egyre inkább az a meggyőződésem, hogy a Bálint Tibor-életműről nem kötetek mentén, hanem a korabeli sajtó kontextusába ágyazva érdemes beszélni. Első két novelláskötetének anyaga (*Csendes utca, Angyaljárás a lépcsőházban*), korai novelláinak proletkultos felhangja is más olvasatot nyer, ha ismerjük azokat a prózapoétikai-ideológiai vitákat, amelyekben nem egy esetben Bálint Tibor szövegei is megítéltettek, s amelyekhez nem egy esetben maga Bálint Tibor is hozzászólt. Másként olvassuk az *Önkéntes Rózsák Sodomában* című disztópi-

áját, ha ismerjük annak első szövegvariánsát a *Korunk* 1967-es júniusi lapszámából, s másként olvassuk egymásba fonódó novellásköteteit is, ha ismerjük Bálint Tibornak azokat a ma már „láthatatlan” írásait, amelyek kötetbe soha nem kerülve, végül elmerültek az *Utunk*-évfolyamok szövegtengerében. Valami ilyesmit javasol egyébként a 25. *Utunk*-évfordulón Marosi Péter is, amikor azt írja: „Az *Utunk* történetéből magából is kitapinthatunk valamit a romániai magyar írásművészet huszonöt évének történetéből. Persze, mindehhez hozzá kellene olvasnunk »még« a romániai magyar folyóiratok, a napilapok és hetilapok évfolyamainak irodalmi anyagát, hogy aztán hozzáfoghassunk a könyvkiadás két és fél évtizedes eredményeinek felméréséhez.”⁴ Nyilván Bálint Tibor esetében nem feledkezhetünk meg a *Napsugár*ról sem, melynek szerkesztőjeként a romániai/erdélyi magyar gyermekirodalmat gazdagította – a jelzett periódusban egyébként a fentebbi kötetei mellett négy gyerekirodalmi kötete is megjelent (*Robot Robi kalandjai*, Kriterion, 1973, *Kifli utca, zsemle szám*, Ion Creangă, 1979, *Én voltam a császár*, Kriterion, 1982, illetve *A háromszáz esztendő pacsirta*, Ion Creangă, 1986), illetve szintén erre az időszakra esik a *Zokogó majom* folytatásaként is olvasható *Zarándoklás a panaszfalhoz* című, szintén először folytatásokban olvasható regényének megjelenése,⁵ amelynek a *Zokogó majom*énál jóval visszafogottabb kritikai visszhangja volt a korabeli olvasók és kritikusok körében – s ez még akkor is így van, ha a könyv 1979-ben elnyeri – Pusztai János *A Sereg* című kötetével megosztva – a Pezsgő-díjat.⁶

A kötetek, különböző irodalmi lapokban megjelenő írások mellett a korabeli kritikák is hozzárajzolhatnak ösvényeket ehhez a szövegtérképhez. És a kritika a *Zokogó majom* után

sem felejtette el Bálint Tibort – a Forrás-nemzedékek kritikusainak színe-java megszólal, ha egy-egy újabb kötet napvilágot lát (hogy csak az ismertebbeket említsem: Szilágyi Júlia, Kántor Lajos és Láng Gusztáv, Szócs István mellett az újabb kritikus/írói nemzedéket képviselő Cs. Gyimesi Éva, Bogdán László, Mózes Attila, Markó Béla, Szócs Géza, a magyarországi kritikusok között Bertha Zoltán, Szakolczay Lajos, Pomogáts Béla stb.). Nyilván, a legtöbb írás fő kérdése, mi újat tud hozni Bálint Tibor a *Zokogó majom* sikere után? A viszonyításból az esetek többségében Bálint Tibor jön ki vesztesen, holott a választ maga az író kínálja egy Panek Zoltánról szóló kritikájában: „Az a művész – mondja Bálint Tibor –, akinek kialakult egyéni stílusa van, bizonyos idő után nem fejlődik, hanem a maga felfogása szerint eszközeit szüntelenül hozzáhangolja az új feladatokhoz.”⁷ Bálint Tibor *Zokogó majom*-ban megismert humánuma és írói stílusa novellásköteteinek is állandó témája és eszköze, legyen szó a jövő századra vetített disztópiákról vagy a dekameronszerűen építkező, az élet peremére sodródó „öregek” történeteiről (*Öregek könyve*, *Nekem már fáj az utazás*), hiszen, mint egy jegyzetben Bálint Tibor megírja, az öregek „sorsa nagy távlatot ad szavaiknak.”⁸ A távlatra pedig prózaíróként szüksége van, hogy a Sétátér akácfái alá cipelt padon üldögélve mesélni tudjon öregjeiről, „élet, halál, nemzetiségi sors, erény és gyarlóság dolgairól elhithető erővel.”⁹ Nem véletlen talán az sem, hogy Bálint Tibor úgy vall novelláiban írói jelenéről, hogy a jelen problémáihoz a múltba vagy a jövőbe tekintve, azt bejárva érkezik. Olyan értékválságokat rögzít, amelyek többnyire hétköznapi perememberek hétköznapi gondjain tükröződnek. Mindennapi gondok, tusák, apró, csöndes tragédiák

4 Marosi Péter: Áramló tendenciák. *Utunk* Évkönyv, 1971.

5 A trilógiává bővülő regénysorozat utolsó része Babel toronyháza címmel 1996-ban jelent meg, részleteit a Helikon közölte – kritikai fogadtatása azonban szinte alig volt, amely csak részben köszönhető a rendszerváltás utáni erdélyi irodalmi nyilvánosság átalakulásának.

6 A „Pezsgő-díjat” Láng Gusztáv, Kántor Lajos és Marosi Péter nevéhez fűzi az irodalomtörténet-írás: a romániai magyar kritikusok által alapított nem hivatalos díjat (egy üveg pezsgőt) azon szerzőnek ítelték a kritikusok, akinek előző évi könyve a legjobbnak bizonyult. Az ankétot 1972-től rendszeresen közölte 1983-ig az *Utunk*, amikor betiltják az alternatív díjat.

7 Bálint Tibor: Még mindig így ír ő. (Panek Zoltánról). *Igaz Szó*, 1972/2., 252–254.

8 Bálint Tibor írja. *Utunk*, 1976/24., 1.

9 Bálint Tibor: Nekem már fáj az utazás. Az író vallomása. *Új Élet*, 1974/1., 17.

általánosan emberi problémák szimbólumaivá válnak úgy, hogy szereplői mégsem kérdőjelezik meg az élet értelmét. Ismerősnek tűnhetnek mindezek Bálint *Csendes utcájából* és a *Zokogó majomból* is – a külső színhely változik ugyan, Kolozsvár külvárosából eljutunk a Szamos-part menti Sétáterre, Kolozsvár belvárosi csendes utcáiba. A belső térkép azonban ugyanaz maradt, legfeljebb az írói eszközök finomodnak: külön, furcsa, egyre erősebb, líraian groteszk ecsettel rajzolt emberek laknak ebben a képzelt kolozsvári belvárosban: vágyaik, álmaik, no meg a közvetlen környezetük anekdotába hajló történetei szabadítják ki őket mindennapjaikból, mely mögött, Láng Gusztáv szavaival élve „eltékozolt életek tragikuma rejtőzik”. Bálint Tibor esettjeinek sokféle irodalmi előzménye van a magyar és a világirodalomban egyaránt. A kritikusok általában nem is feledkeznek el felsorolni, ki mindenki hathatott Bálindra (a lista hosszú, Nagy Istvántól Krúdyn át Gelléri Andor Endréig, Gorkijtől Csehovig), holott két esszékötetében, illetve kötetbe nem került írásaiban ezekre a kérdésekre is választ kínál Bálint Tibor. Hadd idézzem egy 1969-es, *Korunkban* megjelent jegyzetét: „Nem tudom, ki hogy van vele, de számomra a legnagyobb irodalmi élményt az orosz klasszikusok jelentették. (...) Gogol egyetlen körmondatban négy földesúr arcát rajzolja elénk maradandóan”.¹⁰ Érdemes külön kitérni majd egyszer, hogyan is néz ki az az irodalmi szövegháló, melyre jegyzeteiben, esszéiben vissza-visszatér, kik azok a szerzők, az orosz klasszikusokon kívül, akik számára meghatározóak voltak.

Lényeges tájékozási pontok ezek az irodalmi esszék: ahogy Szócs Géza írja, „az író a belépő vendégnek nem a kész művet nyomja kezébe, hanem leülteti az íróasztala mellé,

fiókokat húz ki, magyaráz neki, panaszkodik a rossz embereire, kedvenceiről áradozik, jegyzetfüzeteket lapoz fel, morfondíroz”.¹¹ Azaz önmagáról mesél, ahogy teszi ezt közvetve novellában, karcolatban is, gesztikulál, zsörtölődik, áradozik mindarról, ami egy irodalmi mű kapcsán számára fontosnak bizonyult. S hogy mi a fontos a többarcú Bálint Tibor számára? „A valóságot óhajtom minden oldalról megközelíteni és bekeríteni (...)”. A valóság azonban olyan, mint a Kaukázus vagy a Himalája, amely még azt sem veszi észre, ha a lába elé zuhanunk összetörten” – vallja egy, *A Hétben* megjelent interjújában.¹²

Azt a valóságot, amelynek bodzaillatú akácfa, szilvafákkal teleültetett temetőjét, peremvidékeinek esettjeit, mindennapi tragédiáit Bálint Tibor látta, már nem ismerem. Mint ahogy Bálint Tibort, az író is csupán szövegeiből ismerhettem. Ezekből próbálom kideríteni, hogyan lehet egész világokat beszuszakolni körömhátnyi tárcákba, légyfogató hintókba, csendes utcányi életekbe. Saját életébe. S hogy az milyen volt?

Tamás Gáspár Miklóst érdemes idézni: „Sután állt a pultnál – ez már nyáron volt, a Malom utca és a Bartha Miklós utca sarkán lévő, porlepte kerthelyiségben –, és beszélgetett a meszes ruhájú kőművesekkel egy közeli építkezésről. Elmerülten, fene tudja, miről, személyvonatokról, átszállásról, muskátliról, tusát vesztett ócska vadászfegyverről, gyászszegélyes zsebkendőkről, flórharisnyás – patentharisnyás – süldőlányokról. Arról, hogy a jól átsütött csülök mellett rózsaszínűnek kell lenniük a hagymakarikáknak. Autóalkatrészekről. Tranzisztoros rádióról. Az újmódi, lábító szemétdörről. A pungáról. A nyavalyás, átkozott, érthetetlen életről.”

10 Kiment a ház az ablakon. *Korunk*, 1969/5., 759. De ugyancsak érdemes elolvasni a Csehovról és Maupassantról szóló rövid jegyzetét is. „Maupassant-t olvasva a novellistának kedve kél hasonló ötleteket, hasonló helyzeteket kitalálni; Csehovot olvasva azonban szomorúan eltűnődik, mert úgy érzi, hogy Anton Pavlovics, bármilyen érzékeny és udvarias ember volt is, már mindent elírt előle. És ennyi az egész...” Csehov és Maupassant. Utunk, 1979. 07. 13./28. sz., 6.

11 Szócs Géza: Költőiség és pontosság. *Korunk*, 1971/11., 887–889.

12 Díjak 1979. Írók műhelyében. *A Hét* kérdéseire válaszol Bálint Tibor. *A Hét*, 1980/52., 5.

► BORCSA JÁNOS

Szavakkal, akiktől egyre távolodunk...

Borsodi L. László újabb prózaversköteteiről

Társadalom- és kultúrtörténeti tendenciák felvázolása és értelmezése nyomán készített lát-leletet az irodalom s a költő helyéről mintegy hatvan évvel ezelőtt George Steiner, a nyugati világ nagy tekintélyű esszéírója, kimondva végül, hogy „a költő szerepe társadalmunkban és a szavak világában erősen megcsappant.” (*Egyre távolabb a szótól*, 1961). Egy másik emlékezetes kijelentés 1949-ben hangzott el, az alig véget ért katasztrofális háborúra és emberirtásra való hivatkozásként Theodor Adorno részéről, hogy tudniillik „Auschwitz után többé nem lehet verset írni”, és ebbe a sorba illeszteném a Székely Jánosét is 1973-ból, aki számottevő költői életmű létrehozójaként azzal okozott egyfajta megrázkódtatást az erdélyi magyar irodalmi életben, hogy egy nyilvános előadáson élő szóban kimondta, majd esszéiben megfogalmazva írta: „Ars poeticám a hallgatás.”

Ezúttal Steinernek a költészetet a nyelvi paradigma szerint tárgyaló gondolatmenetére térnék ki. Eszerint a létező világoknak, a teljességnek immár olyan területei vannak, amelyek nem verbális nyelvekhez kapcsolódnak, mint amilyen a matematika, a szimbolikus logika vagy éppen a képzőművészetben az absztrakció és a nonfigurativitás. Mindezeket a verbális nyelv már képtelen kifejezni, a megfogalmazásukra tett kísérletek többé-kevésbé kudarcra vannak ítélve, következésképpen „azoknak a re-

alitásoknak a mennyisége, amelyekről szükség-szerűen és kielégítően szavakkal adhatunk szám-mot, roppantul megfoghatkozott.” Egy másik esszéiben (*A költő és a csend*, 1966) Ionescónak egy naplófeljegyzéséből idéz Steiner, miszerint „a legmélyebb tapasztalásra nincsenek szavak.”

Ilyen tapasztalatok és tételezések tudatában is a költő keresi a szavakat, hogy megnevezze ama bonyolult valóságokat, vagy hogy szóra bírja a benne mély nyomokat hagyó eseményeket és élményeket, netán az ismeretlent, nem-különből fakadó érzéseit. Ebbéli törekvéseben érdemel figyelmet Borsodi L. László az utóbbi évtizedben közreadott prózaversköteteivel: *Feljegyzések a földről* (2012), *Parton* (2013), *Utolér, szembejön* (2016). Ezeket szemlésző írásomat (*Székelyföld*, 2018. május) azzal a gondolattal zártam, hogy Borsodi tulajdonképpen az egész létről szeretne valami sejtelmet megfogalmazni.

Megjegyezném, Borsodi utóbbi két prózaverskötetében* ugyan nagyon is konkrét, nevesített személyeket idéz meg (előbbiben a költő felmenőit, valamint választott példaképeit, utóbbiban édesapját), de ezekbe a versekbe ugyancsak „belelop” valamiféle sejtelmet a lét egészéről. A költő által megidézettek mindeni-ke a földi élet végére ért, azaz a néma anyagi világ részévé váltak, ám hely készült számukra az emlékezetben – éspedig a verseket befoga-

* Borsodi L. László: *Szétszórt némaság*. Kolozsvár–Budapest, Erdélyi Híradó Kiadó–Fiatal Írók Szövetsége, 2018; Borsodi L. László: *Estére megöregszel*. Kolozsvár, Erdélyi Híradó Kiadó, 2021

dó olvasónak köszönhetően –, amint a költő megszólaltatta őket, akiken testi mivoltukban az anyag fizikai törvényei immár beteljesültek – úgymond felszívják a hajszálgyökerek. Hiányuk arra készítette a költőt, hogy szavak által, a nyelv útján újból jelenvalóvá tegye a neki kedves néhai személyeket.

Borsodi két újabb kötete is a tőle megszokott módon, pontos elgondolás alapján, minuciózus módon hét-hét ciklusra tagolódik. A *Szétszórt némaság* esetében a felmenőket mintegy családfaszerűen, nagy-, déd- és ükszülok szintjén követhetjük az első három ciklusban, az első zárásaként helyezve el a fiatalon elhunyt édesanyáról készült, visszafogottságában is mély érzéseket keltő verset, míg a harmadik végére illesztve kapott helyet a szépapákat-szépanyákat együttesen megidézett vers. Aztán külön ciklusba sorolva olvashatók a Ferenc-rendi szerzetesekről készült lírai portrék (*Cryptafranciscanorum*), továbbá a Borsodihoz közel álló személyeké (*Sepulchriproximorum*) és azoké, akiket barátnak tekintett (*Coemeteriumamicorum*).

A kötetzáró hetedik ciklus (*Testamentum*) egyetlen, a cikluscímet viselő „képverset” tartalmaz, amely négy kipontozott hosszú, lapszáltól lapszélig tartó „verssorral” kezdődik, és két, a 43-as számjegyet ugyancsak lapszáltól lapszélig terjedően ismétlő „verssorral” fejeződik be. Az ismétlődő 43-as szám vélhetően a végrendelkező helyzetében lévő lírai én életkorát jelöli, igaz, a második sorban variálódik a 43-as szám négyes-hármasra, majd négyesre, s mintegy permutáció révén hármas-négyessel folytatódik, és hármassal zárul, de a hármas számot követő három pont a további variáció folytatását jelzi. A vers kezdő- és záró sorai újabb, középre zárt „sorokat” fognak közre, szám szerint nyolcat, amelyeket egy 7-es számjegy, egy felkiáltójel, egy pont, továbbá több, egymással szembe állított sortörésjel, szögletes- és kerek zárójel, valamint egymást követő vesszők és kérdőjelek tesznek ki. Összességében tehát 14 sor „olvasható”, ami így szonettre vall, igaz, megírásakor szavakon túli jelekkel élt szerzője. Emellett a könyv egészét illetően is jelentéssel bír, hogy az élettörténeteket töredékesen bemutató s kötet-

len műformát, prózaverset választó kötetet a kerek egészet példázó s a legnagyobb kötöttséget követő szonettal zár le a költő.

Amint e leírásból kitetszik, a költő olyan területre ért ezúttal, amely számára csakis nem verbális eszközökkel írható le, de arról győző meg, hogy erről az ismeretlen dimenzióról is közölnivalója van, amit szavakon túli jelekkel fogalmaz meg, illetve tesz láthatóvá egy bizonyos mértékben képversnek mondható kísérlében. A végrendelkező lírai én, ha együtt kíván szerepelni a testileg az anyagban feloldódott felmenőivel és a maga választotta példaértékű emberekkel – azokkal, akik immár „tenyérrnyi por” –, megírandó testamentumának egy nem verbális nyelvet választ, lévén, az ilyen helyzetben (végrendelkezés) szóba jöhető körülményeket még ismeretleneknek véli. A vers végén álló „sírfelirat” is ezt hivatott megerősíteni, a név után álló születési és elhalálozási év közül csak az első ismert (1976), az utóbbit, lévén, az mint személyes vég az „érintett” előtt ismeretlen, egy jelképes értelemben használt betű, a görög ábécét lezáró Ω helyettesíti.

Távoli korokba és térségekbe jut el, aki önmagát keresi felmenőiben, vagy csak megidézni kívánja őket mint hozzájuk hű leszármazott. A hozzá időben közelebbiekhez személyes emlékek és maradandó élmények fűzik, a távolabbiak, a déd- és ükszülok portréját vázlatosan, életükből néhány töredéket, epizódot kiemelve rajzolja meg a költő, aztán eljut addig a mélységig, ahol annyit mondhat ki a szépapákról-szépanyákról, hogy „csak nevük van a holtaknak, vagy az se”, s így ők azok, akik „nem ismernek, nem tudják, övék vagyok, / azt sem, bennem élnek-e. Nem szólítgatnak, / nem intenek.” (*Szépapáim, szépanyáim*) Hogy a kötet címre utalva mondjam, *szétszórt némaság* az ő övezetük, akiket egy álomszerű állapotban s az éjszaka sötétjéből a nappali fénybe való átmenetben próbál megidézni – ahogy a költő saját magát aposztrofálja egy helyen – a „kései borzos utód”. József Attilára emlékeztetően je-

Borsodi L. László: Estére megöregszel. Kolozsvár, Erdélyi Híradó Kiadó, 2021

lenti ki az egyik legtávolabbi elődről: „Ükapám félig magyar, félig német, és / egészen katolikus, egészen magyarországi / és örökre erdélyi.” (*Ükapám, egy név*) Megjegyezném ugyanakkor, hogy érzelmi-értelmi indítékai tekintetében az itt tárgyalt három ciklust Illyés Gyula *Három öregjével* tudnám rokonítani.

A hallgatás és a csend különben gyakori attribútuma a megidézetteknek. Példázhatom a fiatalon eltávozott édesanya esetével („némán tett-vett, így búcsúzott, búcsúz- / kodott, talán azt akarta, hogy szokjam meg, / ha nem lesz, hogy csendjével marad velem”), de többen is ezt részesítik előnyben a családért hozott áldozatos munka és imádságos lelkület mellett – akár nehéz, mostoha életkörülményeik között is (*Dédanyám hallgat, Dédanyám ósanya, Dédapám betűi, Ükapám szétszórva, Ükanyám csendjei*).

Míg Borsodi lírai családi krónikája esetében a szereplők a küzdelmes mindennapok okán tapasztalták meg az élet mélységeit – számukra

a „nehéz föld” (Illyés Gyula) a gyímesi táj volt –, addig a ferences szerzetesekről készült arcképcsarnok (*Cryptafranciscanorum*) hősei hivatásukból kifolyólag, egy vallásüldözött politikai rendszer körülményei között, hatalmi megtorlások nyomán kerültek kiszolgáltatott, emberhez méltatlan helyzetekbe, illetve vállaltak áldozatot hitükért. Kimondatlanul is érződik a versekből a költő erős érzelmi kötődése ezen hősei iránt. Egyesekhez éppen gyermekkori élmények kapcsolják, de a megjelenítés során ilyen esetben is az egyedi eseten túllépve jelképpé emeli alakját, például oltárkőnek, eleven oszlopnak nevezi: „A templom sekrestyéjében ott áll a kisfiú, / ki voltam. A kolostor felől kattan a zár, nyílik / az ajtó. Lépteinek mértékletessége megnyug- / tat, délceg alakja megjelen’, rám néz: »Szervusz, kicsi barátom!« (...) És én jövök is másnap. Keresem. Sűrűn / havaz. Keresem. Nincs sehol. Hiába mondom, / hogy ne, hiába: nagy pelyhekben hull a hó. / Szólítom. Nem válaszol. Csendemre csend felel. / Ragyog, mint oltárkő. Áll, mint eleven / oszlop.” (*Oltárkő, eleven oszlop*)

Hol tömör, pontos, szenvtelen leírások, viszszafogott hangvétel által, hol felrázó erejű szónoki kérdéseket halmozva elevenednek meg Borsodi hősei, de arra is van eset, hogy magánbeszéd révén történik a megjelenítés, mint amilyen a *Fényben, csendben* című prózavers, amely tulajdonképpen egy hálaadó ima, amelyet a földi élet minden adottságáért mond a versben megidézett páter. Íme, az utolsó bekezdés:

Végül köszönöm, hogy Dévára megtérhettem, hogy ágyam van, meleg szobám, ápolóm, gyógyszerem, vizem, kenyérem, hogy vannak még szavaim, melyekkel megszólíthatlak, és van ablakom, melyen beárad a fény. S hogy egyszer a fényességes csendben te jössz el, köszönöm!

Amint Borsodi lírai krónikájából kitűnik, a költő családi örökségének fontos összetevője a vallásos hit és imádságos lelkület. Ugyanezek játszottak komoly szerepet az ő nevelődésében

is. A fent idézett vers változatának tekinthető a *Leltár* című szöveg, a lírai én imába foglalt, közvetlen megnyilatkozása, amely immár az *Estére megöregszel* című kötetben kapott helyet. Egy mély hálaérzetről tanúskodó könyörgés maga a vers, címe viszont semleges stílushatást mutat, az olvasói elvárással ellentétben, mintegy fokozva ezáltal a feszültséget. Ebben a lírai én közvetlen hangon mond köszönetet elsősorban szüleiért és nővéréért, illetve kéréssel fordul a Teremtőhöz: „Tartsd meg őket nekem és magadnak minket!”

Az *Estére megöregszel* központi alakja, főhőse az apa, maga az egész prózaversben írt mű pedig sok szállal és sokféle poétikai-retorikai eljárás révén kapcsolódik az előző kötethez. Ilyen lehet egy-egy elbeszélte esemény vagy felidézett történet újabb „adalékkal” való bővítése, esetleg valamely szereplő alakjának újbóli felvillantása, illetve a szerzői-elbeszélői hang váltakoztatása a főhős vagy egy-egy mellékszereplő közvetlen, egyes szám első személyben történő megszólaltatásával, továbbá a főhős egykori írásos feljegyzéseiből való „szemelgetés”, pontosabban eredeti és apokrif szövegek bemutatása, valamint a fragmentaritás, a töredékekből való építkezés, de a szónoki kérdések halmozása vagy a nominális stílushoz való fordulás is említhető. Végül, de nem utolsósorban, ez esetben is a hetes számrendszerben gondolta el a szerző kötete megszerkesztését, hét ciklusra tagolva ezt is.

Minthogy a könyv középpontjában az apa áll, időben egy rövidebb szakaszt, nyolcvan-kilencven évet ölel fel az új kötet szövegvilága, ami viszont éppen elég egy magyar és erdélyi emberi sors vázlatos megrajzolásához. A *Szét-szórt némaság* első ciklusaiban elbeszélte töredékes családtörténet ismeretében természetesnek tekinthető, hogy egyik tagjuk egyszer csak elhivatást érez – és ehhez szülői biztatást kap – a papi-szerzetesi szolgálatra. Ez pedig az *Estére megöregszel* főhőse esetében következett be (*Szerzetes*), de egy olyan földindulásszerű történelmi-politikai környezetben, amely az egyes ember szintjén is életre szóló töréseket idézett elő. A kommunista államhatalom részéről üldözésnek lesz kitéve a fiatalon papi pályára készü-

Borsodi L. László: *Szét-szórt némaság*. Kolozsvár–Budapest, Erdélyi Híradó Kiadó–Fiatal Írók Szövetsége, 2018

lő apa, múltbeli választása miatt. Már diakként, az egyetemi évek kezdetén megfélemlítették az állambiztonsági szervek, erőszakosan léptek fel vele szemben, majd tanári pályája során megfigyelés alatt tartották (*Csodák nélkül, Ököllet arcomba, Ki tudja megmondani, Nem, soha, Ezek*).

Erkölcsei és meggyőződésbeli elveit és istenhitét nem adta fel sem a kommunista rendszer idején, sem a rendszerváltásnak mondott politikai fordulat után, amikor is – Esterházy Pétert idézve – csúcsforgalom volt a damaszkuszi úton. Mondhatni, elviselhetetlen volt, amit az apa tapasztalt, a szabadsághiány s a társadalmi méretű visszaélések között élni, de az is, amint a fordulat után éppen a bukott rendszer haszonélvezőiből lettek a demokrácia hívei s az egyházak támaszai. Egyik tapasztalat indulatot, felháborodást, a másik keserűséget szült az igaz emberben, s az a meggyőződés erősödött meg benne, hogy csak bölcs beletörődéssel viaszonyulhat ahhoz, ahogyan a világ s ezen belül erdélyi dolgaink haladnak. Végkövetkezteté-

se: csak szemlélni, mert ez is *épp elég*. Mindez az *Elviselni* című, az egyik legemlékezetesebb prózaversben fogalmazódik meg. A cím ugyan személytelenséget jelez előre, de ennek mintegy ellentmondva maga a versszöveg egy önmagával s önmagában drámai küzdelmet vívó főhőst mutat be.

Ennek akár párja is lehet a *Milyen vagy* című istenes vers, amelyet az apa személyére „hangszerelt” a költő. Hősenek egész életútját ezúttal egyetlen aspektusból tekinti át, éspedig mint istenkeresőt idézi meg, aki életösszegzésül viszont arra a meggyőződésre jut, hogy az ő esetében az istenkeresést Isten megtalálásának bizonyossága váltotta fel:

*Ma már tudom: nem vagy sehol, és vagy mindenütt. Te vagy a csend, te vagy az észrevétlen lüktetés,
s tán te vagy, ki majd egyszer magamhoz békítesz, ma-
gadba fogadsz.*

A hetedik ciklust, de magát a kötetet is záró vers (*Seholország*) ténylegesen a helyén van. Azt mondhatni, tartalmi szempontból egy földi pályafutás lezárását találjuk benne, érzékeltetve, miként tűnnek el, illetve törlődnek ki az egyéni emlékezetből fokozatosan az apa eföldi életének helyszínei. Ugyanakkor egy olyan „ország” felé közeledik a főhős, ahol felmenőivel, de minden számára drága családtagjával, barátjával, sőt, ellenségével is egy asztalt ülhetnek körbe, s csak egyvalaki jár fenn, az, aki a Házigazda névre méltó. Ez utóbbi történnel aztán gondolatilag is lezárul az apát bemutató, neki mintegy ércnél maradandóbb emléket állító lírai mű, az *Estére megöregszel*.

Ismertetésem végén azt mondhatom, hogy Borsodi L. László az utolsó másfél évszázad szubjektív magyar és erdélyi történelmét sokféle egyéni sorson s példán keresztül mutatta be legutóbbi két prózaverskötetében, de az egész történet elbeszélése magán viseli a lírikus egyéni poétikai törekvéseit.

Perlrott Csaba Vilmos: Lovasszekér (1950 körül; pasztell, papír; 219×300 mm; jelezve balra lent: Perlrott; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 74.86.1.)

„Egy világhírű magyar, akit csak hazájában nem ismernek...”

Gyomai Imre (1894–1962)

A két világháború közötti időszak kiváló újságírója, több sikeres könyv szerzője, külföldön és hazájukban élő magyar írók és művészek elhivatott támogatója volt, neve mégis feledésbe merült. Ameddig még éltek olyan ismerősei, akik megőriztek róla valamilyen emléket, és még inkább közeli barátainak, Fejtő Ferencnek és Bajomi Lázár Endrének köszönhetően, neve időnként szóban és írásban is felmerült. Az eddigi legpontosabb, de ugyancsak vázlatos életrajzi forrás a francia Bernard Le Calloc'h magyar nyelven megjelentetett könyve, a *Magyar sorsok Párizsban*¹. A szélesebb közönség körében azonban csak kevesen hallottak róla, életéről, pályájáról pedig csak nagyon hiányos források állnak rendelkezésre. Miközben a két világháború közötti magyar sajtóban számtalan cikk adta hírül Gyomai párizsi sikereit és maga is sokat publikált különböző magyar lapokban, a felszabadulás óta nevét más és más politikai megfontolásokról igyekeztek kitörölni a közös emlékezetből. Hol azért mellőzték, mert a kommunista rendszer ellenségének tartották, hol pedig azért, mert meggyőződéses baloldali volt. Hogy ez a bal-

oldaliság mit jelentett Gyomai esetében, arra fény derül a továbbiakban, de előljáróban érdemes ideidézni barátja, Bajomi Lázár szavait: „Gyomai nem volt ideológus, nem tudott elméletet kialakítani a sötét ügyek igazolására, s nem volt fegyelmezett köztisztviselő, csak egy érző szívű jó fiú.”²

Gyomai Imre alakját és pályáját felvázoló írásom egyrészt abból a célból született, hogy megosszam az olvasókkal az emberi és szakmai téren is megbecsült újságíróról eddig összegyűjtött ismereteimet, másrészt abban bízva, hogy felkelti más kutatók érdeklődését is, és utat nyit mélyreható és további elemeket felderítő munkákhoz.

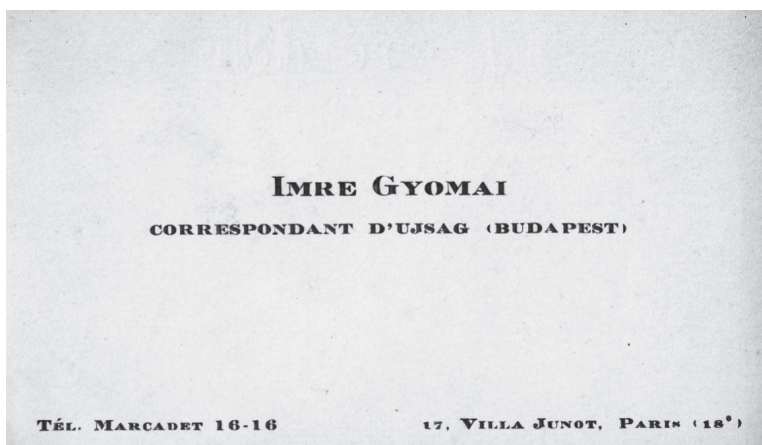
Gyomai Imre 1894. október 29-én született, és itt mindjárt két, tévesen elterjedt adatot kell helyesbíteni. Gyomai Imre eredeti neve ugyanis nem Weinberger³ volt, ahogyan az a magyar lexikonokban szerepel, hanem mint azt Bernard Le Calloc'h is helyesen említi könyvében: Weiszberger. „Apám, a falu Jósákja...”⁴, a nagyváradi születésű Weiszberger József gyomai vendéglős, édesanyja a Péterszegen született Izsák Rózsa volt. Az apa

1 Bernard L Calloc'h: Magyar sorsok Párizsban. Váci Városvédők és Városépítők Egyesülete kiadása, 2007. 1945 után, a gimnázium megszűnéséig a gödöllői Francia Gimnázium francia nyelvtanára volt. A franciaországi Finn-ugor Társaság elnöke.

2 Bajomi Lázár Endre: Gyomai Imre. Új Tükör, 1984. október 21.

3 A névcsere minden valószínűség szerint abból adódott, hogy szintén Párizsban dolgozott a baloldali író és újságíró, Weinberger János (Jean Weinberger, Wenger, 1908–1942) is, aki ugyancsak munkatársa volt a Korunknak. Ott megjelenő írásait Mosonyi Ferenc néven jegyezte. Életéről 2018-ban L'affaire Wenger címmel a Flammarion kiadásában jelent meg könyv. Szerzője Catherine Weinberger-Thomas, az újságíró lánya.

4 Gyomai Imre: A két Cézár (glossza). Amerikai Magyar Népszava, 1958. május 17.

Gyomai Imre névjegye

halála után a vendéglőt Gyomai Imre öccse, István⁵ vette át. A lexikonok és más források szintén tévesen, Gyomát⁶ jelölik meg születési helyének, de olyan gyomai iratokra eddig nem sikerült rátalálni, amelyek ezt igazolták volna. Mivel az bizonyítást nyert, hogy öccse, István Endrődön született, ott próbáltam Imre születési okmányának nyomára bukkanni, de ez sem járt sikerrel⁷. Ugyancsak felderítésre vár, hogy hova járt iskolába. Visszaemlékezéséből következően, kis diákként Endrődre kell gondolnunk. „Reggel hét órakor, amikor Pista öcsémme egyetemben házunktól majdnem egy óranyira lévő iskolába indultunk, Cézár (a bernáthegeyi kutya) már a kapu előtt várt bennünket. Egyik oldalán Pista, a másikon pedig én ballagtam.” A békéscsabai Rudolf Gimnázium 1909-es évkönyvében az iskola diákjai között ott találjuk Istvánt, Imre viszont sem itt, sem a korábbi évkönyvekben sem szerepel.

Míg életének első időszakáról nem sokat tudunk, attól az időponttól kezdve, hogy publikálni kezd, pályája már könnyebben nyomon követhető. Még csak tizenhét éves, amikor 1911-ben megjelennek első versei az *Aradi Közlöny*-ben. 1915-től pedig már a tudomány, a művészet és a gondolat szabadságát hirde-

tő baloldali társadalmi és politikai lap, a *Világ* közli írásait. Az 1916. február 1-i számban – *A Dnyeszter partján* címmel – a besorozott Gyomainak az orosz frontról küldött személyes tapasztalatait tartalmazó tudósítását olvashatjuk. Nyelvezetében, lírai hasonlatokkal tűzdelt leírásában felszínre tör az újságíróban rejtőző költő. Képszerűen vetíti elének saját és bajtársai drámai helyzetét, a halál fenyegető közelségét: „A halál odanyújtja felénk keblét, derekát, hogy forró kezekkel átöleljük”. Mindezek ellenére írását az *életakarásból* merített erővel és a rá jellemző, jobb világot álmódó optimizmussal zárja: „Ma még dörögnek az ágyuk. – de mi már a Holnap oltárán mondjuk el imánkat.” Sok évvel később, 1931-ben egy interjúban a francia újságíró, André Frank⁸ a háborúból őrzött emlékeiről kérdezte a mosolygós, elegáns, jól öltözött férfinak leírt Gyomait. „Háborús emlékeim? Ha egyszer erről fogok írni, akkor egészen biztosan megírom, hogy a háborúban is van béke, jóindulat és testvériség a győztes és a legyőzött között.” A váratlan választól meglepett újságírónak ekkor elmesélte, hogy egy este egy orosz katona közeledését jelezték az őrk. Gyomai kiadta az utasítást, hogy ne lőjenek rá, hagyják köze-

5 Weiszberger István, Endrőd, 1896. március 1. – ?

6 Gyoma is a város híres szülöttéi közt tartja számon.

7 Születési helyként felmerülhet Arad is, mint lehetőség, mert a család apai ága, beleértve Imre déd- és nagyszüleit is, Aradon lakott. Bajomi Lázár Endre megemlíti egy levelében, hogy Imre húga, Róna Jenőné Weiszberger Ilona még 1984-ben is Aradon élt. (Forrás: Bajomi Lázár Endre levele ismeretlen címzettnek, 1987. február 21. Vidovszky Béla Helytörténeti Gyűjtemény, Gyoma)

8 Le souvenir de guerre d'Imre Gyomai, La République, 1931. június 5.

ledni. Amikor az orosz katona odaért, azzal a kéréssel fordult hozzájuk, hogy ne támadjanak aznap éjjel, mert az ortodox karácsonyt szeretnék megünnepelni. A megállapodás után az orosz katonák előjöttek a lövészárkok fedezékéből, és a magyarokkal közös misét tartottak. Az orosz énekbe magyar vegyült, éjfélkor pedig együtt itták a orosz cukorral édesített magyar kávé. „Egy rövid időre elfelejtettük, hogy háborúban vagyunk.”

Gyomai 1916-ban sok társával együtt orosz fogságba kerül. Ott szerzett tapasztalataiból született sok évvel később az 1931-ben franciául *Refoulement*⁹, 1933-ban magyar változatban, *Haláltábor*¹⁰ címmel megjelent, komoly sajtóvisszhangot és elismerést kiváltó regénye. Ebben a regényhősök sorsán keresztül elsősorban nem a fizikai, hanem a fogság lelki megpróbáltatásait eleveníti fel. A történet a Volga mentén játszódik, ott, „ahol a kirgíz sztyeppe a végtelenbe vész”. A könyv a helyszínt leíró képpel indul. Ahogy festő az ecsettel, olyan szemléltetően jeleníti meg szavakkal az esztétikumra fogékony, költői lelkületű Gyomai az olvasó előtt a természet nyugalmas szépségét, ezzel még inkább hangsúlyossá téve a főhős, Gabriel Kovatch kétségbeejtő szituációját. Kovatch a történet végére gyilkossá válik: rabtársát egy nőt ábrázoló fotó birtoklása miatt megfojtja. A regény a tábori pap szavaival zárul: „Nem ő a gyilkos” – mondja, hanem „azok, akik gyilkossá tettek bennünket”. Gyomainak ez volt első franciául írt könyve, de addig még hosszú és nehéz utat kellett bejárnia.

A közel két évig tartó hadifogságból 1918-ban szabadul, és a várakozási idő alatt, amíg hazatérése lehetővé válik, Szentpétervárról küldi tudósításait a *Világnak*. Írásaiban objektíven és empátiával számol be a bolsevik hatalomátvétel utáni állapotokról. Miközben lelkesen ír az akkor még egy igazságosabb

társadalmi rendszernek reményt adó, kialakulóban lévő kommunista rendszer bizonyos pozitívumairól, bemutatja a szabadon engedett hadifoglyok és a cári rendszer középosztályának megalázó és súlyos helyzetét, a városban uralkodó éhínséget és káoszt is. „Ez sötétebb kép Gorkij vagy más orosz író nyomor képénél, az csak nem is halvány másolata annak, ami itt a szemlélő előtt lejátsszódik. (...) A szín, a szó gyenge ennek a nyomornak a visszaadására.”¹¹ 1918 végén már újra Magyarországon írja cikkeit. Üdvözlí és támogatja a Magyarország függetlenségét és parlamenti demokráciát követelő Károlyi Mihály vezette őszirózsás forradalmat. A Tanácsköztársaság alatt Egerben Székely Jánossal elindítja az *Egri Munkás* című baloldali lapot.¹² 1919. június 24-én a Forradalmi Kormányzótanács megbízásából néhány újságíró kollégája társaságában a *Fáklya* munkatársaként Miskolcra érkezik a feladattal, hogy a helyi sajtót „forradalmasítsák”. Ottlétük azonban csak néhány hétre korlátozódik, mert a románok augusztusi bevonulása néhány nap alatt a Tanácsköztársaság összeomlását hozza. A Tanácsköztársaságban bármilyen módon résztvevőkre az ellenforradalmi rendszer könyörtelen megtorlása vár. A Miskolcra küldött újságírók egyikét azonnal kivégzik, egy másikat bíróság elé állítanak, míg néhányuknak, köztük Gyomainak sikerül elmenekülnie. Neve azonban bekerül a hírhedt Fekete könyv nyilvántartásába, ami- ben a *Munka* szerzői és a Munka-kör tagjai, köztük Kassák Lajos, Illyés Gyula, az újságíró, szocio-fotográfus Szélpál Árpád, a költő Havas Endre, a fotográfus Tabák Lajos és Gyomai későbbi barátja, Bajomi Lázár Endre a „kommunista”, míg mások, mint például az író Déry Tibor, a képzőművész Moholy-Nagy László és Kernstok Károly, a költő Berda József és Gyomai Imre a „megbízhatatlan” be-

9 Gyomai Imre: *Refoulement* Éditions du Tambourin, 1931.

10 Gyomai Imre: *Haláltábor*. Librairie Universum, 1933.

11 Gyomai Imre: Szentpétervári séták. *Világ*, 1918. július 9.

12 „A kommunizmus utolsó heteiben Pogány József megbízásából Egerbe jött Székely János és Gyomai Imre, akik Egri Munkás cím alatt kommunista irányú napilapot indítottak az érseki nyomdában. A szerkesztők közül Gyomai Imre, Mildner Sándor és Nyiszli Géza megszöktek.” *Budapesti Közlöny*, 1919. augusztus 15.

sorolást kapják.¹³ Ekkor sokakkal, köztük a szomszédos városból, Békéscsabáról származó Perlrott Csaba Vilmostal együtt, Gyomai Imre is elhagyja Magyarországot. (Akinék módjában van elolvasni Tarcali Róbert *Quand Horthy est roi*¹⁴ címmel 1922-ben Párizsban megjelent könyvét az 1920-tól a fehér terror idején Magyarországon elkövetett kegyetlen atrocitásokról, az egészen biztosan megértéssel fogja fogadni az emigrálók döntését.) Gyomait rövid bécsi tartózkodás után, 1921-ben – ahogy az Haraszi Sándor¹⁵ újságíró visszaemlékezéséből kiderül – már Szabadkán találjuk, ahol az ottani magyar nyelvű újság, a *Bács-Megyei Napló* szerkesztőségében dolgozik. Körülbelül egy évig marad ott, de hogy az utána következő hónapokat hol tölti, azt homály fedi. Bajomi Lázár Endre szerint ez idő alatt Berlinben is megfordul, Bernard Le Calloc'h pedig arab országokban tett utazásairól tesz említést. Mindenesetre az biztos, hogy 1923 augusztusában már Kolozsváron tartózkodik, ahol a helyi művészeti és társadalmi lap, a *Színház és Társaság*, majd az *Ellenzék* közli írásait. 1924-ben a frissen alakuló, rövid életű *Erdélyi Újságról* jelenik meg az a beharangozó írás, amelyben a leendő főmunkatársak között ott találjuk Gyomai nevét is. A lapot, amint az a cikkből kitűnik, zömében a magyar nyelvű *Keleti Újság*, *Ellenzék* és *Újság* című lapokból kizárt munkatársak indították el, azt tűzve ki célul, hogy a lap „harcoljon a magyar népkisebbség kulturális és gazdasági fejlődéséért, a nemzetek békés harmóniájáért, a szociális igazságért és a szellemi és erkölcsi erők uralmáért az anyagi érdekek vak harcai fölött.”¹⁶ Az *Uj Kelet* 1924 szeptemberében hírről adja, hogy Gyomai Imre Désen eljegyezte a kolozsvári Salgó Mária szavalóművészt. A hírben Gyomai ekkor már az *Ellenzék* párizsi tudósítójaként szerepel. (Annak kiderítése, hogy esküvőre is sor került-e, még várat magára.) Gyomai visszaemlékezéséből tudjuk,

hogy a Kolozsvárról Párizsba tartó vonaton megismerkedik két magyar egyetemistával, és velük tartva a Globe szállóban bérel olcsó szobát. Ablakából kitekintve annyira megremíti a nyüzsgő nagyváros látványa, hogy két napig nem mer kimozdulni a szobájából. A harmadik napon azután térképpel a kezében nekiindul, hogy megkeresse a Dôme kávéházat és megkezdje fáradhatatlanul tevékeny párizsi életét. Ugyancsak 1924-ben érkezik újra Párizsba Perlrott Csaba Vilmos is, akivel, bár írásos nyoma nincs, szinte biztosra vehető, hogy rövid időn belül megismerkedik. Erre enged következtetni Réth Alfréd és Lahner Emil festőművészekkel fenntartott baráti viszonyuk, és ezt erősíti az a tény is, hogy mindketten érintkezésben voltak Kolozsvárral.

Gyomai, annak ellenére, hogy új hazát választ, szívében mindig magyar marad. Kapcsolatot tart fenn szülőhazájával, figyelemmel kíséri annak történéseit, részese marad a magyar kultúrának és nem utolsósorban írásaival segíti a hazai és franciaországi magyar művészeket, írókat. Mint az *Ellenzék* munkatársa, rendszeresen küldi írásait a magyarokat és románokat érintő párizsi politikai eseményekről, művészeti témákról. 1925 márciusában *Egy világhírű magyar művész, akit csak hazájában nem ismernek...* címmel az *Ellenzék*ben jelenik meg írása Csáky Józsefről. A kubista szobrászt kutatók számára ma is fontos forrásként szolgáló, informatív írásban is felvillan Gyomai kiváló szemléltető képessége, és szinte magunk előtt látjuk a művészt, akinek „Magas homlokába, amely domború, mint egy renaissancebeli templom szabályos boltíve, szőke hajfürt csapódik”. *Magyar és román művészek Párizsban* címmel ugyancsak az *Ellenzék* közli a Párizsban dolgozó festőkről, szobrászokról szóló beszámolóját, egy másik alkalommal az állandó párizsi magyar színház megalakulásáról ad hírt. 1926-ban megvált az *Ellenzéktől*, és az akkor alakuló *Korunk* munkatársa lesz.

13 Pásztor József: A Kassák-kör küzdelme. Párttörténeti Közlemények 1987/2.

14 Robert Tarcali: *Quand Horthy est roi*, Edition „Astra”, Paris, 1922. Vértés Marcel rajzaival

15 Népszabadság, 1997. január 4.

16 *Uj Kelet*, 1924. július 14.

Cikkeiben foglalkozik az akkori palesztinai helyzettel, a közel-keleti sztrájkokkal, riportot készít az egyiptomi gyapotaratásról, cikket küld Londonból, de főleg Párizs irodalmi életéről, frissen megjelenő könyvekről ír, köztük a magyar költők francia antológiájáról. Bencze Jenő Remy de Gourmont¹⁷-ről szóló könyvének 1929-es recenzióját¹⁸ nemcsak azért érdemes kiemelni, mert tipikus példája annak, hogyan kísérté figyelemmel és miképpen támogatja a párizsi magyarokat, hanem azért is, mert tanulságos jelenségre hívja fel a figyelmet. „Páris mindenki mást befogadó szerelmes keble előttünk is megnyílt – harsonázzák a budai külügyminiszteri palotából irányított és hangszerelt sajtó mindig ünneplőbe öltözött kultúrpolitikusai.” – kezdi írását Gyomai, szemükre vetve, hogy „...akkor, amikor a legcsekélyebb és legkétesebb kulturális irodalmi, vagy művészi kapcsolat megtalálásáért ezer évre sem restellnek visszamenni”, teljes közönnyel, sőt, elhallgatással viszonyulnak a zömében kényszerből külföldön élők munkájához, eredményeihez, sikereihez. Ez a fájó és jogos sérelem jelenik meg a már említett Csáky-cikk címében is. Bencze Jenő francia nyelven írt és elismerést kiváltó könyvének ismertetése után Gyomai azzal zárja írását, hogy a könyv otthoni megismertetése sokkal hatékonyabb eszköz lenne a két ország közötti viszony elmélyítésének, „mint az, hogy Kondás Pista cigányprímás Párisban magyar nótákat játszik, vagy pedig az, hogy a magyar költőnők rózsafüzéres sóhajaikkal megjelentek (és elsüllyedtek) pár párisi könyvesbolt polcán.” Segíteni akarása nem merült ki a jó szándékú kritikában, a maga részéről mindent megtett azért, hogy a francia és magyar kapcsolatok erősebbé váljanak. E törekvés egyik fontos

eszközének tartotta, hogy a párizsi magyar eseményekről otthon, a magyarokról pedig Franciaországban is értesüljenek. Így például a *Literatúrában Ezt csinálják a magyar írók és újságírók Párizsban*¹⁹ és *Ezt csinálják a magyar írók és újságírók Párizsban*²⁰ címmel jelennek meg írásai, míg a *Les Nouvelles Littéraires*-ben egykori szerkesztőségi kollegája és jó barátja, Kuncz Aladár *Fekete kolostoráról*²¹ közöl ismertetést. De fáradozása nemcsak újságírói tevékenységében merül ki. Egyebek mellett 1931-ben Vértés Marcel társaságában kiállítást szervez az Edition Bonaparte termeiben, olyan magyar festők és szobrászok részvételével, akiket néhány évvel korábban „bánatos emberfürtökkel megtelt vonatok” hoztak Párizsba, mint például Kolozsvári Zsigmond, Beöthy István, Blattner Géza, Lahner Emil, Szenes Árpád, Tihanyi Lajos vagy a később hazatért Farkas István, Czobel Béla, Biai-Föglein István, Pór Bertalan és Diener-Dénes Rudolf. „Harminchárman vannak. Homlokukra itt idegenben, idegen kezek fonják az elismerés hervadhatatlan koszorúját” – fejezi ki ismét fájdalmát Gyomai²². Az eseményről több hazai lap is beszámol, köztük a *Műgyűjtő*-ben Náday Pál, aki amellett, hogy a kiállítás tartalmáról ír, arra is felhívja a figyelmet, hogy „Gyomai Imre, a kiállítás rendezője, a Párizsban élő magyar író, nagyobb kultúrpolitikai cselekedetet végzett itt, mint sok reklámfényben utazó vándorelőadó.”²³

De lépünk vissza 1926-ba, és vegyük sorra, mi minden történik ebben, a Gyomai számára olyan fontos évben. A *Montparnasse*²⁴ munkatársa lesz, és itt jelennek meg első franciául írt cikkei. Festészettel foglalkozó írásokat publikál, beszámol a Salon des Indépendants-on látottakról, *La Peinture* című cikkében pedig

17 Remy de Gourmont (1858–1915) francia író, újságíró, műkritikus

18 Numerus clausus és kultúrközeledés. Korunk, 1929/12.

19 Ezt csinálják a magyar írók és újságírók Párizsban. Literatura 1928/9.

20 Ezt csinálják a magyar piktorok, szobrászok, rajzolók és építészek Párizsban. Literatura 1929/5.

21 Aladar Kuncz: Les Nouvelles Littéraires, 1931. november 28.

22 A párisi magyar festők kiállítása. Erdélyi Helikon, 1931. február 1.

23 Náday Pál: Istenek alkonya, Párisi krónika. Műgyűjtő, 1931. február 1.

24 A *Montparnasse* (1914–1930) rangos, kéthetente, majd hetente megjelenő irodalmi és művészeti lap. Minden valószínűség szerint Gyomai szerkesztőségi tagságának köszönhető, hogy szerepelt benne Farkas István, Réth Alfréd, Csáky József, Kelen Imre és Kasnya Béla.

Gyomai Imre arcképe a *La Volonté* című francia lap 1931. március 13-án megjelent számában

többek között Farkas Istvánról is ír. 1926 azonban ennél még fontosabb, ugyanis Gyomai életkörülményeit gyökeresen megváltoztató eseményt hoz. Szerény megélhetést biztosító újságírói jövedelmének kiegészítésére Gyomai időnként modellt áll a Grande-Chaumière szabadiskolában. Itt ismerkedik meg a szintén szegényes körülmények között élő szobrász-növendékekkel, az örmény származású, egyiptomi Daria Gamsaragával. Hozzá írt, magyarról franciára fordított szerelmes verseinek gyűjteménye, a *Daria*²⁵ 1926-ban jelenik meg, és kedvező fogadtatásra talál. Több francia és magyar lap is említést tesz róla. Ugyanebben az évben kerül sor Daria és Gyomai esküvőjére is. Közös életük első hónapjai továbbra is szűkösön, egy hónaposszobában telnek, mindaddig, míg Daria ötletére el nem utaznak Kairóba. Amikor a városban sétálva eljutnak

egy csodálatos palotához, és megállnak előtte, Daria sírva borul férje vállára, és bevallja neki rejtgetett titkát: valójában dúsgazdag szülők gyermeke, és a palota az ő tulajdonuk. Mind-ezt azért titkolta el mindenki előtt, mert el akarta kerülni, hogy bárki is a pénzéért közeljen hozzá. Párizsi visszatérésük után véget ér a szűkölködés, elegáns lakásba költöznek, és a harmincas évek elején gyakran utaznak is. Ezeket az utazásokat jól nyomon lehet követni Gyomai újságcikkein keresztül: több írást közöl egyiptomi útjairól, tudósít Londonból, Tel-Avivból, Finnországból, Svédországból, Csehszlovákiából, Németországból. Otthonuk²⁶, „az öreg Montmartre egyik legfurcsább háza. A ház ugyanis földszinttel kezdődik – itt van a fogadószoba – s innen kezdve lefelé haladnak az emeletek”²⁷, szellemi műhely, baráti találkozóhely lesz.

Miközben fáradhatatlanul írja újságcikkeit a magyar és francia lapok számára, 1928-ban egy könyvvel jelentkezik: az Együtt kiadásában megjelenik utópisztikus regénye, *Az új kenyér*²⁸. A történet szerint egy német professzor a sivatagban felfedez egy, a bibliai mannához hasonló kenyeret, ami mindenki számára elegendő táplálékot biztosíthatna. Gyomai a sok helyszínen, sok szereplővel zajló történetben egy idealisztikus jövőképet fest a világ fegyver nélküli jobbá válásáról, miközben arra is utal, hogy a célig nehéz és hosszú út vezet. A regény híven tükrözi Gyomai lírai és empatikus lelkvilágát, emberiségbe vetett hitét, ugyanakkor még nem éri el sem a *Haláltábor* színvonalát, sem annak sikerét. Tövis Péter tollából a 100%-ban jelenik meg róla elmarasztaló kritika, M. Pogány Béla pedig a *Nyugatban*²⁹ megjelenő recenziójában „a dogmák fáradt gőzét” érzi ki a regényből. Egyben azonban biztosak lehetünk: Gyomai regénye őszinte érzésekből született, és erre a legjobb bizonyíték saját magatartása. Újságcikkeiben mindig kiáll a szegények, a nehéz körülmények között dolgozó

25 I. Gyomai: *Daria. Poème*, traduit de hongrois par J. Ronald, Editions Montparnasse. Csáky József borítórájával

26 14, rue Junot, 18. kerület

27 Frédéric Lefèvre: *Művészet és individualizmus*. Literatura, 1932. április

28 Gyomai Imre: *Az új kenyér*. Együtt, Budapest, 1928.

29 M. Pogány Béla: *Az új kenyér*. Nyugat, 1929/4.

munkások, az elnyomottak mellett. Miközben a francia munkások és parasztok életet mutatja be, szinte sohasem felejt el helyzetüket összehasonlítani a magyarokéval, és rámutatni hazája városi és vidéki dolgozókat sújtó igazságtalan és hibás intézkedéseire. Aggodalommal figyeli a fasiszmus ébredését és folyamatos erősödését, ezért 1931-ben csatlakozik az antiszemitizmus és rasszizmus ellen alakult társasághoz, a LICA-hoz. 1933-ban a *Vu* magazinban *Bécs a horogkereszt jele alatt*³⁰ címmel közöl beszámolót bécsi tapasztalatairól. Segítőkész ember volt, és nemcsak közvetlen barátait támogatta különféle módon. Előbbi igazolja egy 1929-es újsághír is, amely tudtul adja, hogy „Gyomán ötven szegény számára fejenként két-két napra tüzelőfát osztottak ki. A száz mázsa fa adományozója Gyomai Imre Parisban élő, gyomai születésű újságíró.”³¹ 1930-tól az *Erdélyi Helikonnak* is párizsi tudósítója lesz, de a magyar lapok közül továbbra is ír a *Literatúra*, a *Korunk* és a *Kelet Népe* számára, és álljon itt néhány olyan francia lap címe is, amelyeknek a háború előtt dolgozott: *Le Quotidien*, *Ce Soir*, *Paris Soir*, *La Volonté*, *Marianne*, *Le Populaire*, *Excelsior*, *Lecture de Soir*... 1938-ban Robert Schumannról³² jelentet meg nagy sikerű életrajzi könyvet, amit további két zeneszerzői életrajz követ, az egyik Schuberről³³, a másik Mozarttról³⁴. 1939-ben még egy nagy sikert arató könyvvel jelentkezik. Ezúttal a magyar származású kalandor, kettős ügynök és hittérítő Trebitsch-Lincoln Ignácról³⁵ ír élvezetes életrajzi regényt. 1938-ban sorozatot indít a francia rádióban, amelynek keretében többek között beszámol a Cigányok Világkongresszusáról, és hallgatóit az ismeretlen Közép-Európával és az erdélyi esküvői szokásokkal ismerteti meg.

1940-től félelemmel és kockázatokkal teli nehéz évek következnek. A háború kitörésé-

DARIA

Poèmes

I. GYOMAI

Traduit du hongrois par J. Ronald

AVEC UN DÉSSIN DE CSAKY

ÉDITIONS
MONTPARNASSE
129, BOULEVARD
DU MONTPARNASSE

Későbbi feleségéhez szóló szerelmes verseinek gyűjteménye az 1926-ban megjelent *Daria* című kötet

nek hírére 1939 szeptemberében önkéntesnek jelentkezik a francia hadseregbe. Néhány hónappal később német fogságba esik, ahonnan fél év múlva sikerül megszöknie és egy dél-francia településen, Tourves-ban elrejtőznie. „Gyomai Imre például, akinek a neve – mint íróé – Franciaországban aranyértékű, házat és földet bérelt valahol délen s a földet túrja.”³⁶ – számol be róla a *Délamerikai Magyarorság* című lapnak Vichy-ből a nevét érthető okokból elhallgató újságíró 1941-ben. Nem sokáig marad azonban tétlen, miután a németek a francia szabad zónát is elfoglalják, ellenálló csoportot szervez, irányításával szabotázsokat

30 Viennesous le signe de la croix gammée. *Vu*, 1933. május 17.

31 Kis Újság, 1929. február 24.

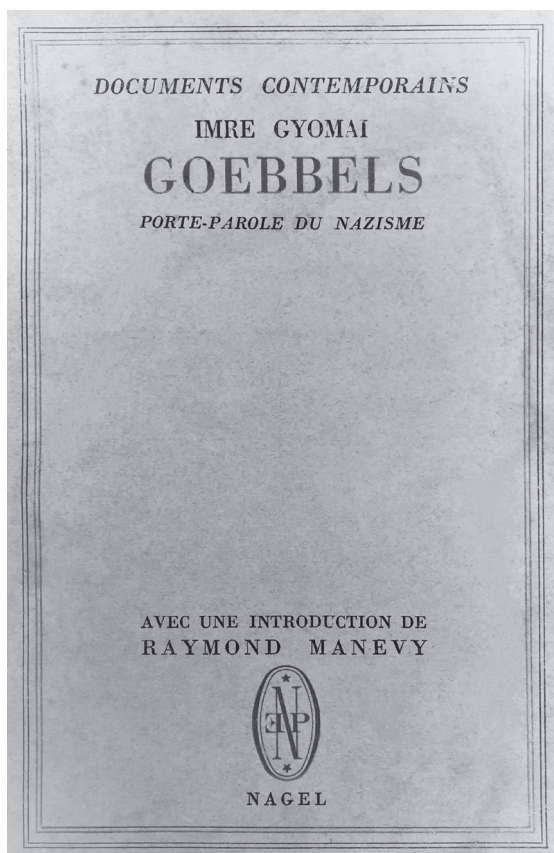
32 Imre Gyomai: *La vie douloureuse de Schumann*. Les Éditions de France, 1938.

33 *La vie tendre et pathétique de Franz Schubert*. Les Éditions de France, 1938.

34 Imre Gyomai: *Le coeur de Mozart*. Les Éditions de France, 1939.

35 Imre Gyomai: *Trebitsch Lincoln, le plus grand aventurier du siècle*. Les Éditions de France, 1939. A könyv megjelenését megelőzően folytatásban közölt változata 1937-től a *Ce Soir*-ban jelent meg.

36 Volt magyar újságírók az eke szarva mellett. *Délamerikai Magyarorság*, 1941. július 9.

1945-ben jelent meg Gyomai Imre utolsó könyve, a Goebbels, a náciizmus szócsöve

követnek el, fegyvert szerez, és „Még mielőtt a szövetségesek augusztus 15-én partra szálltak, Gyomai partizánosztaga felszabadította a helységet és negyven németet ejtett foglyul” – tudjuk meg Bajomi Lázár Endre visszaemlékezéséből³⁷. A felszabadulás után visszatér az újságíráshoz, politikai és kulturális témájú cikkeit többek között a *Tribunes des Nations*,

France d'abord, a *Regards*, a *Les Lettres Françaises*, a *Ce Soir*, a magyar nyelvű párizsi *Harcos nő*, később pedig a New York-i *Amerikai Népszava* közli. Irodalmi szerkesztője lesz a *Front National*nak és a *Liberation* tudósítójaként jelen van a Nürnbergi per tárgyalásán. 1945-ben megjelenik újabb sikeres, egyben utolsó könyve, a már háború előtt megírt Goebbelst és a Goebbels-jelenséget feltáró dokumentumkötete, a *Goebbels, a náciizmus szócsöve*³⁸. 1946-tól aktívan részt vesz a francia–magyar irodalmi és művészeti kapcsolatok újraélesztésében, 1947-ben értékes segítséget nyújt a párizsi békekonferencián résztvevő magyar küldöttségnek, majd röviddel utána a párizsi magyar nagykövetség sajtófőnökévé nevezik ki. A Rajk-per miatt távozó Károlyi Mihály, Fejtő Ferenc és Szabó Zoltán után néhány hónappal ő is lemond tisztségéről, és ezzel gyakorlatilag megszakad kapcsolata Magyarországgal. Érdekes jelenség, hogy míg Gyomai egész életében sóvárgó fájdalommal hordozza szívében Magyarországot, addig Perlrott Csaba Vilmos mindvégig Párizs és „a franciák szellemi szabadsága és művészi bátorsága...” iránt érez nosztalgikus vágyat.

Gyomai Imre lehetőségei beszűkülnek, egészségi állapota megromlik, újra nehéz anyagi körülmények közé kerül. Élete utolsó éveiben lényegében csak az *Amerikai Népszavában* jelennek meg rendszeresen írásai. Dariától már évekkel korábban elválik, második felesége csalódást hoz. Gazdag életművet hátrahagyva, magányosan, hazája által elfeledve hal meg 1962. február 27-én.

³⁷ Bajomi Lázár Endre: Gyomai Imre. Tükör, 1984. október 12.

³⁸ Imre Gyomai: Goebbels, porte-parole du nazisme. Nagel, 1945. Előszó: Raymond Manevy

Munkácsy blue chip:

*Perlrott Csaba Vilmosról szubjektíven / Perlrott Csaba Vilmosról objektíven*¹

A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum *Munkácsy blue chip* címmel egy izgalmasnak ígérkező sorozatot indított a szellemi igényesség kedvelői számára. A *Munkácsy blue chip* egy olyan programsorozat, melyre művészeket, kutatókat, tudósokat, múzeumépítőket, műgyűjtőket, egyszerűen nagy álmodókat hív meg, azzal a céllal, hogy megosszák velünk gondolataikat, feltárják törekvéseiket, bemutassák műveiket. Hogy megismerhessük őket...

Azzal együtt, hogy a múzeum igyekszik újdonságokkal, a legszerencsésebb esetben pedig sohasem látott/hallott különlegességekkel szolgálni közönsége számára, e törekvésével a legtradicionálisabban cselekszik. Ugyanis a békéscsabai múzeum eredetileg Kultúrpalotának épült, és a két világháború között szerteágazó közművelődési feladatkör ellátására vállalkozott. Sok szállal kötődött az 1913-ban létrejött Aurora Zenei, Irodalmi és Képzőművészeti Kör – mai mércével mérve is figyelemreméltóan kiváló – tevékenységéhez. Az összművészeti, a Gesamtkunstwerk előtérbe helyezésével frissített, majd száz esztendőn átívelő kulturális vállalkozás most a honi festészetet megújító európai nagymester, a békéscsabai születésű Perlrott Csaba Vilmos személyének megidézésére, pályájának bemutatására vállalkozott. Egyik partnerünk Szarvas Péter, Békéscsaba Megyei Jogú Város polgármestere volt, aki rendszeres részvevője a Munkácsy

Mihály Múzeum rendezvényeinek. Máskor protokolláris feladatokat lát el, most azonban csupán 50%-ban polgármesterként, 50%-ban viszont műbarátként láttuk vendégül. Másik partnerünk dr. Basics Beatrix Móra Ferenc-díjas művészettörténész, egyetemi tanár, a *MúzeumCafé* című szaklap szerkesztője és állandó szerzője volt, aki Perlrott művészetének szakértő ismerőjeként kapcsolódott a programhoz.

Gy. G.: *A város művészeti hagyományai és jelene olyan tőkét jelentenek, amelyet vétek lenne nem kiaknázni. Békéscsaba kulturális diplomáciájában, kapcsolatépítő tevékenységében milyen szerepet töltenek be a városhoz kötődő képzőművészek?*

Szarvas Péter: Békéscsaba hatalmas kulturális tőkével rendelkezik. A helyi alkotók mindig is meghatározták a város kulturális arculatát is. A művészet, a kultúra mindig is egy jó, erős kapocs tudott lenni az emberek között. A műalkotások, a művészet egyetemes nyelvet teremt, ami megkönnyíti és elmélyíti a kapcsolatot. Hozzájárul ahhoz, hogy egy másik ország vagy város lakossága megértse kultúránkat.

Számos képzőművész, Munkácsy Mihály, Perlrott Csaba Vilmos, Jankay Tibor, Fajó János, Lukoviczky Endre, Bohus Zoltán, Mengyán András viszi városunk kulturális sokszínűségének hírét az országban és a világban.

¹ A szöveg alapjául a Munkácsy Mihály Múzeum Perlrott Csaba Vilmos születésének évfordulóján, 2022. február 2-án tartott Munkácsy blue chip rendezvényén elhangzott beszélgetés szolgált.

Szarvas Péter, Békéscsaba Megyei Jogú Város polgármestere hivatalában

Gy. G.: *A képzőművészet nemzeti és nemzetközi nagyságai, fontos teljesítmények, komoly műtárgyak kötődnek Békéscsabához. Milyen lehetőséget lát arra vonatkozóan, hogy a fiatalok is megismerjék ezeket a kulturális kincseket, tisztában legyenek ezekkel az értékekkel?*

Szarvas Péter: A városvezetés mindent megtesz annak érdekében, hogy városunk kiemelkedő képzőművészeit a lehető legtöbb békéscsabai fiatalal megismertesse. Büszkének kell lenni arra, hogy világ- vagy Európa-hírű művészek születtek Békéscsabán vagy indultak el a városból. Egyértelműen Munkácsy Mihály a legismertebb Békéscsabáról indult és világhírűvé vált képzőművész. Nevét és szellemi örökségét a festőgéniuszról elnevezett, hamarosan teljesen megépülő kulturális negyed fogja méltóképpen őrizni. Úgy gondolom, ma is számos alkotó, többek között a Békéscsabi Művészeti Társaság tagjai, Simon Tibor vagy Martin Wanda viszik településünk jó hírét az országban és a világban. Véleményem szerint érdemes lenne Perlrott Csaba Vilmos kapcsán is szervezni egy

nagy kiállítást, hogy még több fiatal, békéscsabai polgár megismerje alkotásait.

Gy. G.: *Békéscsaba kulturális jövőképe jelenidejűvé vált a Munkácsy-negyed megvalósításának előrehaladtával. Békéscsabán, Munkácsy városában Munkácsy Mihály elsőse megkérdőjelezhetetlen. A művészeti élet szcénája azonban sokszereplős. Polgármester úr figyelme miképpen terelődött Perlrott Csaba Vilmos művészetére?*

Szarvas Péter: Már tinédzser koromban kialakult bennem az az érzés, hogy jó dolog, érdemes művészettel foglalkozni. A középiskola utolsó évében és az egyetemi évek alatt is rendszeresen látogattam a múzeumokat, képzőművészeti kiállításokat. Ebben az időszakban kerültem egyre közelebb a képzőművészethez. Ahogy egyre több tárlatot tekintettem meg, úgy szélesedett ismeretem is. Ekkoriban kezdtem megismerkedni a nagybányai művésztelep alkotóival, illetve az ő munkáikkal. Ennek a körnek volt kiemelkedő alakja Perlrott is. Alkotásai pedig mindig nagy hatást tettek rám.

Gy. G.: *Békéscsabán a Munkácsy Mihály Múzeum gyűjteményét tíz Perlrott Csaba Vilmos-festmény és kilenc grafikai lap gazdagítja. A városba érkező komplett alkotói hagyatékok, gazdag életművek, mint a Jankay, a Kolozsváry és a Tevan anyag, másrészt az örökösök által eladásra felajánlott, de eddig meg nem vásárolt Mladonyiczky-életmű mellett ez a 19 alkotás mennyiségileg talán háttérbe szorul, azonban Perlrott Csaba Vilmos jelentősége miatt nagyon is előtérbe kerül. Megfogalmazódott-e Békéscsaba Megyei Jogú Város részéről valamiféle koncepció arra vonatkozóan, hogy Perlrott Csaba Vilmos a figyelem középpontjába kerülhessen?*

Szarvas Péter: Perlrott Csaba Vilmos a 20. századi magyar festészet egyik legjelentősebb művésze. Újító szellemisége megkerülhetetlenül teszi a magyar művészettörténetben. A '70-es és '80-as években Perlrott Csaba Vilmos modernista művészetét nem emelték fel és tartották népszerűsítésre érdemesnek. Ennek ellenére mára életművének jelentős része a magyar múzeumokban, köztük a Munkácsy Mihály Múzeumban található, illetve rendkívül magas áron kelnek el az aukciókon, már ha egyáltalán árverésre, értékesítésre kerülnek.

Külön öröm számomra, hogy az irodám falát két alkotása is ékesíti. Mindig kivételes felüdülést jelent a lelkemnek, amikor egy-egy nehéz napon, elmerülve az alkotásokban, szellemileg is feltöltődhetek egy kicsit.

Perlrott Csaba Vilmos jelentősége nem kerülhető meg, és büszkének kell lennünk arra, hogy nem csupán Munkácsy Mihály városa vagyunk, hanem az egyik legismertebb európai rangú, 20. századi művész is itt született.

Városunknak az is a feladata, hogy minden olyan személy vagy közösség iránt kifejezze tiszteletét, aki/amely saját területén kiemelkedő alkotott és hírnevet hozott Békéscsabának. Perlrott Csaba Európa-szerte ismert festővé vált, így méltán lehet büszke rá a város.

Perlrott Csaba Vilmos szellemi és kulturális hagyatékát méltóképpen őrzi a város. Alkotásai

közül 19 a Munkácsy Mihály Múzeum gyűjteményét gazdagítják. 2016-ban szülőházánál emléktáblát avattunk, valamit helyett kapott csabai hírességek sétányán is.

Gy. G.: *Perlrott Csaba Vilmost régen kanonizálta a művészettörténet. Ennek mértékét dr. Basics Beatrix művészettörténész betéve tudja. De Basics Bea mit szeret Perlrott Csaba Vilmos művészetében?*

Basics Beatrix: A témaválasztását, a színeit, a sokféleségét, a szerénységét, azt, ahogy az avantgárd irányzatoktól kezdve az élete végéig minden művészi hatást átszűrte a saját személyiségén, tehetségén és egyedit, különlegest teremtett belőlük. Nagyon vonzó az, ahogy ő maga fogalmazza meg művészi hitvallását: „Én a szememmel gondolkodok és az eszemmel látok egy teljesen új igazságot, s ezek az érzések legmélyebb és legszigorúbb megindulásból fakadnak s nem egy ügyesen trükkölt vagy feltűnéseltetés kedvéért, hanem egy szenvedélyért csinálva. Szeretem az eszközeim és az anyagot, amellyel dolgozom, a stabil karakter azon igazság, amely engem megindít a víziómnak elgondolt ideál szellemében. S csupán a kifejezési eszközök hatalmán múlik az elkészítése. Az én vízióm őszinte és naiv, mint a régi boldog művészeké. Egy igazán szabad művészet teljes kibontakozását, tökéletesedni komoly és szabályozott szenvedéllyel, absztrakt szisztémával. S nem literális érzéssel, hanem amit az élet ennek az időnek adott... (...) a gondolat örök forrása a művészet. S hiszem, az örök művészet csak a meggyőződésen fog pihenni.” Ez a „komoly és szabályozott szenvedély” adta az életműkiállítás katalógusának címét is.¹

Gy. G.: *A csabaiak nevében kérdezem: mi az igazság a művész felvett nevével kapcsolatban? Az 1880. február 2-án Békéscsabán, akkor Csabán született alkotó Perlrott Vilmos néven látta meg a napvilágot, a Csaba nevet első párizsi sikerei idején kezdte használni vezetéknévként.*

1 Basics Beatrix–Dománszky Gabriella (szerk.): Szenvendély és ráció. Perlrott Csaba Vilmos 1880–1955. Művészet-Malom kiadványai 9. Szentendre, 2015. (A szerk.)

Azt olvastam, azért, „hogy a külföldi kiállításon magyar festőként azonosítsák”. Mi úgy tudjuk, hogy szülővárosa miatt vette fel a Csaba nevet.

Basics Beatrix: 1907 körül kezdte el a Perlrott Csaba Vilmos nevet használni, a szakirodalom és a források egyöntetűen azt említik ennek okaként, hogy azt akarta, magyar festőként azonosítsák. A szülővárosára történő utalás említését, mint okot eddig nem találtam sehol, de elképzelhetőnek tartom, hogy ez is szerepet kaphatott a névválasztásban. A *Magamról* című írásában 1929-ben így fogalmaz Perlrott szülővárosáról, konkrétan szülőhelyéről: „1880-ban Békéscsabán, egy fehérre meszelt házikóban születtem... (...) Édesanyám (...) bájos szellemű és nemes lelkű nő volt. Atyám az egyszerű órásiparos, egészen más jellemű volt, mint édesanyám, ő kivette részét korának minden optimizmusából, nem voltak benne kétségek és rettegések. De nemcsak az édesanyám természetével, hanem az enyémmel is ellentétes volt az ő természete. Nyugodtan állt a mindennapok sodrában, én pedig a nyugtalan művészet kifürkészhetetlen titkait és vételen szabadságát szerettem... (...) Egy egész uccát elfoglaló, hosszú kertes házban nevelkedtem. Ez a kertes nagy játszóhely és gyermekkorom primitív környezete erősen hozzájárultak mai énem kialakításához.”

Gy. G.: *Perlrott 19 évesen hagyta el tanulmányai miatt a szülőhelyét. Először 1904-ben mutatta meg a rajzait a családjának. Milyen stációkon keresztül vezetett az útja a csabai gyermekévektől Párizsba? Hogyan lett, ahogyan ő fogalmazott: „gúny és nevetség tárgya” Nagybányán?*

Basics Beatrix: Perlrott 1897–1898-ban az Iparrajziskola kurzusait látogatta. 1904 tavaszán Koszta József látogatott apja órásműhelyébe, aki megmutatta neki fia rajzait. Ennek lett eredménye, hogy Koszta magával vitte Nagyabonyba, ahol április és június között Perlrott mellette dolgozott, és ő volt az, aki arra ösztönözte, menjen Nagybányára. Még ugyanebben az évben el is ment a mű-

vésztelepre, és 1906-ig volt a Nagybányai Szabad Festőiskola növendéke, ahol előbb Iványi Grünwald Béla, majd Ferenczy Károly irányítása alatt dolgozott. Perlrott 1929-ben úgy emlékezett, hogy már 1907 nyarán összekülönbözött a vezető nagybányai mesterekkel, sőt, a fiatalok egy csoportjával is, s ekkortól nevezték őt és néhány társát „neósok”-nak. 1907 októberében egy Réti Istvánhoz írott levelében panaszkodott arról, hogy felháborító támadások érték, azt azonban nem tudjuk, ekkor konkrétan kikre gondolt. A fentebb idézett 1929-es szövegben ezt olvashatjuk: Párizsban „A látottak és hallottak (...) megrendítették minden hitemet Nagy-Bánya iránt. Visszaérkezve a régi társaságba éles ellentétbe kerültem a vezető művészekkel s ők annyira megharagudtak rám, hogy barátaimmal együtt a Neo névvel kezdtek gúnyolni bennünket. Később enyhült a vezetők averziója. Már nemcsak én hangoztattam az új elméletet, hanem fiatal barátaim is, s hiába használtak föl ellenem mindenféle eszközt (ösztöndíjak megvonását, sőt, a társadalmi kiközösítés módszerét is), nem tudtak kijózanítani új meggyőződésemből. Iványi-Grünwald volt az, aki leginkább fölfogta az idők tempóját, s így ő lett a haladó erők első megértője”.

Gy. G.: *A Szépművészeti Múzeum kiállítása miatt most egyébként is lenne aktualitása az 1907-es párizsi Őszi Szalon felidézésének, amely monografikus igényű Cézanne-kiállítást mutatott be. De számunkra más miatt kiemelkedően fontos ez a tárlat. Az akkor 27 esztendőös Perlrott Csaba Vilmos a Fauve-ok termében szerepelve hét (!) festményét mutatta be. Miért volt ez annyira nagy dolog?*

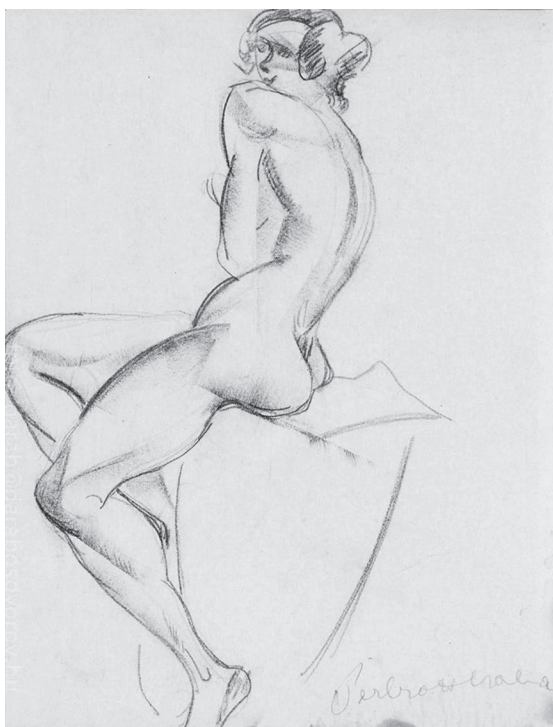
Basics Beatrix: Az 1907-es Salond' Autonne-ra küldött összes képe „bent maradt”, ahogy írta, s ez igazolta számára, hogy ott van és ezt az utat választotta. A képei „jó helyen” szerepeltek (a tárlaton belül jó helyen), de ezeket a képeket nem sikerült még azonosítani. Ez kétségtelenül nagyon fontos volt, maga a kiállításon történő bemutatkozás

ténye, illetve az is, hogy a párizsi művészeti élet résztvevője lett, megismerkedve Matisse-szal, Picassóval, a Stein szalonba is meghívást kapva. Ez a művészeti közeg – ahogy írta – megrendítette minden hitét Nagybánya iránt. De bőven kárpótlásul szolgáltak a párizsi történések, feledtetve a nagybányai eseményeket. 1908 és 1910 között pedig már egyike lett Matisse kedvenc tanítványainak, ekkorra olyan kapcsolatrendszer épített ki a párizsi művészeti életben, ami pályája későbbi éveiben is segítette.

Gy. G.: *Mi állhat annak hátterében, hogy Perlrott Csaba Vilmos ennyire fogékonynak mutatkozott a modernizmus sztenderdjei iránt?*

Basics Beatrix: A Nemzeti Szalon 1907 tavaszi kiállításán láthatók voltak Cezanne és Gauguin művei is, tehát a párizsi változások nem voltak ismeretlenek itthon sem. A 20. század elejének mozgalmi, a lázadás, az új kifejezési formák keresése a fiatalok mozgalmak sokakra volt nagy hatással, és Perlrott teljesen nyitott volt minden új iránt. A Magyar Vadak kiállítási katalógusa szerint (2006, 322–325. p.)² a Salon des Indépendants 1907-es tavaszi tárlatán négy képet mutatott be: *Egy festő arcképe* címmel valószínűleg Ziffer Sándor portréját, a másik három közül kettő az *Udvarrészlet*, egy pedig a *Portrétanulmány* címet kapta, ezeket eddig nem sikerült teljes biztonsággal azonosítani. Kállai Ernő így írt Perlrott ideáljairól: „Tény, hogy reménytelenebb szerelemmel még soha plátói ideál felé senki nem vonzódott, mint Perlrott-Csabában a magyar rög Matisse és benne a francia szellem után.” Nem volt azonban ez reménytelen valójában, hiszen Perlrott számára a fauvizmus szellemiségének és expresszivitásának átvétele volt fontos, nem egyszerűen a stílári elemek alkalmazása.

Gy. G.: *Megjelennek-e Perlrott művészetében a lokális hangsúlyok?*

Perlrott Csaba Vilmos: *Ülő nő* (1920 körül; kréta, papír; 275×215 mm; jelezve jobbra lent: Perlrott Csaba; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 77.12.1.)

Basics Beatrix: Attól függ, mit értünk „lokális hangsúlyokon”. Ha azt, hogy ahol volt, amerre járt, amit látott, mindig erősen hatott rá, akkor igen. Az utazások során megismert művészek, mint például El Greco, hatása pontosan érzékelhető az ekkor született műveken. De vannak ismereteink konkrét lokális hangsúlyokról, s nemcsak a képei révén. Kecskeméten, a művésztelep alapítása kapcsán kezdettől fogva pozitív a fogadtatása, megemlítik, hogy járja a város utcáit festeni. „Csaba Vilmost ismerik a legtöbben a városban. Ő képviseli a telepen a legszélső forradalmiságot. Az ő képei és színei a legmeglepőbb újak, legnemlátottabb konstrukciók. (Magyar Alföld, 1912) Sümegi György 2015-ös katalógus-tanulmányában épp azt emeli ki, a kecskeméti városképnek a békéscsabaihoz való hasonlóságai is hatással lehettek Perlrottra.

² Passuth Krisztina–Szücs György–Gosztonyi Ferenc (szerk.): Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904–1914. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2006/1. (A szerk.)

Perlrott Csaba Vilmos: Párizsi Notre Dame (1926; vegyes technika, papír; 1070×750 mm; jelezve jobbra lent: Perlrott Csaba V. Paris 926; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 73.39.1.)

Gy. G.: *Miképpen jelenik meg harmónia és diszharmónia Perlrott Csaba Vilmos művészetében?*

Basics Beatrix: Számomra csak harmónia van Perlrott festészetében. Amit a kortársak esetleg diszharmóniának éreztek, az valójában egy újfajta, másfajta harmónia volt. 1942-ben Kassák Lajosnak ezt nyilatkozta Perlrott – más festőkről, de magára is vonatkoztatva: „Lehet, hogy jó képeket festenek, de kétségbeejtő, hogy az egyik éppen olyan jó és éppen azért jó, mint a másik. Isten őrizz tőle, hogy így beleragadjak önmagamba. Inkább bukjak el néha, sem hogy állandóan óvatos sétára legyek ítélve.” Nos, Perlrottot soha nem fenyegette az „önmagába beleragadás”. A harmóniát, gondolhatnánk, talán inkább megtaláljuk későbbi, klasszicizáló korszakában, ami folytatódott a második világháború utáni lágyabb, líraibb stílusában. De szerintem ez nem igaz – a „legvadabb” kecskeméti képek esetében ugyanúgy tökéletes a harmónia, mint a későbbiekben. Ez leginkább a művész harmóniája önmagával.

Gy. G.: *Perlrott Csaba Vilmos 1919-ben feleségül vette Gráber Margitot. Gráber Margit házasságuk első éveiben vált kiállító művésszé, és válásuk után is szerepeltek együtt. Művészeti szempontból termékenyítően hatott a házasság kettejükre? Miképpen inspirálták egymást?*

Basics Beatrix: Kassák Lajos írta Perlrottról, hogy Kecskeméten „...akárha üvegbúra alatt élne (...) legföljebb egy festőnő van itt, s ők kettesben mintha megértenék egymást.” E festőnő, Gráber Margit később utazásainak, az önkéntes emigrációnak társa volt, 1919-ben házasodtak össze. Tíz évvel későbbi válásuk ellenére is életük végéig barátok maradtak. Gráber Margit kiváló festő volt, érdemtelenül szorult háttérbe Perlrott mellett, ami persze egyikőjük „hibája” sem volt. Bálint Aladár 1923-ban „fiatalos, magabízó, öntudatos szellem”-nek nevezte. Hatottak egymásra Perlrotttal, ez elkerülhetetlen volt, hiszen együtt éltek. De még inkább fogalmazhatunk úgy, hogy ugyanazok

Perlrott Csaba Vilmos és felesége, Gráber Margit festőművész (1924 körül)

a hatások formálták művészetüket, s talán ez a legfőbb oka művészi rokonságuknak.

Gy. G.: *Az Aurora Kör és az OMIKE (Országos Magyar Izraelita Kulturális Egyesület) kiállításain is rendszeresen szerepelt. Ez talán több, mint egy művészeti társaság tárlatain évről évre jelen lenni. Miért érezte Perlrott Csaba Vilmos olyannyira fontosnak, hogy ebben a két közegben folyamatosan hírt adjon magáról?*

Basics Beatrix: Mindkettő nagyon fontos volt abban az időszakban – az Aurora Kör a csabai művelődés legfontosabb fóruma volt, egy olyan vállalkozás, amely máig példamutató, és nagyon hiányzik mostani életünkől. A kiállításain részt venni Perlrott számára egyfajta kötelesség volt, nemes feladat, hiszen szülővárosáért tett ezzel. Az OMIKE is egy közösséget szolgált, a zsidótörvények által a megmutatkozástól eltiltott zsidó művészek közösségét, konkrétan a túlélés lehetőségét

jelentette, hiszen a Művészakció kiállításain képeiket megvásárolták, és ezzel megélhetésük lett biztosítva. Természetes, magától értetődő volt Perlrott számára a részvétel a tárlatokon. A Művészakció mind a hat kiállításán megjelent képeivel, többet ezek közül lehet azonosítani, de sajnos jó néhányat nem. Friss, de jóval korábban született műveket is bemutatott, ezt biztosan tudjuk. Az 1939-ben megjelent tanári albumban is szerepelt. Az 1938-ban megalakult Magyar Zsidó Irodalmi és Művészeti Bizottságnak is tagja volt.

Gy. G.: *Milyen tényezők befolyásolták azt a folyamatot, amely során Perlrott Csaba Vilmos az egyik legmagasabb értéket képviselő aukciós magyar művésszé vált?*

Basics Beatrix: A műkereskedelem nagyon komplex, bonyolult és gyakran kiszámíthatatlan terület, az utolsó évtizedekben egyre inkább külső hatásoknak kitéve, amelyek ritkán és kevésbé vannak összefüggésben, arányban az

értékekkel. Ez persze azt jelenti, hogy önálló értékrendszert teremtenek, ez egy olyan világ, akár a tőzsde, speciális ismereteket és készségeket igényel. Ebben a helyzetben szerencse, hogy Perlrott képei magas értéket képviselnek, jóllehet soha nem volt az aukciók „sztárja”, inkább egyfajta biztos állandóságot jelentenek alkotásai.

Gy. G.: *Közgyűjteményi, máskor független művészettörténészként vállalt-e részt Perlrott Csaba Vilmos aukciós érvényesülésében? Ha igen, ha nem, miért?*

Basics Beatrix: A fentebb vázolt világ távol áll tőlem, viszont szakmai téren igyekeztem minél többet tenni Perlrott Csaba Vilmos művészetének megismertetéséért. Ennek egyik fontos eleme volt a szentendrei Ferenczy Múzeum 2015-ös, rendkívül gazdag műtárgyat gyűjteményét felvonultató életműkiállítása és annak kézikönyv komolyságú katalógusa. Ahogyan tartották egykor, az író tollal, a katona pedig karddal harcol. A művészettörténész pedig...

Perlrott Csaba Vilmos: *Kompozíció hölgyekkel II.* (1948 körül; pasztell, fa; 20×27 cm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 72.64.1.)

Nibelungok

Második rész – Kriemhild bosszúja

Második felvonás

Első jelenet

Bajorország, Ulm (a népvándorlás kori Hulma), Duna-part, ártéri erdő. Lóháton érkezik Günther, Gernold, Giselher, Hagen, Ortwin, Dankwart és Volker, valamint a káplán, mögöttük ezer lovas, továbbá csatlósok és apródok.

VOLKER

Valahol utat vesztettünk.

GISELHER

Hű, de nagy víz! Még a Rajnánál is nagyobb.

GERNOLD

Úgy látszik, árvíz van.

HAGEN

Márpedig át kell jutnunk a Duna jobb partjára.

ORTWIN

A Duna jobb partján van a Duna bal partja.

A Duna bal partján van a Duna jobb partja.

DANKWART

Ezt hogy érted?

ORTWIN

Ezt én csak úgy, hogy a Rajnán könnyű volt átkelni, de itt nem látok se kompot, se révészt.

VOLKER

Annyi baj legyen. Lóháton átúsztatunk. Vagy keresünk egy gázlót.

HAGEN

Nem fog menni. Magas a vízállás, és a folyó tele van örvénnyel.

GÜNTHER

Akkor menjünk tovább itt, a bal parton. Aztán valahol majd biztosan átkelhetünk.

HAGEN

Láthatjátok, hogy itt véget ér az országút. Innentől körös-körül mindenfelé mocsarak vannak.

ORTWIN

Kutykurutty! Brekeke! Legyünk mocsárlakók!

GÜNTHER

Szerintem is várjuk meg itt, amíg leapad a víz.

HAGEN

Nem jó ötlet. Akármikor rajtunk üthetnek Elsing herceg martalócai. Arról nem is beszélve, hogy fogytán az élelmiszerünk.

KÁPLÁN

Én szívesen átevickélnék a túlsó partra, hogy körülnézzek, és megkeressem a legközelebbi révészt, csak az a baj, hogy Rajna-vidéki fiú letemre sohasem tanultam meg úszni.

HAGEN

Te csak imádkozzál. Jobb lesz, ha inkább én keresem meg a révészt. Itt várjatok meg! Ha talállok révészt vagy átkeléshez használatos vízi-alkalmatosságot, akkor visszajövök. Ha nem jöttem vissza, akkor meghaltam.

Második jelenet

Domboldal a Duna fölött. Patak, vízesés, alján természetes medence. Benne két vízisellő, Hadburga és Sieglinde.

HADBURGA

Közeledik Aldrian fia, Hagen, a vitéz trójai.

SIEGLINDE

Honnan tudod, hogy Aldrian fia?

HADBURGA

De hiszen te is tudod.

SIEGLINDE

Ja, persze. Tényleg tudom. Sohasem láttuk

Hagent, mégis tudunk róla egyet és mást.

HADBURGA

Figyeld meg, az fog történni, hogy elszedi a ruhánkat.

SIEGLINDE

Mi pedig úgy teszünk, mintha rettentően megijednénk. Ott jön! Fordíts hátat neki. Hadd higgye azt, hogy nem vettük észre.

(Sikongatva fröcskölik egymást. Jön Hagen.)

HAGEN

Hát ez meg mi a bánat? Homérosz Trója-regényében olvastam efféle női csodalényekről. Kik ezek? Szirének? Hárpiák? Vagy forrásnimfák? És milyen különös tollruhájuk van! Méghozzá gondosan összehajtogatva. – Na megálljatok csak!

(Félreviszi a sellők ruháját.)

HADBURGA *(sikítozik)*

Jaj! Hol a ruhánk? Ez az egy ruhánk volt!

SIEGLINDE *(visong)*

Mi lesz velünk ruha nélkül? Így nem mehetünk emberek közé!

HADBURGA

Trójai Hagen, Aldrian fia! Ne bujkálj a fák között! Gyere elő!

HAGEN *(előjön)*

Honnan tudjátok, hogy ki vagyok?

HADBURGA

Mindent tudunk. Tudjuk a múltat és a jövőt. Azt is tudjuk, hogy Hunniába igyekszel, a három burgund királlyal és azok vitézeivel együtt. Azt is tudjuk, hogy át akartok kelni a Dunán, és te most éppen a révészt keresed.

HAGEN

Csak ámulok és bámulok. Amit beszéltek, színigaz. Tényleg a révészt keresem.

SIEGLINDE

Szépen kérjük, add vissza a ruhánkat. Ünnepelesen megígérem: ha visszakapjuk a ruhán-

kat, feltárjuk előtted a jövőndöt. Megjósoljuk neked, mi fog történni veletek Esztergomban, Attila király udvarában. Azt is megmondjuk, hol tudtok átkelni. Csak add már vissza a ruhánkat!

HAGEN

Fordítva: előbb jósljátok meg eljövendő sorunkat, és mutassátok meg az átkelőhelyet, aztán visszakapjátok a ruhátokat. Becsületszavamat adom rá.

HADBURGA

Hát, öregem, ha a becsületszavadat adod, akkor nyilván a becsületed is megvan hozzá. Úgyhogy megjósolom a jövőtöket, burgundok és Nibelungok. Baj nélkül el fogtok jutni Hunniába, és ott a lehető legjobb fogadtatásban lesz részetek. Hősök és vitézek, levették és daliák, bajnokok és lovagok még sohasem érezték magukat annyira jól, ahogyan ti fogjátok érezni magatokat Esztergomban, a nyári napforduló ünnepén. Aztán az ünnepi játékok végeztével, szeretetteli búcsúzkodás után, ajándékokkal gazdagon megrakodva, vidám szívvel ügethettek haza, a Rajna-vidékre. Utazásotok során lépten-nyomon rátok mosolyog az édes boldogság és az arany szerencse.

HAGEN

Örömmel hallom ezt a jóslatot, vízitündérek.

HADBURGA

Nevem Hadburga.

SIEGLINDE

Én pedig Sieglinde vagyok. Ő az unokatestvérem.

HAGEN

Amit megígértem, azt meg is tartom. Itt a ruhátok, öltözzetek fel.

SIEGLINDE

Nem olyan sürgős az a felöltözés. Inkább te is vetközz le egy kicsit. Fürödj velünk a patak vizében.

HADBURGA

Az a helyzet, hogy régóta nem háltunk férfival. Főleg nem olyan jó pasival, mint amilyen te vagy. Egy kicsit öreg vagy már, de az nem hátrány.

(Vetköztetik Hagent.)

SIEGLINDE

Ha ki tudsz elégiteni minket, attól kezdve minden vállalkozásod sikerülni fog. Akár jól akarsz cselekedni, akár rosszat.

HAGEN

Egy kicsit furcsák vagytok. Nem egészen olyanok, mint az általam eddig ismert nők. Hozzátok hasonló csodalényeket még sohasem láttam. De azért ne higgyétek, hogy megjídedek tőletek.

SIEGLINDE

Akkor hát rajta. Munkára fel!

HADBURGA

Kemény férfimunkát nyújts nekünk!

Hajrá!

(Erotikus pantomim. Végül Hagen ernyedten hever a földön. A vízisellők felöltöznek.)

HADBURGA

Megálltad a helyedet, Aldrian fia, Hagen. Meg vagyunk veled elégedve. Lehet, hogy most bágyadtnak érzed magadat, de ne aggódj: hamarosan visszatér az erőd. Legközelebb virágsziromból vetünk neked lágy nyoszolyát. Kár, hogy nem lesz legközelebb.

SIEGLINDE

Úgyhogy most megmondom neked a jövőtökről az igazat. Az unokanővérem elámított szép szavakkal téged az előbb, de csak azért, hogy visszakapja a ruháját. Annak, amit ő mondott, az ellenkezője az igazság.

HADBURGA

Úgy bizony. Hazudtam az imént. Nem szép dolog, de muszáj volt.

SIEGLINDE

Ha elviszed Hunniába Günther királyt és a burgund férfiakat, nagy baj fog érni mindnyájukat. Attila udvarában nem vár rátok semmi jó. Fordulj vissza, Hagen; itt és most még lehet. De aki innen továbbmegy, azt a halál már megsimogatta.

HADBURGA

Kriemhild haragszik rád.

HAGEN

Tudom. Nem érdekel.

HADBURGA

Meg fog ölni téged is, a többieket is. Ezzel a két kezével fogja levágni a fejedet.

HAGEN

Ne beszélj hülyeséget! Miképpen ölhetne meg egyetlen asszony ezer harcedzett vitézt? Meg aztán Kriemhild nem is járatos a kardforgatásban.

SIEGLINDE

Márpedig így lesz, hacsak most azonnal vissza nem fordultok. Ha innen továbbhaladtok, akkor halál fiai vagytok mindannyian. Egyetlen férfi lesz közületek, aki életben marad, és haza fog térni Wormsba.

HAGEN

Talán bizony azt is tudod, hogy ki az?

SIEGLINDE

Persze, hogy tudom. A káplán. Akit azért visztetek magatokkal, hogy keresztény hitre térítse a pogány hunokat.

HAGEN

Nahát, majd én gondoskodom róla, hogy a káplán ne térhessen haza!

HADBURGA

Inkább menjetek haza mindannyian! Forduljatok vissza, amíg nem késő!

HAGEN

Mit képzelsz? Menjek oda Günther királyhoz, és mondjam azt neki, hogy hátraarc, irány Burgundia? Mert rám ijesztett egy vizitündér? Sőt, nem is egy, hanem kettő? A fiatalabb udvaroncok már így is gyávának tartanak! Hiába beszéltek, Sieglinde és Hadburga: a Hunniába vezető úton végig fogunk menni, mert ez a sorsunk és a rendeltetésünk. Azt mondjátok meg nekem, ha már olyan okosak vagytok: hol kelhetünk át a túlsó partra? Hol az a hely?

SIEGLINDE

Sajnálom, hogy nem hallgatsz a jóakarató figyelemztetésre. De ha az a rendeltetésed, hogy fűbe harapjatok Hunniában, akkor csak vonuljatok a sorsotok felé. Te pedig menj a part mentén tovább, ezen az ösvényen, arra. Félóra járásra innen látni fogsz a túlsó parton egy kőfallal körülvett udvarházat. Közel és távol nincs másik épület, nem fogod eltéveszteni. Ott lakik a révész. Viselkedj óvatosan: indultatos természetű ember, és bivalyerős. Óvakodj, nehogy az evezővel agyonüssön. Ami arany csak van a tüzsődben, mindet kínáld fel neki. Akkor talán megესik a szíve rajtad, és átvisz benneteket. Gelfratnak hívják. Jegyezd meg a

nevét: Gelfrat. Elsing herceg rokona és bizalmasa. Légy résen, jól vigyázz, mert nemcsak révérszként működik, hanem a határőrizet is rá van bízva, és gyűlöli az idegeneket.

HADBURGA

Jó nagy ívben kiabálj át a túlsó partra. Így: „Hahó, Gelfrat!” A víz jól vezeti a hangot. Mondd azt, hogy te vagy Amelrik. Ő egy nagy hős volt, aki néhány évvel ezelőtt külföldre bujdosott Elsing herceg haragja elől, és most ki tudja, merre jár.

SIEGLINDE

Én tudom.

HADBURGA

Én is tudom. A lényeg az, hogy nincs itt. Ha Gelfrat meghallja a nevét, biztosra veheted, hogy előjön. Jegyezd meg ezt a nevet is: Amelrik!

HAGEN

Köszönöm az útbaigazítást.

HADBURGA

Szívesen. Máskor is.

SIEGLINDE

Csak az a kár, hogy nem lesz „máskor is”. Te is tudod, hogy nem látjuk egymást soha többé.

Harmadik jelenet

Duna-part, főveny. A túlparton Gelfrat udvarháza, mellette egy ladik.

HAGEN *(átkiabál a túlpartra)*

Hé, révérszmester! Hahó, Gelfrat! Gyere elő!

GELFRAT *(kidugja a fejét az ablakon)*

Nem érek rá! Mi a fenét akarsz?

HAGEN

Én vagyok Amelrik! Hazajöttem a száműzetésből!

GELFRAT

Hogy merészeltél hazajönni?

HAGEN

Hazahívott a herceg!

GELFRAT

Az más. Az mindjárt más.

HAGEN

Vigyél át a Dunán! Megfizetem!

GELFRAT *(kirohan a házból, beugrik a ladikba, evez)*

A testvéremtől nem kell fizetség! Nem szorulok rá! Viszlek anélkül is! *(A folyam közepén.)* De hogyhogy hazahívott a herceg? Nem is értem.

HAGEN

A herceg már csak ilyen. Te is tudod, hogy megvannak a szeszélyei.

GELFRAT *(megérkezik az innenső partra, kiugrik a ladikból)*

Hohó! Most látom, hogy becsaptál, te gazember! Lehet, hogy téged is Amelrik névre kereszteltek – ha egyáltalán meg vagy keresztelve –, de akkor sem vagy az igazi Amelrik, az én édes testvéröcsém! Takarodj innét, amíg szépen vagyunk!

HAGEN

Ne légy szívtelen! Bajban vagyunk, a társaim és én. Sürgősen át kell jutnunk a jobb partra, ahol a házad áll. *(Aranykarikákat vesz elő.)* Ezt az arany karperecet neked adom. Meg ezt. Meg még ezt is, csak vigyél át minket!

(Beugrik a ladikba.)

GELFRAT

Szó sem lehet róla! Én vagyok a határfelvigyázó! A herceg megtiltotta, hogy idegeneket beengedjek az országba. Az öcsémet, Amelriket is azért száműzte, mert pénzt fogadott el egy külföldi kereskedőkaravántól. Hányan is vagytok?

HAGEN

Ezer lovag, háromezer csatlós és hatezer apród. Semmiség az egész!

GELFRAT

De hát ez egy egész hadsereg! Biztosan el akarjátok foglalni a herceg tartományát. Eszem ágában sincs átvenni titeket. Ugorjál ki a vízijárművemből, de nagyon gyorsan!

(Felkapja az evezőt, és fejbe vágja Hagent, aki lerogy a ladik fenekére.)

HAGEN *(feltápáskodik)*

Hogy lehet valaki ekkora bunkó?

GELFRAT *(fejbe vágja)*

Azt mondod, bunkó? Akkor nesze! *(Kirángatja Hagent a ladikból.)* És most megöllek, de előbb takarodj a ladikból, mert nem akarom, hogy összevérezd.

HAGEN *(előhúzza kardját, felugrik, és egyetlen csapással leüti Gelfrat fejét)*

Hát nem is én fogom összevérezni. – Szerencsétlen hülye voltál, te Gelfrat. Kaphattál volna három arany karperecet, de helyette még azt a kevés eszedet is elvesztetted, ami volt, a fejeddel együtt. *(Az evezővel belökdösi Gelfrat testét a vízbe, aztán utánahajítja a levágott fejet. Mindkettőt elviszi a sodrás.)* Hány ember fér ebbe a hitvány ladikba? Mondjuk, öt. Esetleg nyolc. Hányszor kell fordulni? Jobb lesz, ha nem számolgamtom.

(Jön Günther, Dankwart és Ortwin.)

GÜNTHER

Csakhowy megtaláltunk, Hagen! Már aggódtunk érted. Azt hittük, bajod esett.

HAGEN

Szereztem egy ladikot. Azzal fogunk átkelni.

GÜNTHER

Kitől szerezted?

HAGEN

Senkitől. Találtam.

GÜNTHER

És mitől ilyen véres?

HAGEN

Ilyen véresen találtam.

DANKWART

Az a lényeg, howy átvisz minket a Dunán.

ORTWIN

A kiontott vér itt marad, mi továbbmegyünk Hunniába.

Negyedik jelenet

A Duna vize. Csónak, benne Hagen és a káplán.

Hagen evez, a káplán imára kulcsolja kezét.

KÁPLÁN

Mindenki szerencsésen átjutott, hála a Gondviselésnek. Még a lovak is. Egy sem fulladt bele a Dunába. Már csak mi ketten vagyunk hátra, és már mi is közeledünk a túlsó parthoz. Mégis félek. Mik ezek a vérfoltok itt, a csónak alján?

HAGEN

Mitől félsz, tisztelendő atyám?

KÁPLÁN

Nem vagyok a tisztelendő atyád. Hiszen te nem is vagy megkeresztelve. Nektek, trójaiaknak továbbra is „káplán úr” vagyok.

HAGEN

Rendben van. Hát akkor káplán úr. Mondd csak, káplán úr: igaz, amit mondtál, howy nem tudsz úszni?

KÁPLÁN

Igaz. Miért kérdezed?

HAGEN

Megmondjam? Tulajdonképpen jobb lenne, ha nem tudnád. No de mégiscsak megmondom. Tudd meg tehát, káplán úr, howy az erdőben, káplán úr, amikor ezt a véres ladikot kerestem, káplán úr, találkoztam két tudós asszonnyal, káplán úr, akik azt jósolták nekem, káplán úr, howy Hunniában mindnyájan meghalunk, káplán úr, és howy mindnyájunk közül egyvalaki fog élve visszatérni Wormsba, káplán úr, és az te leszel, káplán úr.

KÁPLÁN

Nem értem. Rosszat sejtetek.

HAGEN *(abbahagyja az evezést)*

Minden okod megvan rá, káplán úr. Azt akarom elérni, káplán úr, howy ez a jóslat minden ízében hamisnak bizonyuljon, és te légy közöttünk az egyetlen, káplán úr, aki nem éli túl ezt az utazást, káplán úr. Ezért most belefojtlak a Dunába, káplán úr. Sajnálhatod, howy nem tanultál meg úszni.

KÁPLÁN *(dulakodik Haggennel)*

Irgalmaz!

HAGEN

Ha az atyám volnál, akkor talán irgalmaznék. De hát magad mondtad, howy nem vagy az atyám. Így viszont miért is irgalmazlak? Nagy csobbanást akarok hallani!

(Betaszítja a káplánt a vízbe, az evezővel lenyomja a víz alá a fejét.)

GERNOLD *(a túlpartról)*

Miért bántod a papunkat? Mit vétett neked?

GISELHER *(a túlpartról)*

Mentsd ki a vízből! Ne hagyd, howy belefuladjon!

HAGEN

Muszáj meghalnia!

KÁPLÁN *(kapálódzik, távolodik a ladiktól, az innesső part felé evickél)*

Édes jó Istenem, segíts rajtam!

GISELHER *(a túlpartról)*

Odanézzetek! Fennmarad a vízen! Isteni csoda!

GERNOLD *(a túlpartról)*

De ha már úszik, akkor miért visszafelé, a bal partra? Miért nem közénk?

HAGEN *(üldözőbe veszi)*

Muszáj meghalnia!

KÁPLÁN *(a vízben kalimpál, belekapaszkodik egy sodródó fatörzsbe)*

Édes jó Istenem, segíts rajtam!

GÜNTHER *(a túlpartról)*

Hagen, hagyd abba az üldözést! Most azonnal hagyd abba! Ide gyere, ahol mi vagyunk! Itt a helyed, közöttünk!

HAGEN *(megfordítja a ladikot, a túlsó part felé evez)* A királyi parancsnak szót kell fogadnom.

GERNOLD *(a túlpartról)*

Tisztelendő atyám! Ne a bal part felé ússz, hanem errefelé, ahol mi vagyunk!

KÁPLÁN *(kiér az innesső partra, facsarja a ruhájából a vizet)*

Látjátok, hogy ide sodort a víz! Nem tudok ár ellen úszni! Sőt, sehogyan sem tudok!

GISELHER

Átküldjük a ladikot érted! Áthozunk! Ki fog nekünk misézni, ha te nem vagy itt?

KÁPLÁN

Azt már nem! Én ezentúl a Dunának még a közelébe sem akarok menni! Inkább gyalogszerral visszatérek Wormsba. Ti pedig haladjatok tovább nélkülem.

(El.)

HAGEN *(megérkezik a túlpartra, a ladikot kivonszolja a vízből)*

Most már látom, hogy igazat jósoltak a vizitündérek. A három királyi fivér, az én trójai rokonaim, az apródok, a csatlósok, a derék burgund vitézek, ezek itt mind, mind: halál fiai. Erre a ladikra sincs már szükség. Nem lesz visszaút, mert nem lesznek visszatérők.

(A felhalmozott málhákból elővesz egy buzogányt, azzal ripityára töri a ladikot, a fadarabokat berugdossa a vízbe.)

GÜNTHER *(odarohan)*

Ezt most miért csináltad, Hagen? Miért verted szét a ladikot?

HAGEN

Azért, hogy ne legyen visszaút. Ha akad közöttünk gyáva, aki meggondolta magát, és szeretne visszafordulni, most már ne tehesse.

GÜNTHER

Ja, vagy úgy. Igazad van. – Indulunk! Nyergeljétek, vegyétek magatokhoz a málhákat! Haladunk tovább! Előre!

HAGEN *(magában)*

Haladunk tovább – a halálba.

Ötödik jelenet

Dombvidék a bajor hercegségben. Országút.

Alkonyat. Jön Günther, Gernold, Giselher,

Hagen, Ortwin, Dankwart és Volker,

mögöttük a többi lovag.

GÜNTHER

Esteledik. Pihenjünk, vacsorázzunk.

HAGEN

Nem lehet és nem szabad pihenni. Ellenséges területen járunk. Akármikor bekeríthetnek minket Elsing herceg martalócai. Amilyen gyorsan csak lehet, át kell jutnunk a passau püspökség területére. Ott már biztonságban érezhetjük magunkat.

GÜNTHER

Én és a két öcsém nem ismerjük az utat. Ki az, aki vezethetne minket?

VOLKER

Én egyszer már jártam Hunniában, és nagyjából emlékszem az útra, de úgy tudom, Hagen többször is volt a hunoknál. Ő még nálam is alkalmasabb arra, hogy vezessen.

HAGEN

Igazad van, Volker, mégis te járj az élen, és te mutasd az utat. Én az utóvéd leszek. Az a nehezebb és a veszélyesebb feladat. Induljatok, és jussatok el mihamarabb a Passau felé eső gyepűre!

VOLKER

Indulás!

(Volker, Günther, Gernold és Giselher, valamint a burgund hadinép továbbvonul. Besötétedik.)

ORTWIN

Úgy veszem észre, Günther királynak sejtelmé sincs, milyen nagy a baj.

DANKWART

Pedig itt ólálkodik az ellenség a közelben. Fel kell tartóztatnunk őket, hogy Güntherék egérutat nyerjenek. Még szerencse, hogy ebben a sötétben a martalócok nem vesznek észre, milyen kevesen vagyunk.

HAGEN

Idehallgassatok, atyámfiak: elárulok nektek egy titkot. Amikor elváltam tőletek, hogy az átkelés lehetőségét felkutassam, találkoztam két vízitündérrel. Ők azt jósolták, hogy a hunoknál mindnyájan meghalunk, és csak egyvalaki tér vissza Wormsba: a káplán. Ezért is akartam őt vízbe fojtani, hátha meghazudtolhatom a jóslatot. És tessék: a káplán sértetlenül hazatér. Úgyhogy a jóslat sajnos igaz. Mindnyájan meghalunk ezen a kiránduláson: te is, meg te is, meg én is.

DANKWART

Hát akkor kalandra fel! Ha már úgyis meg kell halni.

ORTWIN

De én még nagyon fiatal vagyok, én még élni szeretnék! Inkább visszafordulok, és hazamegyek Wormsba, mint a káplán.

HAGEN

Már késő. Már nincs visszaút. Összezüztam a ladikot, amellyel átkeltünk a Dunán. És tudod-e, mitől volt az a ladik véres? Kinek a vére száradt rajta? Megöltem Elsing herceg határfelvigyázóját, amikor dulakodtunk a ladikért. A herceg ezt nem hagyja bosszulatlanul, ebben biztos lehetsz. Ha visszafordulnál, egyenest a lándzsája hegyének szaladnál.

DANKWART

Ti is halljátok azt, amit én?

ORTWIN

Nyomunkban az üldözők! Szaladjunk!

HAGEN

Nem szaladunk sehová. Se gyávának, se gyengének ne higgyenek minket. Készüljete a harcra. Jobb kézbe fegyver, bal kézbe pajzs! *(Emelt hangon.)*

Ki mocorog a hátunk mögött? Ki bujkál a sötétben?

ELSING *(előlép, mögötte számos martalóc)*

Valaki közületek megölte kedvenc határfelvigyázómat, Gelfratot! Akárki volt is, keservesen lakolni fog.

HAGEN

Én voltam az. Én, Trójai Hagen.

ELSING

Tudtam! Tudtam! Megjósolták a vízitündérek, hogy egy Hagen nevű férfi egyszer még nagy bajt és nagy szomorúságot hoz a fejemre. De most meghalsz!

HAGEN

Jogos önvédelem volt. Aranyat kínáltam neki, mire ő fejbe vágott az evezővel. Ha én nem ölöm meg őt, akkor ő végzett volna velem. Engedj minket békésen tovább vonulni, nemes herceg, hogy békével és barátsággal búcsúzhassunk egymástól!

ELSING

Csak semmi béke! Itt, helyben meghaltok mind, akik betolakodtatok a területemre!

(Lándzsával támad Hagenre, aki pajzsával kivédi a döfést. A lándzsa kettétörik, Hagen kirepül a nyeregből.)

HAGEN *(a földön fekve)*

Ne velem törődjete! Üsséte a herceg szolgálait!

DANKWART

Én hárman vagyok! Püff neki!

ORTWIN

Én meg tizenketten vagyok! Dirr, durr!

EGY MARTALÓC

Hűha, ezek nagyon sokan vannak!

(Elszalad.)

MÁSIK MARTALÓC

Még jó, hogy nem látjuk őket! Mert így aztán ők sem látnak minket!

(Elszalad.)

HARMADIK MARTALÓC

Szégyen a futás, de hasznos!

(Elszalad.)

HAGEN *(feltápáskodik)*
 Most mutasd meg, nemes herceg, mit tudsz!
 ELSING
 Erre a célra itt a kezemben egy kis cucc.

(Buzogánnyal fejbe vágja Hagent.)

HAGEN *(karddal odasújt)*
 A pajzsodat kettérepeszttem.
 ELSING *(buzogánnyal csapást mér)*
 Fejedet a sisakból kisserkeszttem.
 DANKWART

Ebben a párviadalban én leszek a döntőbíró.
 ORTWIN
 Helyesen gondolod. Ha derék atyánkfia, Hagen orvul hátbadöfhetted Siegfriedet, te is lenyakazhatod a herceget ugyanígy.
 DANKWART
 Csak az a bökkenő, hogy egy sziporkát sem látok ebben a sötétben. Vagy legfeljebb egy sziporkát, amikor szikrázik a pajzson a kard. Nem volna jó, ha a herceg helyett a rokonunkat szabadítanám meg a fejétől.

(Mennydörgés.)

ORTWIN
 Ez az! Közeledik a vihar! Ez kell nekünk. Milyen helyt villámlik, látni fogod, hogy a kettő közül melyik a herceg.

(Villámlás.)

DANKWART *(kardjával Elsing nyakszirtjére sújt)*
 Hát, nemes herceg, ennyi volt az élet.

(Mennydörgés.)

HAGEN
 Te avatkoztál közbe, Dankwart? Jól tetted. A herceg volt az erősebb. Már majdnem legyőzött.
 ORTWIN
 Hogy lehet egy emberben ennyi vér? Csúrom lucsok vagyok.
 DANKWART
 Majd az eső lemossa.

(Az előbbieknél halkabb, távoli mennydörgés.)

ORTWIN
 Nem lesz eső. Elvonulnak a felhők.
 HAGEN
 Siessünk! Értjük utol Güntheréket még hajnalhasadás előtt!

Hatodik jelenet

Országút. Éjszaka. Jön Volker, Günther, Gernold és Giselher.

GÜNTHER
 Mondd csak, Volker: biztosan tudod az utat?
 Egészen biztosan?
 VOLKER
 Hát, úgy nagyjából, félig-meddig egészen biztosan. Passaunak arrafelé kellene lennie.
 GERNOLD
 Merrefelé? Mert én nem látok semmit.
 GISELHER
 Hol késlekedik Hagen és a többi trójai? Félek, hogy bajuk esett.
 GERNOLD
 Te csak ne aggódj értük. Azoknak hét életük van, mint az egyszerű macskának.

(Mennydörgés.)

GÜNTHER
 Biztosan utolérte őket a vihar, és behúzódtak az eső elől valami sufniába vagy szárnyékba vagy pajtába vagy inkább csűrbe.

(Hagen, Dankwart és Ortwin utoléri a menetet.)

HAGEN
 Itt vagyunk.
 DANKWART
 Mind a hárman.
 ORTWIN
 Sértetlenül és hiánytalanul.
 GÜNTHER
 Te vagy az, Hagen? Hol késlekedtetek ilyen sokáig? Történt valami rendkívüli?

HAGEN

Á, dehogy. Semmi, semmi. Egy kicsit elbáméskodtunk.

GÜNTHER

Ebben a vaksötétben?

HAGEN

De aztán összeszedtük magunkat, és lóhalában utánatok vágtattunk, amint látod.

GÜNTHER

Nem látok semmit. Az égvilágon semmit. Biztos, hogy jó irányba megyünk?

GISELHER

Odanézzetek! Hajnalodik. Mindjárt felkel a nap.

(A szín kivilágosodik.)

GÜNTHER

Szent borzadály! Hogy nézel ki, Hagen? És ti ketten, Ortwin és Dankwart! Mitől vagytok ilyen véresek és mocskosak?

HAGEN

Hát, volt egy kis bunyó.

DANKWART

Ránk törtek Elsing herceg martalócai, a herceggel az élen.

ORTWIN

De aztán keservesen megbánták. Maga a herceg is otthagya a fogát. Ott fekszik az út szélén. Kutyák és keselyűk marcangolják a máját.

GÜNTHER

Ilyen véresen, ilyen megtépázottan aligha vonulhatunk be Rüdigerhez a pöchlarni várba.

GERNOLD

Bárcsak már ott lennének! Biztos, hogy jó irányba megyünk?

Hetedik jelenet

Gyepű, azaz határsáv. Leeresztett sorompó.

Későantik, rusztikus őrbódé. Üresen áll.

Négy asszony teknőekben ruhát mos.

Jönnek az előző jelenet szereplői.

GÜNTHER

Mondjátok, rózsaszálaim: ez már Ausztria területe?

I. MOSÓNŐ

Hogyne, persze, Ausztria. Szigorúan Ausztria. Kegyetlen mértékben Ausztria.

II. MOSÓNŐ

Vagy esetleg Ausztrália. De az még nincs felfedezve.

III. MOSÓNŐ

Hát nem lát az úr a szemétől? Hol van még ehhez hasonló jelenség a világon? Hogy a mosónők egyúttal határőrök is? Ilyesmi csak Ausztriában lehetséges! Ezt Rüdiger nagyságos úr találta ki ilyen furfangosan. Mossuk a nagyságos úrék ágyneműjét, és őrizzük a nagyságos úrék államhatárát. Mosunk és őrzünk, őrzünk és mosunk.

HAGEN *(a IV. mosónőre mutat)*

Nekem ő tetszik a legjobban. Ő, aki nem szól egy szót sem. Mintha morcos volna egy kicsit.

GÜNTHER

Kis csillagvirágom, te ott, aki hallgatsz, mint a sír! Fogd ezt az arany karperecet, szaladj vele a pöchlarni várba, és tudasd a gazdáddal, Rüdigerrel, hogy itt tartózkodik az államhatáron régi barátja, Hagen, továbbá régi barátjának új barátai, a burgund királyok, valamint ezek népes kísérete, lovagok, csatlósok, apródok. Úton vagyunk Hunnia felé, Attila király és Kriemhild királyné meghívása nyomán, hogy részt vehessünk a nyári napforduló megünneplésén, és szeretnénk Pöchlarnban megpihenni egy-két napig vagy inkább egy-két hétig, már akinek jut hely a várban, mert a többiek sátrat vernek a mezőn. Nagy kedvesség volna Rüdigertől, ha levágtatna száz ökröt és háromszáz disznót, és persze ne feledjük a kellő számú hordók csapra veretését. Na, szaladj, egyik lábaddal itt, a másik ott!

IV. MOSÓNŐ *(kezével jeleket ad)*

Eeeee!

(Kirohan.)

I. MOSÓNŐ

Szegényke süketnéma. De mosni, azt nagyon tud. Példamutató munkabírása van.

II. MOSÓNŐ

Aztán majd a várban elmutogatja, amit rábízta. Az intéző meg az ispán meg a kasznár tö-

kéletesen megértik. De még Rüdiger nagyságos úr is ki tudja hámozni abból, amit mutogat, a felét vagy a harmadát.

III. MOSÓNŐ

Te nagyúr! Nekünk nem akarsz adni semmit?

GÜNTHER

Ugye örülnétek neki? Mármint a semminek. Vagy a semminél több valaminek? Hát jó. – Neked adok egy fülönfüggőt. – Neked adok egy brosst. – Neked pedig adok egy homlokpántot. Nem, inkább ezt a bokaláncot adom. Cserébe csak annyit kérek, hogy tegyétek félre a lepedőket, és mossátok le a vérfoltokat erről a három férfiről.

I. MOSÓNŐ

Ja, hát mi megszoktuk a vérfoltokat.

II. MOSÓNŐ

Disznóvágáskor is én szoktam a beleket kimosni.

III. MOSÓNŐ

Igen ám, de le kellene vetni azt a páncélt, mert így együtt nehezen megy a tisztogatás. Külön-külön egy kicsit könnyebb volna.

HAGEN *(bemászik az egyik teknőbe)*

Tudnod kell, Günther király úr, hogy a hunok tulajdonképpen magyarok. Vagy legalábbis magyar származásúnak hirdetik magukat. Ha ezt nem tudod vagy nem veszed figyelembe, akkor vérig sérted őket. Erre jól vigyázz, ha Esztergomba érkezünk! Azt is a fejükbe vették, hogy Ausztria tulajdonképpen Hunniához tartozik. Ebből annyi igaz, hogy a bivalydagványi békekötés óta Attila a tartomány hűbérura, de attól még ezen a területen sohasem éltek magyarok, illetve hunok.

I. MOSÓNŐ

Egy kicsit tessék lejjebb hajolni, mert így nem érem el az úr nyakát és vállát, pedig ott a legragacosabb a rászáradt vér.

HAGEN

Rüdigert is Attila tette nagyúrrá, amikor kinevezte Ausztria őrgrófjává. Kréta szigetén volt neki egy közepes nagyságú birtoka, de onnét elüldözték a vandálok. Az utolsó pillanatban menekült el egy zsúfolt, rozoga dereglyén a feleségével és a gyerekeivel. Bezzeg azóta felvitte az Isten a dolgát! Övé ez a szép ország és annak minden kincse. Nem csoda, hogy mosónőkkel őrizteti a passauai püspökség határát. Fél, hogy nyugat felől beszivárognak mindenféle szerencsepróbálók, és ők is akarnak egy szeletet a nagy, kerek tortából. Minket persze annál szívesebben látnak, elvégre mi Attila vendégei vagyunk.

GÜNTHER

A másik kettőhöz hozzá se nyúltok?

II. MOSÓNŐ

Őket már letisztogattuk.

III. MOSÓNŐ

Ezzel a vitézzel van a legtöbb munkánk. Ő volt a legvéresebb.

ORTWIN *(az egyik teknőben)*

Miért vagyunk ennyire bátrak, amikor gyávák is lehetnénk?

DANKWART *(egy másik teknőben)*

Mire mindnyájan meghalunk, édes öcsém, te is tudni fogod a választ.

A jelentésadás belső feltételei

Háy János: *Mamikám*

Egy kézzel írt naplórészlet hívja fel magára a figyelmet Háy János *Mamikám* című regényének belső borítóján. A fülszöveg az író saját kezű vallomása, s mint olyan, különleges hatású. Mély kapcsolódást ír le a szerző és a műalkotás tárgya között, közte és a *Mamikám* világa között, melynek gyökerei régóta megkapaszkodtak benne: „őrizgettem magamban. Őrizgettem, mint valami magántulajdont, ahogy a kutya a kert sarkában elásott csontot.” Olyan térbe érkezünk, ahová annak ellenére, hogy a gondolatok és a cselekedetek az élet alapvetéseiből fakadnak, „a nyilvánosság már nem akar bepillantani.” A *Mamikám* szövegére újra reflektál „a megszólalás üres helye”-ire,¹ saját művészi olvasata révén mutatja be azt a gyerekkorából ismert világot, amelyet eddigi műveiben is nagyhatásúan tudott képviselni. Ennek a világnak a többszólamú értelmezése a *Mamikám* című regénnyel új aspektushoz érkezett.

A korábbi művekhez hasonlóan Háy János ezúttal is az emberi sorskérdések érdeklik, sorokat akar megmutatni, ezekben az adott életút mellett a megtalált nyelv (ami író gyerekkorának nyelve), illetve annak működés módja az igazán értékes. Ez a nyelv, Wittgenstein közismert tézisének felidézve, kijelöli a műben megszólaló világának a határait. Mi fér bele a *Mamikám* esetében ebbe a (szöveg)világba, milyen előíró funkciókkal találkozunk a választott nyelv, illetőleg nyelvjárás révén – úgy vélem, ezek a műfő kérdései. A *Mamikám*ban beszélt nyelv figurális nyelv, ugyanakkor persze

Európa Könyvkiadó, Budapest, 2021

szociolingvisztikai szempontból is vizsgálható, különösen hogy itt a különböző társadalmi csoportokból érkező szereplők ugyanazt a nyelvet beszélik.

Az egyes szám első személyben íródo narráció retrospektív eleveníti fel az elbeszélőnek az idős asszonyhoz való kapcsolódását, az önvallomásban alapvetően két tragikus végkifejletű sors képviseli magát: a cigány származású jánka sorsa és Mamika sorsa. Persze az ő történetük sok más mellékszálát is bekapcsol, így a cigányasszony lányáét, aki „más”-nak született. Az önvallomás korábbi formáit láttuk a *Géza-gyerek*, *A bogyósgyümölcskertész fia*, a *Nehéz* és a *Mélygarázs* című művekben. A formakeresés,

1 Beck Zoltán, *A megszólalás üres helye – Romológiaíról és más dolgokról*. Napvilág Kiadó, 2020

mint a Háy-életmű egyik fő kérdése, leginkább a műnem és a műfaj próbálgatásában található meg,² de mondhatjuk azt, hogy a művek nyelvi regisztere is ennek a formakeresésnek a része. Az író a felsorolt művek mindegyikében megújította a beszédmódot, a *Dzsigerdilen* pedig, hasonlóan a *Mamikám*hoz, éppen az alustilizáltság és élőbeszédszerűség alapján hívta fel magára a figyelmet. Háy János most ugyanúgy megtartja a monológ hatáskörét. Mivel beszélője a jánka, elsősorban az ő személyisége, illetve a története által hordozott kontextus teremti meg a jelentésadás feltételeit. Az elbeszélő nézőpontjából látjuk a történetet, az elbeszélő történethez való viszonyából értjük meg a világot, amelyben mozog. Egyvalami fogja egybe a gyerekkorától egészen felnőttkoráig terjedő történetét: a cigány származása.

Az e köré épülő elbeszélő identitást rengeteg klisé alkotja, amely éppen ezért teszi próbára az olvasói elvárás-rendszert, „a vágyott és remélt, valamint az olvasó számára valószínűsíthetőnek és kiszámíthatónak látszó fejleményeket”.³ A szöveg erős hatásfokát valószínűleg ennek is köszönheti. Ezek egy része a saját élettapasztalat alapján áll össze (rossz fogak, éhezés, fázás, lopás, fizikai, érzelmi és szexuális bántalmazás, generációkon átívelő butaság, alkoholizmus, kéregetés, lopás), másik része a társadalom felől érkezik: „A cigán olyan, hogy ha nem lop, hazudik” (41.); „A cigán olyan, ... hogy mindenek megsejtődik” (68.); minden cigán a kisegítő osztályba kerül, minden cigán tolvaj, és így tovább. Nyilvánvaló, hogy a mű fő kérdése, hogy a jánka idős asszonnyal folytatott beszélgetései során hogyan formálódik ez az identitás, és milyen olvasói válaszokat kapcsol be például a fentiekben felsorolt életkörülmények ismertetése alapján.

A mű kettős játékot játszik, reduktív módon két szereplő világértelmezését közvetíti. A jánka nemcsak viszonylag pontosan méri fel a saját helyzetét és mozgásterét (a Mamikánál kevésbé árnyalt ez), ugyanígy az idős, egyedül

élő asszonyét is, és szembesíti őt a külső nézőpont igazságaival, melyek a létünkhöz kapcsolódó alapvető filozófiai kérdéseinkből fakadnak. A hasznos élet témájával, az elégedettség megtapasztalásával, a jóval és egyéb erkölcsi kategóriákkal a maguk módján foglalkoznak, ezekben a beszédhelyzetekben karakteresebb a jánka megítélése. Értékelésében a Mamikának ugyan „nem vót haszontalan az élete mind ezeké a pestyeké, haszontalan éveken át” (152.), mégis szánalommal van iránta. Mert milyen élet az, ahol az idős kor egyedülletben lappang: „nem vót neki más, aki rányitott vóna, mert má mindenki meghat”, a gyerekei pedig külföldön élnek és csak ritkán járnak haza, akkor is elidegenedve mérik fel világuk különbözőségeit (az unokák például nem értik a magyar mesékben levő kulturális kódokat). „Mer most mi van a Fiatlammamika gyerekeive, hiába vótak olyan marha okosak, hogy mindenki monta, hogy nagyon azok, még az iskolaigazgató is aszonta” (65.), máshol élnek, és talán nem ismerik a kategorikus imperatívusz hétköznapi életben megvalósuló alapelvét. Mivel az elbeszélő időszakosan öregotthonban is dolgozott, látta belülről ezeket a sorsokat: „annyi az öreg, főleg Pesten... azok is úgy ott vótak hagyva, mind a Mamika” (151.). Pedig ők sem így tervezték a Fiatlappával, munkájuknak az adott értelmet, hogy majd vesznek a gyerekeknek házat Pesten, és maguknak is, „oszt nem dógoznak soha többet, csak jáccanak az onokákkal” (89.). Az új generáció elköltöztetésével az időskori egyedüllet a hiányt hozza magával, de ugyanezt érzik azok is, akik emigrációban élnek: „Milyen lehet úgy éni, hogy nem ott ész, ahol otthon vagy?” (105.)

Az első kérdés, amelyet közvetve megfogalmaz a regény, azonos Jacques Derrida egyik ismert művének a kérdésével: ki az anya? A narrátor már az első mondatokban kiemeli, később pedig többször hangsúlyozza, hogy számára a Mamika „jobban vót az anyám, mint akitő születtem” (5.), mert „A bornyú anyja is különb vót, mind ezek az anyák, mind az eny-

² <https://www.jelenkor.net/archivum/cikk/3088/probalgatni-az-eletet>

³ Kamarás István: Az irodalmi mű befogadása. Pannon Egyetem BTK Antropológiai és Etika Tanszék, Gondolat Kiadó, 2007, <https://mek.oszk.hu/09000/09063/09063.htm#27>

im is vót, akik csak szütek bele a világba.” (75.) A jánka számára az anyaság legfőképpen nevelést jelent, egy jó anya gyakorlati és erkölcsi dolgokra nevel, megmondja, „mit hogyan kő” (46.). Ezért is tartja érzelmileg távol magától a vér szerinti anyját, akit „nem tartok anyámnak, mer hát milyen vót, mit nevelt rajtam, hát semmit.” (52.) Bár a mamika sok szempontból megfelel ennek a mintának, mivel segít neki a sütésben, megtanítja, mire kell figyelni a ház körüli munkák során, alapvetően mégis kételtű a kapcsolatuk. A történetek során Mamika többször fogalmaz meg olyan tanításokat, melyek gyökerei a klasszikus értékeket képviselő generációkban megtalálhatóak voltak. Megfogalmaz intéseket: „Ne mondj ijeket a papró” (124.), többször figyelmezteti a lányt, ha csúnyán beszél (ami eleve magában rejtje az agressziót), észrevételei a jánkával kapcsolatosan sokszor kíméletlenek és elutasítóak.

A *Mamika* értékrendjén keresztül ugyanakkor a falusi világ belső értékrendjét, gondolkodásmódját, ítéletét is megismerheti az olvasó. Mivel a Mamika az élet egykori rendjét képviseli, története egyben a falu története is, ami alapján megjelenhet az iskolák belső működése, az itt munkáló hierarchikus rend, feltűnnek az orvosi ellátás problémái. A tételes hiányosságok mellett a falu kulturális életére is rálát az olvasó (volt mozi a faluban). Ezeket a problémákat a regényben az idős asszony karaktere hozza közel, ezért élettere, világlátása legalább annyira hangsúlyos, mint az elbeszélőé. Mindkét szereplő útját a kiúttalanság és az esendőség tapasztalata határozza meg, sorsuk e tekintetben azonos. A *Mamikám* megközelítése szerint a születéssel öröklött sors szab határt a lehetőségeknek, ezért nincs nevük ebben a regénytérben sem a szereplőknek, hiányzik az egyénítés, mivel az általuk képviselt típusokhoz kapcsolt lehetőségek alapján van bizonyos mozgásterük a történetek alakításában. A *Mamikám* végkövetkeztetése szerint nem tudunk mások lenni, mint akik valójában vagyunk: „hiába akarunk,

mi nem tudunk mások lenni, csak cigánok.” (107.), mondja.

Azok alapján, ahogyan ezek a megállapítások elhangzanak, nyilvánvaló, hogy valójában hiányzik az akarat az elkülönöztetéshez, a jánka nem jut el a Don Juan-i üzenet megfogalmazásához: változtasd meg az életed, és élj máshogy. Hiába ismételteti, hogy nem akar *cigán* lenni, neki más élete lesz (mint például az anyjáé volt), valójában nem tesz érte semmit, törekvése tehát nem hiteles. Tisztán látja ugyan, hogy mi az ő sorsa, és például van ellenállás benne a ráerőszakolt lopások alkalmával, ám nem látja a választási lehetőséget életformák, értékek között, elbukása tehát szükségszerű. Ezt igazolják az ismétlődő élethelyzetekben elhangzó beszélgetéseik. Ezek során mintegy leválasztódik a közösség, ketjük kommunikációja mindvégig képes életben tartani a szöveget. A jánka, miközben segít a Mamikának a kinti munkákban, együtt kávéznak, közben beszélgetnek. Szociológiai, pszichológiai szempontból is érdekesek ezek a beszélgetések, érdekes az érvelések belső mechanizmusa. Ugyanazokat a témákat járják körül, a hangsúly a kibeszélésen, nem a megoldáson van. Sokat beszélnek ugyan egymással, és meg is fogalmaznak bizonyos felismeréseket, ám nincs átható előrelépés, leginkább ugyanazokat a témákat ismételtetik mindketten. Ez persze abból is adódik, hogy nincs meg a bizalmi viszony közöttük, mivel a barátság érzelmi mélységeit nem tudják igazán megélni. Ezek a finoman elszórt utalások, feszültségek vezetnek el a mű végkifejletében tapasztalható drámai hatáshoz, ami Kemény István megfogalmazásában „Egy, a görög klasszikusokhoz mérhető végzettragédia”⁴.

Mindketten áldozatok, értelmezésünket pedig az határozza meg, hogy a jánkát tartjuk-e bűnösnek az idős asszony meggyilkolásában. A narrációs eszközök azért is működtetik hatásosan az elbizonytalanító mechanizmusokat, mert az olvasó nem tudja, merre, milyen végkifejlet felé tart a két nő kapcsolata, nehezen

4 Kemény István: A Háy János körüli vitáról, <https://konyvterasz.hu/kemeny-istvan-a-hay-janos-koruli-vitarol/>

fér hozzá a szerzői szándékhoz. A mű hatásmechanizmusa dramaturgiailag jól felépített. A történetben akkor áll be először fordulat, amikor a cigány asszony „szerelme”, aki csak kihasználja őt, az idős nőhöz küldi pénzt kérni, hogy pálinkát vehessen magának. Később, a lopások elmesélése után az is kiderül róla, hogy egyszer hihetetlen agresszióról adott bizonyosságot, mikor megverte és majdnem megölte a „román kurvát”. Ezek a történetek bevéődnek az emlékezetbe. Rejtett utalásként munkál a szövegben a Biblia „Ne ölj!” parancsa – amelyet Mamikával a háború kapcsán elemeznek –, érdemes megfigyelni, melyik beszélő fél milyen álláspontot képvisel. Ott munkál a történetben ugyanakkor a szeretet parancsa is, ami sokkal inkább felerősödik a történetben. A szeretet parancsa itt szelektív, a lány értelme-

zésében biztosan: „cigánt soha nem szerettem” (113.), mondja. A történet zárásában a bűnhődés hangsúlyos. Miután hazaér, megöli a társát, lánya, Bernike, aki születési rendellenessége okán nem nő föl, gyilkosnak nevezi őt. Furcsa ettől a kislánytól hallani ezt az ítéletet, olyan, mintha a szerző ítélete szólalna meg. Mert a vér úgylis előjön egyszer – ezek a sztereotípiák nemcsak az emberi gondolkodást határozzák meg, hanem az öröklött emberi sorsokat is.

Talán nem is az igazán lényeges, hogy Háy János a *Mamikám* című művében új sorsokat hoz közel, ami ez esetben egy cigány nő és egy idős asszony sorsa, hanem hogy ezek révén mit mond el az emberről, az emberi kapcsolatok sokrétűségéről, hogyan tárja fel azt a világot, amelyet a magyar irodalomban ily módon csak ő tud hitelesen képviselni.

Perlrott Csaba Vilmos: *Siratóasszonyok / Bibliai alakok* (1922; litográfia, papír; 700×500 mm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 72.69.1.)

Hozzászokott a szeme a sötéthez

Csabai László: *Inspektor Szindbád*

„Ha másként nem megy, fizetnék is, hogy nyomozhassak. Ettől a gondolattól néha megijedek.”, fejt ki Szindbád nyomozó, civil néven Schiffer Árpád a felettesének az *Inspektor Szindbád* elején. Hitelesen hangzik egy olyan detektív szájából, aki különböző országokban derített fel bűntényeket világháborúk, forradalmak és diktatúrák idején. A negyedik Szindbád-kötetben egy nyugati jóléti demokráciába, az NSZK-ba veti a sorsa.

Csabai László eddig megjelent nyolc kötet közül négy a Szindbád-sorozat része. A főszereplő nem kapcsolódik Krúdyhoz. A Szindbád elnevezés vezetéknévének az arab fordítása (Schiffer= Szindbád= hajós), és bagdadi gyerekkora idején ragadt rá. Illik is hozzá ez a név, mivel az egzotikus tájon felnőtt magyar detektív kalandjai földrészeket és huszadik századi rendszereket ívelnek át, habár Szindbád nem önszántából cserél annyiszor országot.

Az előző három kötetben a detektív az 1920-as években kezdi el a pályáját Nyárligeten, és átvészeli két világháborút. Majd Szibériába kerül, lágernyikként Pervijplán településen derít fel bűneseteket, végül visszatér Nyárligetre, ahol a Rákosi-rendszer alatt az államrendőrség tagja lesz, és ebbéli minőségében éli át az '56-os eseményeket. A legfrissebb kötet, az *Inspektor Szindbád* pedig már egy NSZK-beli kisvárosban, Aspenauban találja a nyomozót. A hatvanas évek gazdasági csodáját és annak árnyoldalait tapasztalhatja meg testközelből. „Mert az embert mindig követi az árnyéka.”

Magvető, Budapest, 2021

Akárcsak a korábbiakban, ebben a kötetben is belemerülhetünk a korszak ábrázolásának páratlan részletgazdagságába. Legyen szó korabeli tévéműsorokról, popdalokról, politikai pártok eszmerendszeréről vagy vallási törekvésekről, a szerző otthonosan mozog mindenféle területen. Olvasás közben időnként muszáj letenni a könyvet, és megkeresni az interneten az Isettát, a kor ikonikus kisautóját, amely kulcszszerepet kap a nyomozás során, vagy meghallgatni Marlene Dietrich előadásában a *Shir Hantant*, s máris ott találjuk magunkat a hatvanas években.

A Szindbád-kötetektől elválaszthatatlan a hiteles és pontos karakterábrázolás is, valamint a szereplők széles társadalmi beágyazottsága. Munkások, művészek, papok, bevándorlók, prostituáltak, cégvezetők és vallási vezetők nyüzsögnek Szindbád körül, tipikus és különc figurák a társadalmi piramis csúcsáról és legaljáról. Hazájukból elüldözött lengyelek, poroszok, svábok, magyarok sorsa keresztezi egymást a menedéket igen, de boldogulást és valódi befogadást nem mindig kínáló Nyugaton. A nyomozás, kihallgatás szituációját Csabai rutinosan aknázza ki alakjainak jellemzésére. Szindbád pedig nemcsak jó emberismerő, de alázatos is, nyitott a vitára, és a munkáján túl is őszintén kíváncsi a másik emberre. Ideális figura tehát, hogy általa a szerző a háború utáni társadalom széles keresztmetszetét mutassa be.

Az információgazdagság és a szereplők pontos ábrázolása állandó jellemzője a Szindbád-sorozatnak, a szerkezet viszont figyelemre méltó alakuláson ment keresztül kötetről kötetre. Az első még inkább novelláskötetnek nevezhető, mint regénynek. Egy novella egy nyomozást beszél el, és önálló egésznek alkot. Bár nagyjából a második kötetben is érvényesül az egy fejezet-egy nyomozás elv, a bűntények jó része nem zárul le megnyugtatóan a fejezetek végén. Egy szerkezeti bravúrral azonban a kötet utolsó szakaszában a legtöbb rejtély mégis megoldódik. Kiderül viszont, hogy egyetlen bűneset mintegy vörös fonalként összefűzi a legtöbb másikat, s ez a megoldatlan szál sokáig kínozza Szindbádot. A harmadik kötetnek az előzőhöz hasonló szerkezetében az a csavar, hogy – a Csabai által kedvelt – passzázsfejezetként időnként beilleszkedik a nyomozások közé egy sorozatgyilkos egy-egy rémtette. Hamarosan Szindbád látókörébe kerül ezek egy része, majd rááll a nyomozásra, és végül ez lesz a „csúcsbűntény”, amivel a kötet zárul, és aminek jelentős kihatása lesz a nyomozó életére.

A negyedik kötet szerkezetileg szakított a korábbi egy fejezet-egy nyomozás variánsokkal, az önálló részekből felépülő nagy egésszel. Ehelyett az egész könyv egyetlen nyomozás

története (ha nem számítjuk a „felvezető bűntényt” az első fejezetben). Ezért a fejezeteknek szorosabban kellene kapcsolódniuk egymáshoz, mégis lazábbnak tűnik köztük a kapcsolat, sőt esetlegesnek a struktúra. Talán ezt próbálta ellensúlyozni a szerző a helyszínek szerinti tagolással (helyszíntre utaló fejezet-címek: 1. Aspenau, a város; 5. Höllendorf; 7. A fűrésztelep; 9. Tossa), de ez a szerkesztésmód nem húzódik végig a könyvön.

A tizenhat fejezetből hat vállaltan passzázs, az első és az utolsó két fejezetet leszámítva minden második fejezet címe mellett a „passzázs” szó áll. Ennyit már nehezen bír el a 430 oldalával a Szindbád-kötetek sorában vékonykának számító *Inspektor Szindbád (Szindbád Szi-bériában: 596 oldal, Szindbád, a forradalmár: 872 oldal)*. A sok információ nem szervesül úgy ebben a kötetben, mint a korábbiakban. Több fejezet akkor nyerne értelmet, ha szeretnénk fellélegezni a koncentrált nyomozás közben. A tizennegyedik is ilyen, amelyben a Sancta-Germánia eszméjét fejti ki egy pap Szindbád-nak, és amelyben helyet kap a detektív hithez való viszonya is. Ám ebben a kötetben maga a nyomozás sem olyan sűrű és feszített, mint a korábbiak, így ezek a fejezetek inkább a bűntény megoldásának mesterkélt elodázásaként hatnak.

A rengeteg korhű információ és a csak sejtethető óriási háttértudás mellett ez a vállalkozás egy komoly játék. Játék többek között a magas- és a zsánerirodalommal, a történelmi regény és a krimi műfajával.

Csabai László nagy játékos. Játszik a formákkal – gondolhatunk itt a *Száraz évszak* című novelláskötetének duovelláira, azaz páros novelláira, és a *Vidék lelke* című kötetre, amelyben rendre három összekapcsolódó novella alkot egy triovellát. A Szindbád-sorozat pedig a kötetekben előre haladva válik egyre inkább játékká. Hiszen a huszadik századdal éppen egyidős (!) Schiffer Árpád, akit Bagdadtól Szi-bériáig, Magyarországról az NSZK-ig vet a sorsa, általában éppen az események középebe keveredik. A történetek időnként a valószínűt-

lenség határán egyensúlyoznak, de nem lépik át a hihetőség határát.

A bűntények hiteles történelmi és társadalmi kontextusba ágyazottak, de aki tisztán történelmi regényt vár, csalódik majd. Ez azonban a Csabai-féle játék része, összekacsintás az olvasóval. Aki elköteleződött a Szindbád-sorozat mellett, az igenis a nyomozó és a szerző szemével szeretne látni újabb és újabb helyszíneket, korokat, országokat. S ehhez hallgatólágosan beleegyezik, hogy egyetlen emberéletbe sűrűsödjön sok elem, hogy a bűntények összefonódjanak, hogy például Szindbád oroszul és németül is tudjon. Ugyanilyen összekacsintás az olvasóval, ahogy Csabai Szindbádhoz kapcsolja Kántort, a híres magyar nyomozókutyát (harmadik kötet) és Derrick nyomozót (negyedik kötet). Igényes történelmi játék ez sok-sok kortörténeti adalékkal.

A korábbi kötetek kapcsán érte Csabait az a kritika, hogy a nyomozások túlságosan lekerekitettek. Ezt azért nem látom problémásnak, mert a Szindbád-nyomozásoknak általában sokkal nagyobb tétjük van, mint az, hogy kitudódik a bűnös személye és tisztázódik a bűntény. A detektív sokszor kerül válaszút elé: nyilvánosságra hozzon-e olyan információt, amely terhelő a tanúra nézve, és nem lényeges a nyomozás szempontjából, vagy futni hagyja az érintettet? Ilyen kérdést vet fel például egy tanú homoszexualitása, ami a kor viszonyai között akár börtönt is jelenthet. Átveheti-e a büntető szerepét egy nyomozó, ha törvény szerint nem elítélendő az, amit felfedezett? Egy bántalmazó apát például megbüntethet-e? A második és a harmadik kötetben pedig sokszor felmerül az állam és az államilag alkalmazott nyomozó vi-

szonya. Mi számít bűnnek egy diktatúrában? Mennyit őrizhet az autoritásából egy lágernyik-detektív? Schiffer Árpád nem tévedhetlen és makulátlan figura, hanem nagyon is emberi. Töpreng, kérdez – magát és másokat –, kétségei vannak. Próbál hű maradni az elveihez, de megesik, hogy elbukik, hiszen félti az életét és az egzisztenciáját – és éppen ettől lesz hiteles figura.

Egy jellemző Szindbád-nyomozástörténet vége éppen ellenkezőleg hat, mint egy hagyományos detektívtörténeté. Bár a tettes kilétére fény derül, a feszültség továbbra is ott munkál az olvasóban, mert a büntetés nincs arányban a bűnnel, amikor például lopásért kerül a lágerbe valaki. Netán a tettesnek a bűntény előtt is a börtönnél rosszabb élete volt, vagy az elkövető saját lelki furdalása már amúgy is pokollá tette az életét. Csabai egyes esetekben meg is fordítja a hagyományos detektívtörténetet: ismerjük az elkövetőt és a gyilkosság tényét, de az olvasónak kell kikövetkeztetnie, hogy valójában mi történt.

Ehhez képest az *Inspektor Szindbád* sokkal hagyományosabb, életszagúbb nyomozást ír le szilárd és gyenge alibikkel, lyukra futással, hullámozó kételyekkel és bizonyossággal. A pusztá nyomozás azonban nem tartja fent azt a feszültséget, amelyet a korábbi kötetek kisebb részekből felépülő szerkezete biztosított.

Nem marad el viszont a már hagyományosnak számító kötetvégi fordulat, amely új kalandok felé sodorja a detektívet. A szemfüles olvasónak máris lehetnek ötletei, hol és milyen szervezet kötelékében folytatja Szindbád a bűnüldözést. Elindulhat a visszaszámlálás, amíg megkapjuk a következő Szindbád-adagunkat.

► NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF

Egy békétlen kisváros a boldog békeidőkben

Hász Róbert: Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja; Fábián Marcell és a táncoló halál

Elsősorban a történelmi regények kedvelői ismerhetik jól Hász Róbert író, aki, mielőtt krimiírással fogott volna, jó pár kötetet jelentkezett, köztük olyan kiváló regényekkel, mint a honfoglalás-kori *A künde*, vagy a 18. században játszódó *Vénusz vonulása*. A különböző korszakok nem pusztán háttérként, hanem témaként is jelen vannak Hász regényeiben, így amikor – ahogy maga mondja egy interjúban – kipróbálta magát ebben a műfajban, a krimiben, ezt nyilván úgy tette, hogy ezúttal is fontosnak tartotta a történelmi kontextust, a korszakábrázolást. A szöveg tanúsága szerint a nagy és részletes kutatómunka ezeknél a munkáknál sem maradt el. Az így megszületett két kötet, a *Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja* (2017), majd a 2019-ben megjelenő folytatás, a *Fábián Marcell és a táncoló halál* nem szokványos zsánერიrodalom, valódi szépírói munka és teljesítmény.

A történelem nem pusztán keretezi vagy hitelesebbé teszi a történeteket, vagy egyfajta kapaszkodót nyújt az olvasónak, hanem tulajdonképpen önálló szereplő: Hász történelmi korokhoz fűződő szoros viszonyának újabb példája. Az 1900-as évek legelején játszódnak a történetek a történelmi Magyarország déli részén, Bácskában, a Zombor nevű kisvárosban, illetve annak peremvidékén. (A táj egyébként Hász szülőföldje, a felbukkanó Doroszló nevű település konkrétan a szülőfaluja, mindez

Kortárs Kiadó, Budapest, 2017

azonban nem jelent többet annál, mint hogy ezekhez a helyszínekhez jobban kötődik, jöhetnek írásaiból tudható, hogy majd' minden kárpát-medencei tájhoz és korhoz egyaránt szorosan kötődik.)

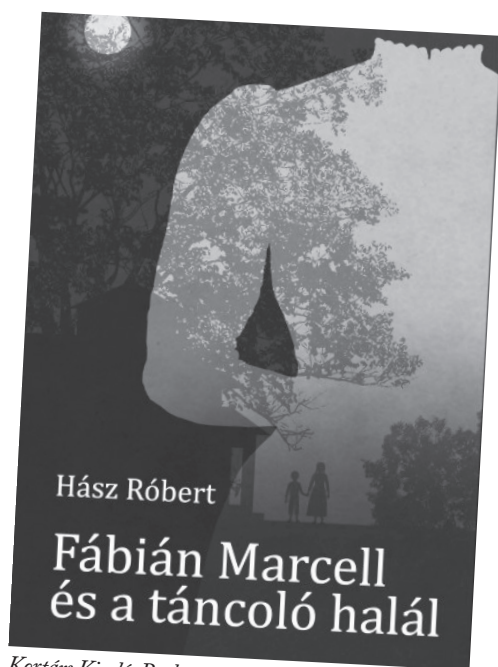
A regényekben a karakterek megteremtéséhez is komoly segítséget nyújt az a kortárs, melyet megrajzol és folyton frissít a szerző. A rövid leírásokkal, illetve a fontos, magyarázó attitűddel, de még éppen nem didaktikusan leírt közbevetésekkel egyértelműen nem csupán a cselekményt gördíti tovább, hanem a szereplők viselkedésre is magyarázatot ad. Az események-

re és egymásra reflektáló, az egymással állandó – személyes vagy legalább gondolati interakcióban lévő – szereplők ábrázolása-bemutatása egy Hász-regényben elképzelhetetlen a kor és helyszín meghatározása nélkül. A történelem (és természetesen a színhely) így lesz önálló szereplő. A Fábíán Marcell-kötetek ráadásul egy kisvilágot, egy fejlődő, gyarapodó, tehát mozgásban lévő, de eközben a stabilitást óva őrző kisvárost is bemutatnak, éppen ebbe, a viszonylagos nyugalomba helyezi bele a bűnügyeket a szerző, hogy miközben a normálistól messze eltérő eseményeket értelmezteti a szereplőkkel, megmutassa a látszólagos béke közepette meglévő feszültségeket is. A regények erénye, hogy az emberábrázolásban, illetve a társadalmi és nemzeti (hisz Bácskában vagyunk, ahol vegyes az etnikai összetétel) csoportok megrajzolásában elfogultságtól mentes. Higgadt, és az iróniát is kiválóan használja. Egyedül épp a címszereplő, Fábíán nyomozó karaktere kevésbé meghatározott, de üresnek nem nevezhető, sokkal inkább áttetszőnek, transzparensnek. Ez azonban nem okoz a regény olvasásakor diszkomfortérzetet, egyrészt mert értelmezhető ez az eljárás akként is, hogy Hász ezzel is meg kívánta erősíteni a nyomozói munkát végző tárgyilagosságát, másrészt a két szöveg elsőszámú és folyton felbukkanó nyomozati szálának, cselekményének éppen Fábíán Marcell önmeghatározása a témája: ő a saját eredetét, történetét, valóságát kutatja elsősorban, élete fő munkája ez. Nem tudhatom, de felteszem, hogy ez a két Hász Róbert-regény legkomolyabb írói iróniája: a mindenhez és mindenkihez közel kerülő, akár a gondolatokban is olvasni képes főhős egyedül önmagához nem tud közel kerülni. A (teljesen) megismerhető történet nélküli ember mások boldog és szomorú, kicsinyes vagy nagyszerű, tragikus és komikus történeteit kutatja, miközben leginkább a sajátját keresi.

A két regény, ahogy előbb már szó volt róla, egy kisváros és környéke zártnak tűnő közösségében játszódik. A századelő boldog békeidőnek nevezett korszakában, a harcok és a kiegyezés után, egy viszonylagosan normális

(értsd: kilengések és kataklizmák nélküli) időszakban. Ugyanakkor az is megjelenik a könyv lapjain, hogy mindezek nem árnyék nélküliek. A kultúra fejlődésével szemben ott áll például a kitántorgás – mint ismert századfordulós –, illetve a szegénység – mint egyetemes – probléma. A színházi előadások és koncertek, a családi majálisok háttérében ott húzódik a létező adósrabszolgaság, az ebből következő tulajdonképpen emberkereskedelem. Ezek feltárása, néven nevezése szintén Fábíán Marcellre, a detektívre, illetve az eltérő habitusú, képességű, motiváltságú, de alapvetően kollegiálisan, néhol barátián viselkedő segítőkre (Milorád, Winter úr) vár. Ugyanilyen izgalmas téma a polgárosodásnak az a jellemzője, ami szintén megjelenik a regényekben, azaz, milyen nehéz, sok megpróbáltatással együtt járó dolog a társadalmi mobilitás. Ha az előbb azt írtam, nincsenek kataklizmák, akkor most pontosítanom kell: nagy, országos földindulások nincsenek, de ez nem jelenti azt, hogy a kisebb vagy nagyobb közösségeken belül (és között) ne volnának meg a sok esetben nyugodtan háborúnak nevezhető konfliktusokat is okozni képes feszültségek. Egy békétlen kisváros és környéke a boldog békeidőkben. Ebben az értelemben rokonítható Hász két könyve a skandináv krimikkel: a nyugalom és béke – ahogy erről már szó volt – csupán látszólagos benne.

Ha sorba vesszük – ahogy Boldog Zoltán egy recenziójában (történelem)tanári szempontból megtette – a regények mellékalakjait, az látható, hogy egy részük adatolhatóan valós. Ilyen például Gozdsu Elek író, a magyar irodalom kiemelkedő, de teljes mértékben soha el nem ismert elbeszélője, akivel kapcsolatban még arra is ügyel Hász, hogy a regényben levélíróként is megismerjük (Gozdsu írásművészetének talán legismertebb része az ún. Anna-levelek, vagy ha annyira nem ismert, a Fábíán-regények miatt legalább szó esik róla). Gozdsu valóban volt Zomborban főügyész, a regényben megírt időben. Nála is nagyobb, rangosabb szereplő a második kötetben Jókai Mór, akivel tengerparti üdülése során talál-

kozik a Fábián-házaspár. Rajtuk kívül számos egyéb alak is beazonosítható, a legizgalmasabb talán a Fábián nyomozó által előszeretettel alkalmazott új nyomozati eljárás, a daktiloszkópia magyar meghonosítójának, Pekáry Ferenc rendőrfőkapitány-helyettesnek az említése, akivel a regényben az ifjú vidéki nyomozó keres és talál is szakmai kapcsolatot.

„Szecessziós krimi”, mondja a két regényről a szerző egy, az *Irodalmi Jelenben* olvasható interjúbán (készítette: Bene Zoltán), és ehhez azt is hozzáteszi, hogy ezért volt szükség a számos valós elemre a regényben. Mindez számomra abból a szempontból érdekes, hogy a regények nyelve viszont többé-kevésbé a jelenben maradt. Ebből következik, hogy bizonyos pontjain a szöveg egyensúlyozni kénytelen a modorosság határán, kivált a párbeszédeknel, különösen a főhős családi beszélgetéseinél érződik ez. Talán ez az a tét, a nyelvi szcenírozás, amit nem tett fel, vagy feltett, de nem játszott meg Hász, és ezzel a gesztussal egy inkább olvasóbarát eljárást preferált. Mindenesetre a szöveg működik, annak is köszönhetően, hogy az írásnak, mint mesterségbeli tudásnak a szerző messzemenően birtokában van.

Tudom, hogy illene szólnom pár szót a két regény műfajáról is, konkrétan arról, hogy krimiként milyenek a Fábián Marcell-könyvek, milyen típusú a nyomozó, milyen hatások érződnek magukon a regényeken, ment-e előbb a magyar irodalom krimi-része (feltéve, hogy utóbbi része az előbbinek...) és így tovább. Erről azonban érdemben nem nyilatkozhatom, mert bár mindig is fontosnak és elismerésre méltónak tartottam és tartom a jó zsánerirodalmat, a bűnügyi történetek önmagukban sosem érdekeltek. Azt is meg tudom magyarázni, hogy miért és hogyan. Esterházy írja a történetekről, hogy „nagyon kíváncsi vagyok: mi lesz. Tudom én: nem lesz semmi. De hát-ha. Vagyis nem is hátha: hanem hogyan nem lesz semmi. Hogyan jön ki, lesz kijöve ebből a játszmából? Hogyne, hogyne, vereségben, ám hogyan, milyen vereségben?” Én épp így vagyok egy nyomozással, főleg regényben. Akár tudom, akár nem, hogy mi lesz a végeredmény, összességében mindezt másodlagosnak látom. És nemcsak azért, mert nem egy fiktív történetből, egy krimiből fogom megtudni – sajnos – az ember gyarlóságára vonatkozó információkat, a bűn ezerféle formáját, fajtáját nem innen ismerhetem meg. Az viszont mindennél jobban érdekel, hogy ki hogyan észleli és fogalmazza meg az emberi nem együttélésének kihívásait, problémáit és katasztrófáit, az ezek felett való uralkodás (vö.: morál, törvények etc.) lehetőségeit. Hász Róbert Fábián Marcelljével lehet együtt haladni, a regények elbeszélőjét jó „hallgatni”, a borzalmas bűntények ellenére jó a regény tereiben olvasóként lenni. A már idézett életútinterjúbán a szerző egyébként, kellően sejtelmesen, azt mondja, hogy készülődik, alakul egy új Fábián Marcell-kötet. Ha sormintaként gondolom el a megjelenéseket, akkor épp 2021-ben lett volna, azaz már rég esedékes ez a megjelenés. Én mindenesetre várom a folytatást, akárhol is fog játszódni, és akármennyire is tudom, hogy az igazság fog előbb-utóbb győzni, mert a hogyan, a milyen díszletek között, azaz a mód nagyon fontos.

Amikor a Dharma karma is

Szűcs Péter: Dharma – Egy család regényes története a Tiszától a Gangeszig

Szűcs Péter első regénye három részre tagolódik. Az egyes részek fejezetei ritmikus váltakozásban hol néhány oldalt, hol nagyobb terjedelmet fognak közre. A történet három generáció fejlődését követi nyomon. Az 1956-os emigráns, István és szerelme, Mária, a színtelen-szagtalan államszocializmusból a rendszertelen és lélekvesztő rendszerváltoztatásba sodródó pár, Tamás és Andrea, valamint a gyökereit kutató, a spirituális (ön)felfedezés útján járó Léna térben és időben elszórt életfonalát „az örök körforgás igazsága” mozgatja a sorsszerű összekapcsolódásuk felé. Az életet feleslegesen túlbonyolító drámával, félelemmel és stresszel szemben a „dharma a természet örök törvénye, a létezés igazsága. Az elkerülhetetlen életfeladat és kötelesség. Az összhang, a külső és belső harmóniája, a tökéletes jelenlét.” A természetközelség (kertészet, gyümölcsfák, virágnemesítés) végigkíséri és összeköti az egyes részeket, láthatatlan lepelként átölelve a szereplők kalandos életét.

A regényben mesteri módon fonódik össze a puszta túlélés, az emberi kombinatorika és (interkulturális) kommunikáció történelemformáló ereje. Valóságos szociális világkörűli út, melynek során a magyar vidék egyszerűsége és a New York-i high society világa az indiai sorskerék forgásának viszonylatában kristályosodik ki, nyer valódi értelmet. Végso soron minden összefügg mindennel, legyen a célállomás akár az Amerikai Egyesült Államok, Berlin, Brazília, India, Irán, Magyarország, Szentpétervár vagy a vízen fekvő Velence.

Libri Kiadó, Budapest, 2021

A párhuzamos és egybefonódó történet-együttes az életről szól, az életből és az életre tanít mesélve („elsősorban mindannyian emberek vagyunk, és nemcsak ugyanonnan jövünk, de életünk végén ugyanoda tartunk is”), az életre készít fel, az élethez ad megoldókulcs-csomót, az életet élteti. Az érzelmek széles spektrumát felölelő história első és második része egyes szám harmadik személyben, míg a harmadik rész egyes szám első személyben íródott. Ezzel a megoldással nemcsak az időspektrum olvasóhoz való közeledése érzékelhető, hanem szinte észrevétlenül egyfajta szintézis is megvalósul. Az emberiséget meghatározó tudományterü-

letek kölcsönhatása, a föld- és tájművelés, a földrajz, a kultúrantropológia, a művészetek, a pszichológia, a szociológia, a történelem és a vallás („A kő sosem hervad el. A lélek örök.”) (kvint)esszenciája lélegző egységgé sűrűsödik a *Dharmában*. Az 1956-os forradalom idejéből származó, eredeti irattári források gazdagítják, egyfajta transzcendens hitelességgel ruházzák fel az írást, amelyben magával ragad a történelem sodrása. A tárcsás telefon, a VHS kazetás lejátszó, a *Linda* című televíziós sorozat, a luxusüdülést jelentő balatoni nyaralás csakúgy, mint a piacgazdasági átmenetet megelőzően a Nyugatot megtestesítő osztrák fővárosba tett, áhított kiruccanás révén megelevenedő korszakrajz egyesek számára nosztalgiaút, másoknak pedig a közelmúlt felfedezését segíti elő.

A kötetben szellem, tudat és érzelem kíméletlen harca zajlik: lelki szemeink előtt kötelességtudat, hazafiasság, szolgálat, becsület, eskü és szerelem emberemlékezet óta tartó egymásnak csapódása, feloldhatatlannak tűnő szembenállása ölt testet. Az érzelmek szélsőségét hűen tükrözi, miszerint „ha az ember emlékezni akar, a fényképeihez menekül, ha felejteni, akkor a fényképein áll először bosszút”. Szűcs Péter az ellentétek (hamis illúzió és kijózanító valóság, élet és halál, közelség és távolság, egyszerűség és összetettség) alkalmazásával nemcsak egyensúlyt teremt az eseményfolyam elemei között, hanem súrlódásukkal izgalmas feszültséget tart fenn.

A regényt áthatja az áhítat, a dogmamentes hit, a számmisztika, a szenvedély. Az árnyalt jellemábrázolás, a különböző beszédstílusok bravúros váltakozása szintén a hitelességet támasztja alá. A magyar anyanyelv szeretete és ápolása végig tetten érhető. A stílus közérthető, fogyasztható, lebilincselő, szerethető, lendületes, miközben az igényes nyelvművelőket is kielégítő, gazdag eszköztárból táplálkozik. Az alapos, minőségi munkának csupán az eredménye látszik, mivel az erőltettség nyomokban sem fedezhető fel a kompakt írásban, amely a szimpla betűkombinációk és a megtestesült fantáziavilág határmezsgyéjén mozog.

A holisztikus tudásban bővelkedő fogalomvárázsló ugyanis látványos szófüzéreket kapcsol egymáshoz: sejt szintig hatoló, harmonikusan összeillesztett, álomillatú, bársonytapintású, mézízű szóképek („jeges félelmet felolvasztotta a láng”, „melegen gőzölgő kedvesség”, „nagyvonalú eleganciának álcázott praktikum”, „arcatlan szörnyként kúszott be a gép zaja”, „öleléssel mesélték el a másinak, amit csak tudtak”, „egymással hancúrozó hópihé”) vezetnek a valóságos mese kalandos szférájába. A biológiai–ezoterikus körforgást a hókristályok újjaszületése és halála éppúgy szimbolizálja, mint az, hogy „ökölbe szorított kézzel születünk, de széttárt ujjakkal távozzunk”. A halvány ekrű papírlapokon igényesen összeillesztett, fekete betűk folynak, miközben illatok áradnak, hangok csengenek a pörgő képkockák egymásutánjában. Megelevenednek a tájak, csókillatú fényár, gyönyörűséges hanghullámölelés emel el a talajtól. Olvasás közben maradéktalanul beigazolódnak D. Tóth Kriszta – a borítón elhelyezett – ajánlásának szavai.

Szinte tapinthatóan érződik, hogy a szerző a regény „kulisszái” között otthonosan mozog. Egyáltalán nem bánik szűkmarkúan a humoros szófordulatokkal sem. A párbeszédbe rejtett bölcsességek szórása, kiváló érzékkel történő elhelyezése a folyamatosan kibontakozó és virágzó cselekmény sodrását erősíti. Az összetartás, a szeretet és a szenvedély, valamint a türelem és az alázat elementáris ereje, a szerencse megteremtése, a csodákban való hit, a szabadság és az egyenlő(tlen)ség eszméje, a gazdagság olthatatlan szomja, az elengedés művészete, a jelenlét univerzalitása és az időhöz fűződő viszonyunk szimfonikus zenekarként „belső nyugalmat” áraszt, transzba ejt, egységélményt ad.

A történetmesélés teljes azonosulásra tesz képessé, olyannyira szívbe markoló és életszerű, hogy amikor Kamuti István a Radio City Music Hallban a *Tavaszi szél* című népdalt énekli, a már korábban is el-elérezékenyült, de addig mégiscsak tárgyilagos szenvtelenségre törekvő kritikusnál eltörik a mécses: az érzel-

mek teljes vihara tombol a lelkemben, míg fizikai valómban egy budapesti lakásban ülök a kényelmes kanapén, a számomra édes dallam szárnyain honvágyamat engedem szabadjárá a New Yorkban található koncertterem tömött nézőterével szemben állva. Együtt lélegzem a szereplőkkel. A plasztikus történetmesélésnek köszönhetően a regényből a képzelőerőm rendezésében készült film virtuális kockái peregnek a lelki szemeim előtt. Izgatottan lapozom az oldalakat, miközben lüktetve a magaménak érzem a bőr alá hatoló, mélyen a húsemba markoló, egyéni életfonalakat, amelyek első ránézésre rapszodikusnak tűnő egymásutánban, a cselekmény előrehaladtával azonban egyértelműen sorsszerű rendezőelv szerint fognának össze.

A regény egyik fő üzenete az egyéni boldogság/boldogulás kulcsát foglalja magában, hiszen „amit és ahogy gondolsz, vagy ahogyan magadban imádkozol, az egy idő után érezhetővé és láthatóvá válik mások számára is. (...) mindig te választod meg a belső világot. (...) De fontos, hogy jó szándékú légy, és hogy dolgozz meg a céljaidért!” Ez a gondolatfüzér maximálisan egybecseng a saját meggyőződésemmel, miszerint „a rám bízott idő lehetőség, amivel nekem kell élnem”. Szűcs Péter regényében tehát megerősítést nyer, hogy mindenki a saját szerencséjének a kovácsa, azaz sorskerékének a bognárja.

Végigolvasva a 321 oldalt, megfogalmazódik bennem, milyen jó is lehet szabad világutazónak, szívembernek, felfedezőnek, hiteles mesélőnek, kultúrák, hagyományok, korok, idősíkok, ám elsősorban emberek közötti híd-

nak, azaz Szűcs Péternek lenni. A titka ugyanis ebben rejlik: tükör és kulcs, ablak és létra egyben, az önzetlen és egótól mentes szeretet hírnöke, a *Dharma*-vonat kalauza. A regényt tökéletesen áthatja a történetmesélés és a történettség öröme, a gondosan felfűzött eseménymátrix elképesztő és játszva tanító ereje, a szerző széles körű műveltsége, élettapasztalata, valamint a fejlett érzelmi intelligenciájából és hitelességéből fakadó, lélekgazdag világlátása. A szerencse, a bátorság, az életigenlés, a tapasztalás, a kalandvágy, a céltudatosság, a tisztesség, a túlélés, a szabadság, a lelkiismeret útját járja be.

Szűcs Péter karmája a *Dharma*, amely a lélekgazdag élet dicsérete és lenyomata, intim randevú az érző, hol a boldogságtól, a meghittségtől és/vagy a szenvedélytől szárnyaló, hol a kétségbeeséstől, a nélkülözéstől, az igazságtalanságtól szenvedő, tapasztaló ember lelk(iismeret)ével. A leginkább önkéntes fogyasztásra alkalmas élet(tan)könyv magán viseli az időtlenség bélyegét, ami alapján, különösebb jóstehetség nélkül vizionálható méltó helye a magyar irodalom rangos alkotóinak sorában. A kötet különleges, értékes, egyedi és megismételhetetlen, mint az a bizonyos pillanat, ami „sosem jön el újra”. A múlt nem kísért, hanem meg- és magával ragad, szintetizálva új minőséget teremt. A Magyar Rádió egykori munkatársa, a *Marie Claire* folyóirat vezető szerkesztőjeként és az *InStyle* magazin főszerkesztőjeként maradandó sikereket elért szerző – szembetűnően tehetséges regényíróként is. Első regényének az (újra)olvasása „dharmatikus” élmény a javából.

Az előző számunk tartalmából

Kürti László, Banner Zoltán, Simai Mihály, Závada Péter, Fecske Csaba, Szabolcsi Viktória, Debreczeny György, Győri Orsolya versei

Háy János, Nagy Koppány Zsolt, Mesterházy Balázs, Nagy-Laczkó Balázs prózái

Borsi Bálint versei a *Papírhajó* rovatban

Tanulmányok Szabó Lőrinc első kötetéről, Tamási Áron *Szűzmáriás királyfijáról*, Cseres Tibor *Parázna szobrok* című regényéről, valamint Ezüst György festőművész munkáiról

Márton László *Nibelungok* című drámája – második rész, első felvonás

Kritikák Szilasi László, Nagy Koppány Zsolt, Halász Rita és Závada Péter könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.